Jean Noël Aletti, Maurice Gilbert,
Jean-Louis Ska, Sylvie de Vulpillières

DICȚIONAR METODIC DE EXEGEZĂ BIBLICĂ

CUVINTE, ABORDĂRI, AUTORI

Sapientia

JEAN NOËL ALETTI, MAURICE GILBERT,
JEAN-LOUIS SKA, SYLVIE DE VULPILLIÈRES

DICȚIONAR METODIC DE EXEGEZĂ BIBLICĂ

Cuvinte, abordări, autori

Traducere din limba franceză
de pr. Cristian Clopoțel

Sapientia
Iași 2015

Titlul original: *Vocabulaire raisonné de l'exégèse biblique. Les mots, les approches, les auteurs*
© Les Éditions du Cerf, Paris 2013.

Redactor: pr. dr. Ştefan Lupu
Tehnoredactare, copertă: Laurenţiu Turbuc, Iulian Gherghel

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Dicţionar metodic de exegeză biblică : cuvinte, abordări, autori / Jean Noël Aletti, Maurice Gilbert, Jean-Louis Ska, Sylvie de Vulpillières. - Iaşi : Sapientia, 2015

ISBN 978-606-578-207-5

I. Aletti, Jean Noël
II. Gilbert, Maurice
III. Ska, Jean-Louis
IV. Vulpillières, Sylvie de

81'374.2:22.07=135.1

© 2015 Editura SAPIENTIA
Institutul Teologic Romano-Catolic
Str. Th. Văscăuţeanu, 6
RO – 700462 Iaşi
Tel. 0232/225228
Fax 0232/211476
www.editurasapientia.ro
e-mail: slupu@itrc.ro

CUPRINS

Premisă 7

PARTEA ÎNTÂI: **Cărţile Bibliei**

I. Conţinutul Bibliei 11
1. Biblia ebraică 12
Legea 12
Profeţii 13
Scrierile 15
2. Septuaginta 20
3. Noul Testament 23
II. Biblia şi canonul Scripturilor 27
III. Biblia şi transmiterea sa 30
1. Manuscrisele 30
2. Principale manuscrise ale Bibliei ebraice 34
3. Principalele manuscrise ale Septuagintei 35
4. Principalele manuscrise ale Noului Testament 37
IV. Limbile în care a fost scrisă Biblia şi versiunile sale antice 40
1. Limbile în care a fost scrisă Biblia 40
2. Limbile în care au fost scrise versiunile antice ale Bibliei 41
V. Biblia supusă criticii 45
1. Critica textuală 45
2. Critica izvoarelor 47
3. Critica istorică 49
4. Critica literară 51
VI. Lista manuscriselor găsite în Deşertul lui Iuda 53
VII. Literatura antică iudaică şi creştină necanonică 55
1. Lista principalelor apocrife ale Vechiului Testament 57
2. Lista principalelor apocrife ale Noului Testament . 59

PARTEA A DOUA: **Abordarea diacronică sau istorico-critică**

Dicționarul prezentat în ordine alfabetică 65

PARTEA A TREIA: **Abordările sincronice**

I. Lexicul analizei narative 113
II. Lexicul analizei retorice 135
1. Genuri retorice 136
2. Părțile retoricii 143
3. Dispoziționea sau părțile discursului 144
• Dispoziția și modelele orale 145
• Dispoziția discursului persuasiv 146
4. Elocuțiunea sau figurile de stil 153
• Tropii 154
• Figurile de cuvinte 155
• Figuri de gândire 161
III. Lexicul analizei epistolare 167
IV. Lexicul utilizat în exegeza scrierilor lui Paul 169
V. Lexicul aferent exegezei ebraice și creștine 174

PARTEA A PATRA: **Dicționar general – Termeni străini**

I. Dicționar general 187
II. Termeni din limbile engleză și germană 208
III. Cuvinte din limbile ebraică și greacă 216

ANEXE

1. Câteva nume mari din exegeză 221
2. Prescurtările cărților biblice 227
3. Abrevieri ale celor mai citate titluri de cărți, colecții și reviste 229
4. Câteva cărți despre lexicul exegezei 239

INDICE 240

PREMISĂ

Înțelegerea lexicului şi a scopului spre care tinde exegeza cere o inițiere preliminară. Studenții care iau contact cu studiile biblice prin citirea articolelor, revistelor sau comentariilor biblice vor găsi în această carte lexicul specific utilizat în exegeză, alături de multe alte cuvinte ce aparțin şi altor domenii (literatură, limbi antice sau moderne) de care au nevoie pentru a înțelege ceea ce citesc.

Am conceput această lucrare, nu ca un simplu dicționar alfabetic, ci ținând cont de necesități. Definițiile sunt propuse luând în considerare legătura dintre cuvintele tehnice, astfel încât înțelegerea unui termen să permită obținerea unei viziuni de ansamblu asupra diferitelor abordări şi metode. Referințele la termenii asociați sau complementari, prezentarea continuă (în special în prima parte), exemplele care clarifică o definiție ce pare seacă sau abstractă vor permite înțelegerea unui cuvânt în context şi în variatele sale accepțiuni. Cuvintele (substantive, adjective, nume proprii) se găsesc la marginea paragrafului în care sunt tratate. Unele se regăsesc de mai multe ori. Indexul complet (în jur de 1.200 de cuvinte) de la sfârşitul lucrării are rolul unui dicționar: termenii figurează în ordine alfabetică, trimiterea la pagina în care este dată definiția propriu-zisă este în *grassetto*, celelalte apariții sunt date în cursiv.

Experiența ne-a arătat că cei mai mulți cititori au nevoie de o prezentare structurată a cărților *Bibliei* şi a canonului *Scripturilor*. Prima parte, foarte didactică,

redactată de pr. Maurice Gilbert, se ocupă tocmai de acest lucru. Sunt trecute în revistă cărțile *Bibliei*, chestiunea transmiterii lor, a canonului Scripturii, a limbilor utilizate, a diferențelor dintre versiuni și manuscrise. Autorul termină acest capitol indicând diversele analize critice aplicate textului biblic și oferă o listă a literaturii ebraice și creștine necanonice.

Partea a doua tratează despre constituirea exegezei moderne și evoluția sa. Urmând ordinea alfabetică, ea ne furnizează lexicul abordării diacronice sau istorico-critice. Această parte aparține pr. Jean-Louis Ska.

A treia parte prezintă lexicul exegezei sincronice conform diferitelor analize: narativă, retorică, epistolară, incluzând literatura iudaică și creștină și scrisorile sfântului Paul. Această parte este redactată de pr. Jean-Noël Aletti.

În partea a patra, mi s-a părut util să enumerăm o serie de termeni utilizați în analiza literară generală: un mic lexic format din cuvinte din limbile ebraică, greacă, engleză și germană, pe care un cititor le poate întâlni în textele mai specializate; anexele, pentru începători, care prezintă, de exemplu, „câteva nume importante ale exegezei", și o scurtă bibliografie termină această carte. Această parte i se datorează Sylviei de Vulpillières, care s-a îngrijit de selectarea termenilor, de coordonarea activității autorilor și de punerea în forma finală a acestei cărți.

Pentru a evita orice neînțelegere, repetăm că acest dicționar de exegeză nu conține toate cuvintele din dicționarul teologic, ca, de exemplu, „alianță" în „codul alianței". Totodată, nu apar aici numele proprii din *Biblie*, cu excepția celor preluate de exegeză, precum „Elohim", când este vorba despre izvorul „elohist" din *Pentateuh*. Aceste cuvinte sau nume se vor găsi în

alte dicţionare specializate sau, pur şi simplu, în indexul final al ediţiilor *Bibliei*. Obiectul acestui dicţionar metodic de exegeză este prezentarea termenilor utilizaţi în analiza şi comentariile *Bibliei*.

Paris, 14 iunie 2005

Sylvie de Vulpillières
Andrée Thomas, editor

PARTEA ÎNTÂI

CĂRȚILE *BIBLIEI*

I. Conținutul *Bibliei*

Biblia Cuvântul „Biblie" provine din grecescul *tà biblía*, „cărțile". *Biblia* conține cărțile sfinte ale iudaismului și creștinismului. Fiecare carte poate fi desemnată printr-o prescurtare a titlului său: de exemplu, *Gen* pentru *Cartea Genezei*, *Mt* pentru *Evanghelia după Matei*. Aceste prescurtări diferă de la o limbă la alta (aici vom utiliza prescurtările *Bibliei de la Iași*, ediția 2013).

→ *Tabelul din Anexă*

Capitol
Verset Pentru a facilita găsirea locului unui pasaj, fiecare carte a fost împărțită în *capitole* și fiecare capitol în *versete*: diviziunea pe capitole, atribuită lui Stephan Langton, s-a impus spre anul 1230 în *Biblia* latină a Universității din Paris, iar cea în versete a fost stabilită de către Robert Estienne, la Geneva, între anii 1527 și 1555. Menirea acestor diviziuni a fost, pur și simplu, înlesnirea găsirii cu ușurință a unui pasaj.

Trimitere În fine, *trimiterea* la un text biblic se face, în general, în felul următor:

Gen 1,1 înseamnă: *Cartea Genezei*, capitolul 1, versetul 1;

Ex 2,1-10: *Cartea Exodului*, capitolul 2, versetele de la 1 la 10;

In 9,1–10,21: *Evanghelia după Ioan*, de la capitolul 9, versetul 1 până la capitolul 10, versetul 21.

STIH
EMISTIH

În poezie, un rând de text se numește *stih*, de la grecescul *stíchos* (vezi *Înț* sau *In* 1,18). Jumătate dintr-un stih se numește *emistih*. Un vers ebraic este format, în mod normal, din două stihuri, adică dintr-un *distih*.

DISTIH

1. *Biblia* ebraică

Biblia ebraică, adică scrisă în limba ebraică, singura Biblie a iudaismului, conține douăzeci și patru de cărți, distribuite în trei secțiuni: *Tôrah*, *Nᵉḇî'îm*, *Kᵉtuḇîm*, cuvinte evreiești care înseamnă respectiv: *Legea*, *Profeții*, *Scrierile*, prescurtat *TaNaK*, cuvânt care reia primele litere ale titlului dat fiecărei secțiuni. Corespunde în cea mai mare parte „*Vechiului Testament*" al creștinilor.

LEGE
PROFEȚI
SCRIERI
TANAK

Legea

TORAH
GENEZA

Legea sau *Torah* conține următoarele cărți: *Geneza*, *Exodul*, *Leviticul*, *Numerii*, *Deuteronomul*. *Cartea Genezei* tratează despre origini, de la creație până la turnul din Babel (*Gen* 1–11), și despre istoria patriarhilor (*Gen* 12–50). Ansamblul format din *Cărțile Exodului*, *Leviticului*, *Numerilor* și *Deuteronomului* relatează evenimentele întâmplate în timpul exodului evreilor din Egipt, de la nașterea până la moartea

COD

lui Moise. În acest complex sunt inserate *codurile* legislative, în special:

DECALOG

▸ *Decalogul* sau Cele Zece Cuvinte pronunţate de DOMNUL pe Muntele Sinai (*Ex* 20,2-17 şi *Dt* 5,6-21),

CODUL ALIANŢEI

▸ *Codul Alianţei* (*Ex* 20,22–23,19): comunicat de DOMNUL lui Moise pe Muntele Sinai,

LEGEA SFINŢENIEI

▸ *Legea Sfinţeniei* (*Lev* 17–26), transmisă de DOMNUL lui Moise în timpul şederii poporului în pustiu,

CODUL DEUTERONOMIC

▸ *Codul Deuteronomic* (*Dt* 12–26): parte centrală a *Deuteronomului* (adică *A doua Lege*); autorul afirmă că acest cod a fost promulgat de Moise în stepele Moabului, înainte de cucerirea Canaanului.

Profeţii

Profeţii sau *Nᵉbî'îm* se împart în două. Tradiţia iudaică numeşte prima parte „Profeţii anteriori" şi pe a doua „Profeţii posteriori" (vezi *Talmudul Babilonian*, *Sota* 48b).

DEUTERONOMIC

▸ Primul grup de cărţi (*Iosue*, *Judecători*, *1-2Samuel*, *1-2Regi*) povesteşte despre perioada ce porneşte de la cucerirea Canaanului până la distrugerea Ierusalimului în anul 586 î.C. şi sfârşitul epocii regale. Profeţii Samuel, Natan, Ilie, Elizeu, profetesa Hulda şi mulţi alţii joacă un rol important în această perioadă. De asemenea, acest grup de cărţi constituie o unitate literară, istoria *deuteronomică*, scrisă în spiritul *Cărţii Deuteronomului*: aceeaşi şcoală,

DEUTERONOMIST

deuteronomistă, ce se recunoaşte prin stilul amplu şi prin teologia sa (infidelitatea faţă de alianţa cu Domnul duce la faliment, numai Domnul este fidel promisiunilor sale), utilizează o cantitate de documente reaşezate într-un cadru omogen.

PROFEȚII MICI

► Al doilea grup de cărţi este împărţit în patru culegeri de oracole profetice, aproximativ egale ca lungime: *Isaia*, *Ieremia*, *Ezechiel* şi cei „Doisprezece profeţi mici". Începând cu jumătatea secolului al VIII-lea până spre anul 400 î.C., aceşti profeţi şi-au pus mesajul în scris.

AL DOILEA ISAIA, DEUTERO-ISAIA

– prima din cele patru culegeri nu păstrează doar oracolele profetului Isaia (cca. 740-685 î.C.) şi reinterpretările ucenicilor săi, ci, de asemenea, în *Is* 40-55, şi pe cele ale unui profet de la sfârşitul exilului din Babilon, la începutul secolul al VI-lea î.C., profet care este numit *Al doilea Isaia* sau *Deutero-Isaia*; tot în această culegere de dată mai recentă se găsesc şi cele patru *Cântări ale Slujitorului* (*Is* 42,1-9; 49,1-7; 50,4-11; 52,13–53,12).

CÂNTĂRILE SLUJITORULUI

CONFESIUNILE LUI IEREMIA

– în *Cartea lui Ieremia*, pasajele în proză, scrise în stil deuteronomist, au fost redactate probabil de secretarul profetului (vezi *Ier* 36). Printre oracolele lui Ieremia se găsesc şi *Confesiunile* sale, care ne dezvăluie drama sa interioară (*Ier* 11,18–12,6; 15,10-21; 17,12-18; 18,18-23; 20,7-18).

TORAH LUI EZECHIEL

– *Cartea lui Ezechiel* se termină printr-un fragment numit *Torah lui Ezechiel* (*Ez* 40–48),

care propune un proiect de reconstruire a templului şi de reorganizare a cultului după reîntoarcerea din exil.

– Culegerea celor doisprezece „profeţi mici", numiţi „mici" doar datorită cantităţii scrierilor care ni s-au păstrat de la ei, reuneşte aceste cărţi urmând ordinea cronologică globală pe care le-o dădea tradiţia. În realitate, cartea cea mai târzie este cea a profetului *Ioel*, spre anul 400 î.C.

Scrierile

Scrierile sau *K'tuḇîm* se împart în trei grupuri de cărţi:

▸ Primul grup reuneşte cărţile cele mai lungi şi cele mai vechi: *Psalmii*, *Iob* şi *Proverbele*.

PSALM

▸ Cuvântul „psalm" vine din grecescul *psalmós*, care denumeşte muzica produsă de un instrument cu coarde ce acompaniază un cântec, în timp ce termenul „psaltire", care desemnează *Cartea Psalmilor*, provine de la grecescul *psaltérion*, care înseamnă „instrument cu coarde". În limba ebraică, *Cartea Psalmilor* este numită „Cartea Laudelor", *sefer tehillîm*.

Psalmul este un cântec din liturgia antică a templului din Ierusalim; alături de multe alte *genuri literare*, poate fi o rugăciune de implorare, o laudă, o mulţumire, o meditaţie.

Titlurile care se află la începutul celor mai mulţi psalmi (vezi, de exemplu, *Ps* 3,1)

marchează apartenența acelui psalm la o anumită colecție. Colecția cea mai importantă este cea „a lui David": 73 de psalmi (*Ps* 3–41; 51–65; 68–70; 108–110; 138–145). Fiilor lui Core îi sunt atribuiți 12 psalmi (*Ps* 42–49; 84–85; 87–88), la fel cât lui Asaf (*Ps* 50; 73–83).

→ *Gen Literar*

BINECUVÂNTARE

Cei 150 de psalmi ai *Psaltirii* sunt grupați în cinci *cărți*, fiecare dintre primele patru terminându-se cu o *binecuvântare* a Domnului (*Ps* 41,14; 72,18-19; 89,53; 106,48); întreg *Ps* 150 îndeplinește aceeași funcție. A-l binecuvânta pe Domnul înseamnă a-l recunoaște ca sursă a vieții, iar a binecuvânta o persoană umană înseamnă a-i dori plinătatea vieții.

CÂNTĂRILE DE URCARE

Ps 120–134 sunt numiți *Cântările de urcare* (utilizați probabil în timpul pelerinajelor la Ierusalim) sau *Cântările treptelor*, pentru că fac aluzie la treptele pe care pelerinii trebuiau să le urce pentru a ajunge la templu; liturgia creștină îi recita uneori în celebrările funerare.

PSALMI PENITENȚIALI

În fine, 18 psalmi care se găsesc în ultimele două cărți încep cu cuvântul *Aleluia*, „Lăudați-l pe Domnul": *Psaltirea* se termină, așadar, prin rugăciuni de laudă. Trebuie să notăm că tradiția creștină a considerat *penitențiali* șapte psalmi: Ps 7; 32; 38; 51 (*Miserere*); 102; 130 (*De profundis*); 144, care este recitat în celebrarea sacramentului Ungerii bolnavilor.

SAPIENŢIALE

Cărţile lui *Iob*, *Proverbelor*, împreună cu *Qohelet* sau *Ecleziastul*, sunt cărţi *sapienţiale* (în această formulare, acest adjectiv este utilizat doar la plural) ale *Bibliei* ebraice. Se numeşte *sapienţial* ceva care exprimă un adevăr universal, bazat pe experienţa comună şi observaţia dovedită, un *savoire-faire* şi un *savoire-vivre*, o reflecţie asupra existenţei, asupra binelui şi a răului, asupra vieţii şi a morţii. Literatura sapienţială nu este o proclamaţie de credinţă, deşi înţelepţii sunt credincioşi, şi nici o culegere de dispoziţii legale; ea se distinge de lauda cultuală şi de oracolul profetic. De la jumătatea mileniului al III-lea, din Egipt până în Mesopotamia, Orientul Apropiat antic cultivase acest tip de literatură, ca expresie privilegiată a culturii.

CARTEA LUI IOB

Cartea lui Iob este un lung poem format din dialoguri, încadrat de un *Prolog* (*Iob* 1–2) şi un *Epilog* (*Iob* 42,7-17), ambele în proză. Această capodoperă literară tratează despre chestiunea suferinţei celui nevinovat.

CARTEA PROVERBELOR

Cartea Proverbelor conţine şapte colecţii vechi de sentinţe ce provin din diferite medii (curtea regelui, lumea înţelepţilor, chiar cea străină) şi este precedată de un *Prolog* (*Prov* 1–9); scris mai recent, acesta este compus din discursuri părinteşti (înţeleptul se adresează ucenicului numindu-l „fiul meu") şi texte care pun în scenă figura personificată a Înţelepciunii; cartea

POEM ALFABETIC se termină printr-un *poem alfabetic* care descrie portretul stăpânei casei (*Prov* 31,10-31), pe care creştinii îl numesc uneori „femeia puternică a evangheliei".

ACROSTIH Se numeşte *alfabetic* sau *acrostih* orice text poetic ebraic în care fiecare verset (*Prov* 31,10-31; *Ps* 25; 34; 111; 112; 145; *Nah* 1,2-8 incomplet) sau fiecare strofă (*Ps* 9–10; 37; *Lam* 1; 2; 4) începe printr-un cuvânt a cărei primă literă corespunde în ordine literelor alfabetului ebraic, care are 22 de litere. Acest procedeu admite câteva variante. Astfel, uneori se găseşte litera *p* la începutul ultimului verset complementar (*Ps* 25; 34; *Sir* 51,13-30, după o reconstituire a poemului în limba ebraică); sensul acestei adăugiri este discutabil. Strofele unui poem alfabetic pot de asemenea repeta aceeaşi literă la începutul fiecărui verset al strofei (*Ps* 119; *Lam* 3). Un poem poate fi alfabetic în mod implicit, adică fără să aibă la începutul fiecărui verset un cuvânt care începe cu litera corespondentă a alfabetului (*Lam* 5; *Prov* 2; *Sir* 6,18-37); acelaşi lucru se poate spune în cazul discursului Înțelepciunii din *Sir* 24,3-22. Procedeul alfabetic are un caracter savant; facilitează memorizarea, dar, în special, are scopul de a exprima totalitatea, plinătatea despre care vorbeşte textul: de la *a* la *z*, am spune. În fine, fiind utilizat atât în cazul lamentației, cât şi al elogiului, laudei sau meditației, procedeul alfabetic nu este un gen literar.

PROVERBUL

Proverbul este forma cea mai simplă şi mai universală a înţelepciunii. Concis, incisiv, în orice cultură, el utilizează diferite modalităţi de expresie: „Cine face asta...", „Este cine o face pe...", „Nimic...", „Dacă..., atunci...". Proverbul este compus din două părţi, fraze complementare sau contrastante, adică din două stihuri, formând o unitate de gândire într-un distih. Exemplu: „Mireasă plouată, mireasă norocoasă".

► Al doilea grup din *Scrieri* cuprinde cinci cărţi de o mai mică importanţă: *Rut*, *Cântarea Cântărilor*, *Qohelet*, *Plângerile* şi *Estera*. Se numesc cele „cinci suluri", din limba ebraică, *Meghilot*. Fiecare dintre ele se citeşte în timpul unei sărbători iudaice: *Cântarea Cântărilor* de Paşte, *Rut* de Rusalii; *Plângerile* în ziua a noua a lunii Ab, în memoria distrugerii Ierusalimului; *Qohelet* în timpul Sărbătorii Corturilor sau *Sucot*; şi *Estera* de sărbătoarea *Purim*.

MEGHILOT

SUCOT

PURIM

► Al treilea grup conţine câteva cărţi mai recente din *Biblia* ebraică: *Daniel*, *Esdra-Nehemia* şi *1-2Cronici*. Este un nou ansamblu de cărţi cu caracter istoric. Aceste trei cărţi relatează evenimente ce au avut loc după distrugerea Ierusalimului din anul 586 î.C.

De vreme ce este vorba despre o scriere apocaliptică scrisă în secolul al II-lea î.C., *Cartea lui Daniel* nu mai este considerată o carte profetică (vezi *Mt* 24,15) şi nici afirmaţiile despre Nabucodonosor şi despre

ceilalți suverani nu mai sunt considerate drept date istorice.

Esdra şi Nehemia sunt doi reformatori din secolul al V-lea. Scrierile ce poartă numele lor alcătuiesc o singură carte, *Esdra* precedând *Nehemia*. Printre documentele citate aici, *Memoriile lui Nehemia*, care justifică misiunea sa (mai ales *Neh* 1–7), se evidențiază prin sinceritatea şi emoția sa.

MEMORIILE LUI NEHEMIA

1-2Cronici formează şi ele o singură carte, redactată după *Esdra-Nehemia*. Autorul, *Cronistul*, levit din Ierusalim, scrie spre anul 300 î.C. El repovesteşte istoria de la origini până la sfârşitul monarhiei în Regatul lui Iuda. În centrul acestei istorii, care ignoră Regatul de Nord apărut în urma schismei ce a avut loc după moartea lui Solomon, se află David şi cultul.

CRONISTUL

2. Septuaginta

Septuaginta este numele dat versiunii greceşti a *Bibliei* traduse începând cu secolul al III-lea î.C. pentru evreii de limbă greacă, în special din Alexandria. Septuaginta a fost utilizată şi de către primele comunități creştine. Ordinea cărților incluse în Septuaginta n-a fost niciodată fixată: variază de la un manuscris la altul, de la un Părinte al Bisericii la altul, de la un Conciliu la altul. Putem observa însă că la început se află întotdeauna primele cinci cărți care formează *Pentateuhul*, de la grecescul *hē pentáteuchos (bíblos)*, carte care conține cinci suluri.

SEPTUAGINTA

PENTATEUHUL

LXX

Termenul „Septuaginta", scris cu cifre romane, LXX, la feminin singular sau la masculin plural, „Cei Şaptezeci" provine din legenda povestită în *Scrisoarea lui Aristea*: 72 de evrei culţi au tradus identic *Pentateuhul*, în 72 de zile.

SCRISOAREA LUI ARISTEA

Septuaginta conţine trei tipuri de texte:

▸ Toate cărţile *Bibliei* ebraice; însă textul ebraic pe care îl utilizau traducătorii era uneori mai vechi decât cel care a fost inclus în *Biblia* ebraică: este cazul special al lui *Cărţii lui Ieremia*, care în LXX este mai scurt.

PARALIPOMENA

LXX grupează *1-2Sam* şi *1-2Rg* sub titlul de *1-4Regi*; *1-2Cr* sunt numite *Paralipomena*, adică cele care au fost omise în cărţile precedente, şi anume în Pentateuh şi istoria deuteronomică. LXX aşază *Cartea lui Daniel* între cărţile profetice.

▸ Şapte cărţi din LXX nu fac parte din *Biblia* ebraică: *1-2Macabei*, *Tobia*, *Iudita*, *Baruh* şi *Scrisoarea lui Ieremia* (*Bar* 6), *Siracide* şi *Înţelepciunea lui Solomon*. Asemenea unor suplimente proprii LXX din *Estera* şi *Daniel* (incluzând aici şi istoria Suzanei, *Dan* 13, istoria lui Bel şi a dragonului, *Dan* 14), aceste cărţi sunt considerate canonice de Biserica Catolică şi, după Sixtus din Siena, în 1566, sunt numite *deuterocanonice*. Acest termen nu înseamnă că au fost inserate în canonul *Scripturilor* Bisericii într-un al doilea moment, ci desemnează, într-o manieră mai puţin fericită,

SCRISOAREA LUI IEREMIA

SUZANA BEL ŞI DRAGONUL

DEUTEROCANONIC

cărțile al căror caracter inspirat și canonic a fost pus la îndoială de unii autori, între care Ieronim, și de unele comunități creștine, mai ales cele care s-au născut din Reforma protestantă.

→ *Protocanonic*

▸ Câteva cărți apocrife: *1Esdra*, *3-4Macabei*; *Odele* și *Psalmii lui Solomon*.
În *Cartea lui Ieremia*, LXX inversează ordinea mai multor capitole: oracolele împotriva națiunilor (*Ier* 46–51 din ebraică) sunt plasate direct după *Ier* 25,13b-38. Cu privire la numerotarea *Cărții Psalmilor*, *Biblia* ebraică a separat în două (*Ps* 9–10 ebraic) un psalm alfabetic (*Ps* 9 LXX); această eroare produce un decalaj al numerotării psalmilor până la *Ps* 147 ebraic, unde LXX comite eroarea inversă, distingând doi psalmi (*Ps* 146–147 LXX). Cu privire la acest aspect, *Vulgata* urmează LXX, diferența numerotării psalmilor fiind menținută până la noi. Cu toate acestea, *Neo-Vulgata*, cerută de Papa Paul al VI-lea la sfârșitul Conciliului al II-lea din Vatican și publicată în timpul lui Ioan Paul al II-lea în 1979, a restabilit numerotarea din *Biblia* ebraică.

Importanța LXX ține de faptul că ea a devenit *Vechiul Testament* al creștinilor de limbă greacă și al Bisericii latine care o traduce începând cu secolul al II-lea î.C.: este vorba despre *Vetus latina*.

VETUS LATINA

3. *Noul Testament*

NOUL TESTAMENT — *Noul Testament* este partea specific creştină a *Bibliei*. Redactată în întregime în limba greacă, conţine 27 de scrieri, repartizate în felul următor:

EVANGHELII — ▸ 4 *Evanghelii*, după ordinea: *Matei*, *Marcu*, *Luca* şi *Ioan*

▸ *Faptele Apostolilor*

SCRISORI PAULINE — ▸ 14 scrisori pauline, adresate unor comunităţi creştine sau unor personalităţi; ele sunt aşezate după ordinea lungimii, excepţie făcând *Scrisoarea către Evrei*, care nu este atribuită lui Paul, ci inspirată din teologia sa; avem astfel scrisorile către: *Romani*, *1* şi *2Corinteni*, *Galateni*, *Efeseni*, *Filipeni*, *Coloseni*, *1* şi *2Tesaloniceni*, *1* şi *2Timotei*, *Tit*, *Filemon* şi *Evrei*.
→ *Antilegomena*, *Autenticitate*, *Captivitate*, *Deuteropauline*, *Homologoumena*, *Pseudoepigrafie*

SCRISORI CATOLICE — ▸ 7 *scrisori catolice*: *Iacob*, *1* şi *2Petru*, *1*, *2* şi *3Ioan*, *Iuda*, al cărui titlu menţionează autorul căruia îi este atribuită cartea.

APOCALIPS — ▸ *Apocalipsul* (lui Ioan)

NOUL TESTAMENT — *Noul Testament*, titlu tradus din latinescul *Novum Testamentum*, care la rândul său traduce grecescul *Hē kainē diathḗkē*, care înseamnă „noua alianţă" (*Ier* 38,31 LXX; *Lc* 22,20; *1Cor* 11,25).

VECHIUL TESTAMENT

Noua alianță în raport cu cea veche (*2Cor* 3,14), prima (*Evr* 8,13). Cărțile acesteia sunt numite *Vechiul Testament*, după latinescul *Vetus Testamentum* şi grecescul *Hē palaià diathēkē*. Pornind de la aceste titluri se formează adjectivele neotestamentar şi veterotestamentar.

EVANGHELIE

Termenul *evanghelie*, în latină *evangelium* şi în greacă *euangélion*, literal, înseamnă „veste bună". El desemnează, înainte de toate, Vestea cea Bună a mântuirii noastre, proclamată de Isus (*Mc* 1,15) şi de apostoli (*Fap* 15,7; *Rom* 1,1; *1Pt* 4,17). Cel mai adesea, cuvântul „evanghelie" desemnează una dintre cărțile consacrate vieții, morții şi învierii lui Isus: *Matei*, *Marcu*, *Luca* şi *Ioan*; de exemplu, *Evanghelia lui* (sau „după": aici cuvântul „evanghelie" păstrează sensul de vestea cea bună) *Matei*.

EVANGHELIC

Adjectivul *evanghelic* face trimitere la evanghelie, fie ca „veste bună", fie ca scriere; de exemplu, sărăcie evanghelică, text sau pericopă evanghelică. Numele de *evanghelist* îi desemnează pe autorii celor patru evanghelii.

EVANGHELIST

SINOPTICI

SINOPTIC

Termenul *sinoptici*, la plural, desemnează primele trei evanghelii, cele ale lui Matei, Marcu şi Luca, datorită similitudinii ce se poate observa atunci când sunt dispuse *sinoptic*, adică în coloane paralele.

IOANIAN
PAULIN
LUCAN

Adjectivele *ioanian* şi *paulin* desemnează ceea ce se referă la scrierile fie ale lui Ioan, fie ale lui Paul. În acelaşi fel, termenul *lucan*, ceea ce se referă la scrierile lui Luca, *Evanghelia* şi *Faptele Apostolilor*. La fel, *mateian* şi *marcian* fac trimitere la Matei şi la Marcu.

MATEIAN
MARCIAN

CORPUS

Cuvântul latin *corpus*, trecut în aceeaşi formă în limba română, desemnează un ansamblu de cărţi care aparţin aceluiaşi domeniu: *corpus*-ul profetic, adică toate cărţile profetice ale *Vechiului Testament*, sau *corpus*-ul paulin, toate scrisorile atribuite sfântului Paul, sau *corpus*-ul ioanian, adică scrierile atribuite sfântului Ioan.

SCRISORI CATOLICE

Expresia „scrisori catolice", de la cuvântul grec *katholikós*, „general", „universal", desemnează grupul de scrisori adresate tuturor creştinilor, nu doar unei singure comunităţi sau persoane în particular, precum sunt scrisorile pauline. *2-3In* sunt incluse în *scrisorile catolice*, deşi ele sunt adresate unei comunităţi determinate (*2In*) şi unei persoane (*3In*: s-a dorit punerea lor împreună cu *1In*).

APOCALIPS

Termenul *apocalips*, de la grecescul *apokálupsis*, înseamnă „revelare", „comunicare a unui lucru ascuns". În iudaismul primelor secole î.C., mai multe scrieri, între care *Is* 24–27 şi mai ales *Cartea lui Daniel*, dar şi cărţile apocrife, precum

cele care atribuite lui Enoh, însufleţeau speranța credincioşilor revelându-le triumful celor fideli şi pedeapsa celor necredincioşi în timpurile din urmă ale istoriei umane. *Noul Testament* se termină cu *Cartea Apocalipsului*.

APOCALIPTIC Adjectivul *apocaliptic* se afirmă despre ceea ce are trăsături apocaliptice.

ESCATOLOGIE Cuvântul modern *escatologie* vine din grecescul *éschatos*, „ultimul", „cel din urmă". Discursurile despre sfârşitul timpurilor şi despre sfârşitul celor din urmă: distrugerea finală a Cosmosului, judecata finală, retribuția, glorificarea, iadul, focul veşnic etc. Dacă componenta escatologică este fundamentală în apocaliptică, pot exista, totodată, şi discursuri escatologice care nu sunt apocaliptice.

→ *Apocalips*

II. *BIBLIA* ŞI CANONUL *SCRIPTURILOR*

CANON

Cuvântul *canon* vine din grecescul *kanôn*, la rândul său împrumutat din ebraicul *qânêh*, al cărui prin sens, în ambele limbi, este de „trestie", „tulpină de trestie", „stuf", de unde şi „baghetă", „regulă", „normă". În sensul din urmă, cuvântul *canon* nu a apărut decât în secolul al IV-lea d.C., pentru a desemna, în mediul creştin, lista de cărți care fac parte din Scripturile sacre. Aşadar, canonul este ansamblul de texte ale *Bibliei* considerate de inspirație divină şi care, de aceea, constituie regula credinței. Extensiunea canonului se schimbă în funcție de credință: *Noul Testament* nu este inclus în canonul *Bibliei* iudaice; şi chiar pentru confesiunile creştine, listele de cărți ale canonului nu sunt în întregime aceleaşi.

→ *Apocrife, deuterocanonice.*

Pentru Biserica Catolică, canonul *Scripturilor* a fost definit în mod solemn în anul 1546 de către Conciliul din Trento, care confirma, de altfel, acelaşi canon deja proclamat la conciliile locale din Hippona în 393 şi Cartagina în 397 şi 419, apoi în scrisoarea Papei Inocențiu I către episcopul Exuperiu din Toulouse în anul 405, precum şi la Conciliul ecumenic din Florența în 1442.

CRITERIILE CANONICITĂȚII

Criteriile canonicității se referă la motivele pentru care o carte anume este înscrisă în canonul *Scripturilor* și o alta nu. În iudaism, cărțile au fost inserate în *Biblia* ebraică pentru următoarele motive:

– aceste cărți au fost transmise de către Marea Sinagogă care, se credea, era succesoarea profeților care, la rândul lor, erau continuatorii lui Moise. Este vorba despre criteriul antichității;

– între *Torah* și celelalte cărți există o coerență de doctrină;

– în fine, criteriul acceptării sacralității (în ebraică se spune: o carte „care mânjește mâinile") unei cărți de către comunitate. Acesta a fost probabil cazul aparte al *Cărții Cântărilor*, *Qohelet* și *Estera*, al căror caracter sacru a fost deseori contestat.

În creștinism au mai fost adăugate și alte criterii:

APOSTOLICITATE

– *Apostolicitatea*, adică faptul că o anume carte este martor al Bisericii de la început, după sintagma: „Revelația se termină la moartea ultimului apostol". Scrierile *Vechiului Testament* fac parte din canonul creștin pentru că ele au fost acceptate de Isus și de apostoli și s-au transmis Bisericii apostolice – citările din *Vechiul Testament* în *Noul Testament* sunt o dovadă în acest sens. În plus, pentru a face parte din canonul scrierilor creștine trebuia să fie recunoscută originea de la apostoli (vezi, de exemplu, *2Pt* 3,15-16), din primele generații creștine.

ORTODOXIE – *Ortodoxia* scrierilor canonice este un alt criteriu: aceste scrieri ne transmit cu fidelitate adevărul pe care, după formula Conciliului al II-lea din Vatican (Constituția Dogmatică *Dei Verbum*, 11), Dumnezeu a dorit să-l consemneze în ele pentru mântuirea noastră.

RECEPTARE – *Receptarea* tradițională a acestor scrieri de către comunitatea care le citea, în special în timpul liturgiei, şi care găsea în ele confirmarea credinței sale este de asemenea unul dintre aceste criterii. Prin comunitate trebuie să înțelegem, în special după Augustin, pe cele mai vechi, precum cele de la Ierusalim şi Roma, şi pe acelea care au fost fondate de apostoli: Antiohia, Alexandria etc. Pentru Conciliul din Trento, prezența în *Vulgata* a unei scrieri sau a unei părți (de exemplu, *In* 7,53-8,11, despre femeia adulteră) dovedeşte această acceptare eclezială şi confirmă canonicitatea sa.

III. *BIBLIA* ȘI TRANSMITEREA SA

1. Manuscrisele

MANUSCRIS Un *manuscris* este un text scris de mână de către un scrib sau un copist. Textul este scris pe papirus, piele, pergament sau hârtie. Cuvântul *manuscris* se scrie adesea prescurtat: la singular *ms.* sau la plural *mss* (fără punct final).

PAPIRUS *Papirusul* este o foaie sau o filă fabricată dintr-o plantă cu același nume, ce creștea mai ales pe malurile Nilului sau în Delta sa. Măduva plantei se tăia în fâșii care se alăturau mai întâi una de alta, apoi transversal peste primele. În cazul cel mai fericit, se putea scrie pe ambele suprafețe, pe față și pe verso. E de la sine înțeles că papirusul era fragil.

Pielea de animal este utilizată mai ales pentru unele manuscrise găsite în Deșertul Iudeii, la *Qumran* și în alte părți.

PERGAMENT *Pergamentul*, de la numele orașului Pergam, unde a fost inventat în secolul al II-lea î.C., este realizat din piele de animal, în special de oaie, capră sau vițel. Pielea era răzuită și lustruită pe ambele fețe. Pergamentul era mult mai rezistent decât papirusul și, de aceea, până la urmă l-a înlocuit (vezi *1Tim* 4,13).

Hârtia, invenție chinezească, a ajuns în Egipt în secolul al X-lea. Se obține din

material vegetal prelucrat în pastă. Hârtia este materialul utilizat de manuscrisele fragmentare ale textului lui Ben Sirah (*Siracide* din LXX), găsite la sfârşitul secolului al XIX-lea în *gheniza* medievală a sinagogii din Cairo. Termenul *ghenizã* înseamnă „depozit" şi este utilizat mai ales pentru a desemna locul din care au fost scoase manuscrisele lui Ben Sirah. Această *ghenizã* se găsea în interiorul sinagogii caraiţilor (o sectă iudaică existentă şi astăzi), situată în vechiul Cairo, loc denumit şi Al-Fustat.

GHENIZĂ

Celelalte manuscrise biblice sunt scrise fie pe papirusuri, fie pe pergamente. Nu se scria decât pe o parte, iar paginile scrise puteau fi ataşate unele de altele formând o bandă, lungă uneori de mai mulţi metri, care se înfăşura: vorbim în acest caz despre *sul* (vezi *Ier* 36), prima semnificaţie a termenului „volum". Paginile puteau fi aşezate unele sub altele formând un *codice* (la plural *codice*); în acest caz, foile sau *folio* puteau fi scrise pe o singură faţă sau, cum se întâmpla deseori, pe ambele, *recto* şi *verso*.

SUL

CODICE

FOLIO

Manuscrisele biblice scrise în limba ebraică sunt redactate în caracter *ebraic pătrat*, scriitură încă în uz şi astăzi. La origine aramaică, această grafie a fost adoptată progresiv şi de iudei în ultimele secole înainte de Cristos.

EBRAIC PĂTRAT

PALEO-EBRAIC

Grafia anterioară în caractere *paleoebraice* s-a menținut totuși în manuscrisele medievale ale *Pentateuhului samaritean*, formă puțin diferită, din punct de vedere al conținutului, de *Torah Bibliei* ebraice; este unicul text sacru acceptat de samariteni.

VOCALIZARE

În limba ebraică se scriau doar consoanele. Vocalele, sub formă de puncte sau de liniuțe care însoțesc consoanele, au fost adăugate după două sisteme: *vocalizarea babiloniană*, datorată iudeilor din Babilon, începând cu secolul al V-lea î.C., și *vocalizarea palestiniană* sau *din Tiberiada*; aceasta din urmă, cunoscută începând cu secolul al IX-lea, s-a impus până la noi.

MASOREȚI

Se numesc *masoreți* învățații evrei care fie au fixat textul consonantic (consoanele cuvintelor), fie au inserat vocalele: textul biblic pe care l-au produs astfel masoreții aparținând grupului din Tiberiada se numește *text masoretic*.

TEXT MASORETIC

MASORĂ

De asemenea, masoreții au adăugat textului scurte adnotări care se numesc *masora*. În Bibliile ebraice pe care le avem noi, *masora* constă mai ales în semne făcute deasupra sau sub cuvinte pentru a facilita lectura textului, probabil după o interpretare tradițională. *Masora* se găsește, de asemenea, și pe margini: aceasta se numește *masora mică*. Între altele, prin litera ebraică „q", ea indică *qere*, adică ceea ce trebuie să citim în locul a ceea ce este scris, *ketib*.

QERE

KETIB

TEXTUS RECEPTUS
BIBLIA HEBRAICA

Primele Biblii tipărite au reprodus, de fapt, manuscrise tardive, datând cel mult din secolul al XIII-lea; ediţia lui Jacob ben Hayyim, din 1524-1525, a devenit *textus receptus*, adică textul acceptat în mod curent, până la ediţia critică a *Biblia Hebraica* a lui R. Kittel, *BHK* (prima ediţie la începutul secolului al XX-lea).

UNCIALE
CURSIVE
MINUSCULE

Cele mai vechi manuscrise ale Septuagintei şi ale *Noului Testament* utilizează literele greceşti majuscule sau capitale, numite *unciale*; vorbim, aşadar, despre manuscrise *unciale*. Scrierea greacă *cursivă* sau *minusculă* a fost pusă la punct în Bizanţ în secolul al IX-lea. Este cea care se găseşte în ediţiile moderne ale Septuagintei şi *Noului Testament*. Doar câteva manuscrise din *Siracide* în scriere minusculă sunt importante pentru exegeza actuală.

PALIMPSEST

Pergamentele aveau avantajul de a putea fi refolosite: era de ajuns să se radă textul care fusese scris anterior şi deasupra se putea scrie încă o dată. În acest caz, se vorbeşte despre *palimpsest* (literal: *ras din nou*). Astăzi, uneori, este posibil să descoperim sub al doilea text, mai vizibil, textul care a fost îndepărtat prin răzuire.

2. Principale manuscrise ale *Bibliei* ebraice

În listele care urmează, vom indica la început sigla fiecărui manuscris.
În grotele din Deşertul lui Iuda, după cunoştința noastră, s-au descoperit cele mai vechi manuscrise ale textului ebraic al *Bibliei*. Toate cărțile *Bibliei* ebraice, cu excepția *Cărții Esterei*, sunt prezente aici, cel puțin prin câteva fragmente. De acest lucru se va ține cont în editarea următoarei ediții critice a *Bibliei* ebraice, *Quinta*, adică cea care urmează ediției a treia a lui R. Kittel, *BHK*, şi a patra, de la Stuttgart, *BHS*. Printre aceste manuscrise (vezi *infra*), îl menționăm pe cel mai importat: 1QIs^a, sulul complet al *Cărții lui Isaia*, din piele, copiat între anii 125 şi 100 î.C.

QUINTA

Iată cele mai importante patru codice pe pergament pregătite de masoreți:

– C: Codicele Profeților, provenit de la Sinagoga din Cairo, scris în 895 de către Moshe ben Asher.
– Ms Or 4445: Codicele Pentateuhului, păstrat la British Museum.
– A: Codicele *Bibliei* ebraice (lipsesc câteva pagini), pentru câtva timp la Aleppo, astăzi la Ierusalim; scris de Aaron ben Moshe ben Asher spre anul 925.
– B 19a = L: Codicele întregii Biblii ebraice, păstrat la Sankt Petersburg (Leningrad, la timpul când îl utiliza Kittel pentru ediția sa din 1937) şi datat în 1008.

3. Principalele manuscrise ale Septuagintei

Cel mai vechi manuscris, fragmentar, a fost găsit într-o grotă din Nahal Hever, în Deşertul lui Iuda:

8HevXIIgr = 943: 33 de coloane pe un sul din piele, care conține *Cei doisprezece profeți mici* în limba greacă, revăzut pe baza textului ebraic; datarea este discutabilă: între secolul I î.C. şi I d.C.

CHESTER BEATTY

Cele mai lungi fragmente din Septuaginta se găsesc pe un papirus şi un codice din colecția *Chester Beatty*, aflată în principal la Dublin:

961 şi 962: *Geneza*;
963: *Numeri* şi *Deuteronom*;
964: *Siracide*;
965: *Isaia*;
966: *Ieremia*;
967 şi 968: *Ezechiel*, *Daniel* LXX şi *Estera*;
2149: *Ps* 72–88.

BODMER

Colecția *Bodmer*, de la Cologny, aproape de Geneva, conține:

– P. Bodmer XLV şi XLVI: începutul *Cărții lui Daniel şi Suzana* în versiunea lui Teodoțion; datată la sfârşitul secolului al III-lea sau începutul secolului al IV-lea.

– P. Bodmer xxiv = 2110: codice parțial al *Psaltirii*; datare discutabilă, între secolul al II-lea şi începutul secolului al III-lea.

Iată, apoi, marile manuscrise unciale scrise pe pergament; ele conțin Septuaginta și *Noul Testament* grec:

VATICANUS – B. *Codex Vaticaus* (Vat. gr. 1209); din secolul al XV-lea se află în Biblioteca Vaticană; copiat între 314 (victoria lui Constantin) și mijlocul secolul al IV-lea.

ALEPH SINAITICUS – a (litera ebraică *aleph*): *Codex Sinaiticus* se află din 1933 la British Museum; descoperit de C. Tischendorf în 1844 la Mănăstirea „Sfânta Ecaterina", de pe Muntele Sinai, care l-a dus în cea mai mare parte în Rusia în 1859. În 1933, Stalin l-a vândut englezilor. Câteva pagini se găsesc la Leipzig, la Sankt Petersburg și altele, regăsite în 1975, la Mănăstirea „Sfânta Ecaterina". Acest manuscris a fost copiat între 314 și mijlocul secolului al IV-lea.

ALEXANDRINUS – A: *Codex Alexandrinus* se află la British Museum din secolul al XVIII-lea; este datat din secolul al V-lea.

EFREM – C: *Codex Ephraemi rescriptus* este un palimpsest păstrat la Paris; în secolul al XII-lea, o versiune greacă a discursurilor sfântului Efrem a acoperit Septuaginta cărților sapiențiale și a mai mult de jumătate din *Noul Testament*; acest prim text datează din secolul al V-lea.
Printre manuscrisele scrise cu minuscule, trebuie să semnalăm ms. 248, păstrat la Biblioteca Vaticană (Vat. gr. 346); el conține principalele cărți sapiențiale ale *Vechiului Testament*, în particular o versiune a cărții *Siracide*, care are mai multe adăugiri.

4. Principalele manuscrise ale *Noului Testament*

MANUSCRISUL P

Manuscrisul cel mai important este P^{52} (litera P arată că este vorba despre un papirus), păstrat la John Rylands Library din Manchester. Acest fragment de papirus conţine pe faţă textul *In* 18,31-33 şi pe verso *In* 18,37-38. Găsit în Egipt, este datat în jurul anului 120 d.C.

Vin apoi Papirusurile *Chester Beatty* şi *Bodmer*:

– P^{45}: *Chester Beatty I* conţine fragmente din Evanghelii şi din *Faptele Apostolilor*, datate în secolul al III-lea.
– P^{46}: *Chester Beatty II* conţine scrisorile sfântului Paul, în afară de *2Tesaloniceni*; manuscrisul datează din jurul anului 200.
– P^{47}: *Chester Beatty III* conţine *Ap* 9–17 şi datează din secolul al III-lea.

BODMER

– P^{66}: *Bodmer II* conţine *In* 1–14 şi *Chester Beatty* care conţine *In* 15–21; împreună datează din jurul anului 200.
– P^{72}: *Bodmer VII* conţine *Scrisoarea lui Iuda* şi *Bodmer IV* conţine *1-2Petru* (aceste două scrisori se găsesc în Biblioteca Vaticană); împreună datează din secolul al III-lea.
– P^{75}: *Bodmer XIV-XV* conţine *Lc* 3–24 şi *In* 1–15; la fel, datate în secolul al III-lea.

Urmează marile manuscrise unciale pe pergament, în codex, care conţin şi Septuaginta: *Vaticanus*, *Sinaiticus*, *Alexandrinus* şi *Ephraemi rescriptus*.

TEXTUL ALEXANDRIN

Manuscrisul *Vaticanus* (= B) conține, pentru *Noul Testament*, textul alexandrin (de la numele Alexandria, de unde provenea); confirmat de P^{45}, acest tip de text este foarte vechi și pare apropiat de originale.

Celelalte manuscrise unciale pe pergament care privesc *Noul Testament*:

BEZAE - D

– D: codex *Bezae* (de la numele lui Teodor din Beza), păstrat la Cambridge din 1581; conține *Evangheliile*, *Faptele Apostolilor* și *Scrisorile catolice*, având în față o versiune latină antică; textul grec, mai ales *Faptele Apostolilor*, reprezintă *textul occidental*, și el foarte vechi, dar mai puțin strict în transmiterea originalelor (locul său de origine este discutabil: Palestina sau Siria); manuscrisul este probabil din secolul al V-lea.

TEXT OCCIDENTAL

CLARAMONTANUS - D^p

– D^p: codex *Claramontanus*, păstrat la Paris; conține scrisorile sfântului Paul în greacă și latină; este datat în secolul al V-lea sau al VI-lea.

FREER – W

– W: codex *Freer*, de la numele celui care l-a cumpărat în Egipt în anul 1906; este păstrat la Washington și conține *Evangheliile*, cu un final particular pentru *Marcu*; e datat în secolul al IV-lea sau al V-lea.

KORIDETHI

– Θ (litera grecească *theta*): codex *Koridethi*, de la numele locului în care a fost

găsit, situat pe malurile Mării Negre; acest manuscris este păstrat la Tiflis sau Tbilisi, în Georgia; conţine *Evangheliile* într-o grafie stranie şi rustică; textul grec este de tip *cezareean* (de la numele Cezareea, unde s-a stabilit până la sfârşitul vieţii sale Origene, care, se pare, îl utilizează); acest manuscris este datat în secolul al VIII-lea sau la mijlocul secolului al IX-lea; este ultimul dintre manuscrisele unciale.

CEZAREEAN

Textus receptus al *Noului Testament* este tardiv (nu înainte de Ioan Crisostomul) şi depinde de recenziile precedente (alexandrină etc.); ar fi originar din Antiohia, de unde ar fi trecut în Constantinopol; este numit, de asemenea, şi textul *koinê*, comun, sau *bizantin*. S-a răspândit în Imperiu şi tocmai pe acesta l-a editat Erasmus în 1516. A fost abandonat în secolul al XIX-lea, la începuturile erei critice.

TEXT KOINÉ SAU TEXT BIZANTIN

IV. LIMBILE ÎN CARE A FOST SCRISĂ *BIBLIA* ȘI VERSIUNILE SALE ANTICE

1. Limbile în care a fost scrisă *Biblia*

Textele biblice au fost redactate fie în limba ebraică, fie în aramaică sau greacă.

SEMITICE Printre limbile *semitice*, un anumit număr fac parte din grupul numit al limbilor semitice de Nord-Vest, adică cele ce se utilizau odată pe teritoriul de la Marea Mediterană până la Tigru și Eufrat. Dintre

UGARITIC acestea din urmă, limba *ugaritică* (de la numele orașului antic Ugarit, din Siria occidentală), descoperită și descifrată în decursul secolului al XX-lea, a furnizat numeroase texte datate din jumătatea mileniului al II-lea î.C.

EBRAICA CANAANEEANĂ Împreună cu limba feniciană și moabită (limba Moabului), limba *ebraică* face parte din grupul *canaanean* al limbilor semitice de Nord-Vest. Ea apare la începutul primului mileniu, dacă nu chiar mai înainte, în textele cele mai vechi ale *Bibliei* ebraice, de exemplu, în *Jud* 5, Cântarea Deborei. Limba din Israel, ebraica, a cunoscut o dezvoltare și se pot observa diferențele dintre forma sa preexilică și cea postexilică.

ARAMAICA Limba *aramaică* apare începând cu secolul al IX-lea î.C., în împrejurimile Damascului și Alepului. Între 700 și 300 î.C., ea devine limba comună în întreaga regiune,

în special în Imperiul Persan. Nu e de mirare că, în secolele următoare, limba aramaică va fi utilizată în câteva texte ale *Bibliei* ebraice: în *Gen* 31,47; *Ier* 10,11 şi mai ales în *Dan* 2,4b–7,28 şi *Esd* 4,8–6,18; 7,12-26.

KOINÉ

Limba *greacă* este o limbă indo-europeană care, în timpul perioadei eleniste, a devenit limba popoarelor cucerite de Alexandru cel Mare. Atunci, ea a luat forma numită *koiné*, adjectiv care înseamnă „comun". Este limba greacă utilizată în Septuaginta şi *Noul Testament*.

2. Limbile în care au fost scrise versiunile antice ale *Bibliei*

Septuaginta nu a fost unica versiune greacă a *Bibliei* ebraice. După ce a fost adoptată de creştini, alţi traducători evrei au realizat în secolul al II-lea d.C. traduceri noi greceşti ce se doreau mai fidele textului ebraic. Ei au fost: *Aquila*, căruia i se datorează traducerea lui *Qohelet*, trecută în Septuaginta, *Theodotion*, a cărui traducere la *Daniel* a înlocuit în Septuaginta vechea versiune (de la care rămân doar două variante de text) şi *Symmachus*.

AQUILA

THEODOTION

SYMMACHUS

Cunoscute de către Origene, aceste traduceri noi, cu excepţia lui *Daniel* şi *Qohelet*, nu au lăsat decât puţine urme. Origene le

HEXAPLE
HEXAPLA

inserase în *Hexaplele* sale sau *Hexapla* (pluralul de la adjectivul „sextuplu") în care punea în coloane paralele șase variante ale textului *Vechiului Testament*: ebraica, ebraica transliterată în greacă, Aquila, Septuaginta, Symmachus și Theodotion. Însă această operă critică a lui Origene s-a pierdut.

TARGUM

Chiar înainte de era creștină, iudaismul a început să facă o traducere a cărților sale sfinte, mai ales Pentateuhul, și în *limba aramaică*: este vorba despre *targum*-uri sau *targumîm*, ajunse la forma lor finală în timpul primelor secole creștine. Descoperit în 1956 în Biblioteca Vaticană, codexul *Neofiti 1* conține un targum palestinian complet al Pentateuhului, terminat în 1504, dar al cărui original trebuie să dateze din secolul al II-lea d.C., fondul fiind anterior erei creștine. În timpul primelor secole ale erei noastre, s-au produs cel puțin două versiuni importante ale întregii Biblii, *Vechiul Testament* și *Noul Testament*.

NEOFITI 1

VETUS LATINA

În secolul al II-lea, Septuaginta și *Noul Testament* au fost traduse în limba *latină* pentru comunitățile creștine din Africa romanizată și din Europa Occidentală. Așa s-a născut *Vetus latina*, sub diferitele sale forme. La sfârșitul secolului al IV-lea, Ieronim corecta la Roma textul latin al Evangheliilor pe baza unui bun manuscris grec și altcineva, probabil Pelagiu, și-a

luat angajamentul de a corecta restul *Noului Testament*. Pentru *Vechiul Testament*, Ieronim, renunțând să se slujească de Septuaginta, ba, din contră, apărând *veritas hebraica* („adevărul ebraic"), a început să traducă de la capăt *Biblia* ebraică. Această muncă i-a luat vreo cincisprezece ani, din 390 până în 405. Fidel principiilor sale, a refuzat să facă traducerea cărților Septuagintei care nu se găseau în *Biblia* ebraică, cu excepția lui *Tobia* și *Iudita* și a adăugirilor grecești din *Daniel* și *Estera*.

VULGATA

Când Biserica a dorit să alcătuiască *Vulgata*, probabil de la sfârșitul secolului al V-lea, la traducerile lui Ieronim le-a adăugat pe cele ale *Vetus latina*, pe care solitarul din Betleem nu a vrut să le traducă în latină: *1-2Macabei*, *Siracide* (sau *Eclezi-asticul*), *Înțelepciunea lui Solomon* și *Baruh*. La cererea lui Paul al VI-lea, pentru mai multă fidelitate față de textele originale, *Vulgata* a fost corectată și publicată în 1979 sub numele de *Neo-Vulgata*.

NEO-VULGATA

PEȘITA

De asemenea, s-a tradus întreaga Biblie și pentru creștinii de limbă *siriană*. Cea mai importantă dintre versiunile siriene este *Peșita* (literal: „simplu"). Limba siriană derivă din limba aramaică, iar Peșita a fost utilizată de creștinii din Siria și Persia. Puțin câte puțin, din secolul al II-lea până în secolul al IV-lea, traducătorii au transpus în siriană *Biblia* ebraică și *Noul*

Testament. Pentru câteva cărți, între care mai multe deuterocanonice, ei au tradus textul grec al Septuagintei, dar *Siracide* a fost tradus direct din ebraică.

DIATESARON

Pentru *Noul Testament*, *Evangheliile* n-au fost traduse decât destul de târziu, atât de puternică era poziția dobândită de *Diatesaron*, această „armonie a patru" *Evangheliilor*, realizată înspre anul 170 de Tatin, probabil în greacă și siriană, combinând într-un singur text mărturiile diferite ale celor patru evangheliști; *Diatesaronul* a fost tradus în limba armeană și în alte limbi, chiar occidentale.

V. *BIBLIA* SUPUSĂ CRITICII

1. Critica textuală

CRITICA TEXTUALĂ

Critica textuală vizează stabilirea textului aşa cum a ieşit din pana autorului său. Pentru a face acest lucru trebuie comparate mai multe manuscrise ale aceluiaşi text, se confruntă variantele, se determină gradul de înrudire dintre diferitele manuscrise, se încearcă reconstituirea familiile lor şi stabilirea, dacă este posibil, a *stemma codicum*, adică arborele genealogic al manuscriselor şi familiilor lor. Această activitate se numeşte *critică externă*.

STEMMA CODICUM

CRITICA EXTERNĂ

CRITICA INTERNĂ

De multe ori, acest demers nu este suficient. Trebuie să procedăm, de asemenea, la *critica internă*, care ne poate permite să înţelegem variantele textuale în funcţie de anumite circumstanţe sau contexte. Critica internă nu se poate dispensa de o *critică raţională*, după cum spunea pr. Lagrange, adică de aprecierea calităţii variantelor; în acest fel, textul original poate fi stabilit mai rezonabil, deşi, deseori, certitudinea absolută lipseşte.

CRITICA RAŢIONALĂ

COMMA IOANIANĂ

Un exemplu celebru: *comma ioaniană*, în *1In* 5,7b, trebuie exclusă din textul *Noului Testament*, pentru că, fiind cunoscută destul de târziu în latină, cu siguranţă, nu făcea parte din textul original.

LECȚIUNE

Critica textuală recurge şi la versiunile antice: ele pot să fi conservat *lecţiuni* bune, adică un cuvânt sau o frază care să fie un decalc corect al textului original. O *lecţiune*, în termeni generali, indică pentru un detaliu ceea ce manuscrisul oferă spre citire.

TEXT ALEXANDRIN
TEXT OCCIDENTAL
TEXT CEZAREEAN

Pentru *Noul Testament*, în special pentru *Evanghelii*, critica textuală identifică mai multe tipuri de texte: alexandrin, occidental, cezareean (vezi mai sus).

DIPTOGRAFIE
HAPLOGRAFIE
HOMOIOTELEUTON

Printre greşelile curente ale copiştilor manuscriselor, reţinem *diptografia* sau repetiţia eronată a aceluiaşi cuvânt; *haplografia* sau omisiunea unuia din două grupuri de litere apropiate datorită asemănării lor şi *homoioteleuton* sau omisiunea unui element al textului datorită asemănării dintre partea finală şi cea iniţială a elementului următor. Dactilografii de astăzi ştiu cât este de uşor să „sari" un cuvânt, o frază, un paragraf, din aceleaşi motive de asemănare.

LECTIO DIFFICILIOR PROBABILIOR

Printre diferitele reguli de critică textuală, *lectio difficilior probabilior* a fost stabilită de J.A. Bengel (1687-1752) şi J. Mill (1645-1707). Ei au arătat că în alegerea a două versiuni, lectura cea mai dificilă trebuie considerată cea mai probabilă. Ei au plecat de la ipoteza că copiştii ar fi eliminat erorile dacă ele erau gramaticale, istorice sau teologice.

2. Critica izvoarelor

Multe dintre cărţile biblice nu au fost scrise în întregime de unul şi acelaşi autor. Textul care ne-a parvenit pare a fi o compoziţie rezultată din combinarea mai multor izvoare sau documente literare. Ne referim, în special, la cazul *Genezei* şi al *Exodului*, precum şi al *Evangheliilor* sinoptice.

Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, s-a impus în exegeză viziunea lui J. Wellhausen asupra Pentateuhului. În ciuda refuzului prezumpţiilor sale hegeliene, cercetătorii admiteau că la baza acestor cărţi se află patru „izvoare", documente sau tradiţii: *Yahwistul* sau J (secolul al X-lea î.C.), *Elohistul* sau E (secolele al IX-lea – al VIII-lea î.C.), *Deuteronomistul* sau D (secolele al VII-lea – al VI-lea î.C.) şi *Sacerdotalul* sau P, de la cuvântul german *Priestercodex* (secolul al VI-lea î.C.). Primele două se distingeau prin numele atribuite divinităţii: Yhwh, *tetragrama* pentru J, şi *Elohîm* pentru E. Yahwistul provenea din Ierusalim şi Elohistul de la triburile din Nord. Se presupunea, de asemenea, o redactare intermediară ce combina J şi E, formând un text numit JE. Începând cu anul 1975, aceste ipoteze de reconstrucţie a textului au fost energic criticate, iar cronologia pe care o presupuneau a fost pusă în discuţie.

YAHWIST
ELOHIST
DEUTERONOMIST
SACERDOTAL

TETRAGRAMA *Tetragrama*, adică cele patru litere care compun în limba ebraică numele divin YHWH, este considerată sacră, fiind motivul pentru care ea nu se pronunță, deoarece a numi pe cineva prin numele său înseamnă, într-o anumită măsură, a avea putere asupra lui. În *Biblia* ebraică, la consoanele tetragramei i s-au dat vocalele de la *Adonai*, Domnul; această combinație stă la originea cuvântului *Jehovah*, utilizat mai ales până în secolul al XIX-lea. Septuaginta și *Noul Testament* redau întotdeauna tetragrama prin termenul *Kyrios*, care înseamnă „Domnul".

ADONAI
JEHOVAH
KYRIOS

SINOPTIC
SINOPSIS

Cu privire la *Evangheliile* sinoptice, comparația textelor lor puse în *sinopsis*, adică în coloane paralele, conducea la concluzia că ele depindeau în substanță de două „izvoare", unul fiind *Evanghelia lui Marcu* și celălalt, neidentificat, a fost numit după cuvântul german *Quelle* (care înseamnă „izvor") sau Q. Admisă încă și astăzi de unii cercetători, această „teorie a celor două izvoare" este și ea pusă în dubiu, pentru că nu explică nici pe departe toate asemănările și diferențele dintre sinoptici. Se vorbește astfel despre „problema sinoptică".

QUELLE
CELE DOUĂ IZVOARE

AUTENTICITATE

În rest, în materie de *autenticitate*, astăzi există acordul că scrierile atribuite fiecărui profet sunt pline de adăugări, glose, complemente posterioare. Precum am afirmat deja, cel mai clar este cazul *Cărții*

profetului Isaia: *Is* 40–55 este opera unui profet din secolul al VI-lea și al VII-lea, posterior lui Isaia; datele istorice, vocabularul și teologia acestui *Deutero-Isaia* o dovedesc.

CONCORDANȚE

Pentru a studia vocabularul unui autor, dispunem nu numai de dicționare, dar și de *concordanțe*. Acestea indică, după ordinea alfabetică, toate utilizările fiecărui cuvânt, fie din *Biblia* ebraică, fie din Septuaginta, fie din *Noul Testament* grec, fie din *Vulgata*. De asemenea, există și concordanțele în limba franceză ale *Bibliei de la Ierusalim* (BJ) și ale *Traducerii ecumenice a Bibliei* (TOB).

În general, critica izvoarelor desemnează și verificarea științifică a autenticității istorice a anumitor documente transmise de Biblie. Este fondată din punct de vedere istoric întreaga istorie a Israelului antic, așa cum este povestită în cărțile de la *Iosue* la *2Regi* sau de la *1Cronici* la *Nehemia* și *Esdra*? Este autentic un document precum cel citat în *1Macabei* 12,6-18 sau în 14,20-23? Este de datoria științei istorice să răspundă.

3. Critica istorică

Un mare număr de cărți biblice povestesc istoria. Unele, precum *Iona* și *Estera*, povestesc o istorie. Chestiunea critică caută

adevărul istoric al acestor relatări. A nu recunoaşte acestor texte o oarecare valoare istorică este la fel de exagerat ca atunci când ea ar fi susținută cu orice preț. E necesar să gândim la rece şi, de un secol, exegeții au învățat aceasta pe propria piele. Astfel, după o expresie celebră, Pentateuhul nu este atât mozaic (înțeles aici ca operă a lui Moise), cât un mozaic (de texte).

CRITICA ISTORICĂ

Critica istorică doreşte să confrunte textele care se prezintă ca o istorie cu mărturiile exterioare disponibile. Arheologia a fost şi este încă de mare ajutor pentru cunoaşterea *Vechiului Testament*. Nu numai pentru că ea a scos la lumină documente istorice provenind de la popoarele Orientului Apropiat antic, dar şi pentru că, săpând în pământul lui Israel, a condus la cunoaşterea mai bună a istoriei sale. Astăzi se ştie că multe dintre afirmațiile biblice de factură istorică sunt problematice. În aceste chestiuni, ar fi simplist să repetăm, fără nuanțe, că „*Biblia* avea dreptate".

Biblia nu este o carte de ştiință istorică. Ea este mărturia unei experiențe de credință trăite, scrisă cu mijloace literare foarte diferite de cele pe care le utilizează ştiința istorică.

Unele cărți, precum *Iona*, *Estera*, *Daniel* şi altele, ridică o anumită dificultate. Ele povestesc o istorie cu scop teologic, religios, nu fac istorie în sensul critic al termenului. Chestiuni de acelaşi ordin se pun pentru anumite texte din *Noul Testament*, cel

puțin pentru *Evanghelii* și *Faptele Apostolilor*.

Critica istorică intervine, de asemenea, pentru a afla datarea unui text și a autorului său. Datele interne ale unei anumite cărți trebuie confruntate cu datele externe (cazul *Înțelepciunii lui Solomon*, de exemplu) sau cu datele furnizate de alte texte atribuite aceluiași autor (cazul scrisorilor sfântului Paul). În fine, întrebarea cu privire la Isus istoric și identitatea sa ebraică este mereu de actualitate.

4. Critica literară

Biblia este, înainte de toate, o culegere de opere literare care vizează să dea mărturie despre credință și să o edifice în cel care o citește, fără a uita că obiectul credinței este intervenția de har a lui Dumnezeu în istoria noastră și în viețile noastre personale.

GEN LITERAR
GATTUNG

Mai direct spus, scriitorii sacri au recurs la *genurile literare* (în limba germană *Gattungen*) utilizate curent în epoca lor. Un gen literar este o schemă generală întrebuințată atunci când se scrie un anumit tip de text. Astfel, în zilele noastre, comunicarea unei căsătorii se scrie după un anumit model, la fel anunțul decesului cuiva într-un ziar: forma literară este relativ fixă, se schimbă numai elementele concrete: numele, locurile, timpul.

Aceste exemple ne ajută să înțelegem că folosirea unui anumit gen literar depinde de o situație existențială precisă, numită,

SITZ IM LEBEN utilizând o expresie germană, *Sitz im Leben*, „contextul vieții" care a sugerat adoptarea unui anumit gen literar. Ne putem întreba, așadar, care sunt genul literar și *Sitz im Leben*-ul relatărilor despre originea umanității, patriarhi, exod și cucerirea Canaanului? Aceleași chestiuni se pun pentru psalmi, textele profetice, relatările evanghelice, parabole etc., pe scurt, pentru toate textele biblice.

FORM-GESCHICHTE O atare investigație, numită *Formgeschichte*, angajându-se să explice un anumit pasaj al unei cărți biblice, poate da impresia de fragmentare a cărții.

REDAKTIONS-GESCHICHTE *Redaktionsgeschichte* sau istoria redactării unei cărți caută să explice unitatea internă și coerența acesteia, arătând care era intenția autorului, tezele sale principale și cui dorea să se adreseze.

ISTORICO-CRITIC La aceste studii de tip *istorico-critic* se adaugă astăzi și alte abordări care, explicit, intră și ele în critica literară. Ele vor fi prezentate în detaliu în continuare. Oferim pe moment doar o listă:

- analiza compoziției literare a unui text;
- structuralismul;
- analiza retorică;
- naratologia sau știința povestirii.

VI. LISTA MANUSCRISELOR GĂSITE ÎN DEȘERTUL LUI IUDA

Primele manuscrise au fost descoperite în grotele din Deşertul lui Iuda, în principal la *Qumran*, pe malul occidental al Mării Moarte, în anul 1947. Primul manuscris publicat în anul 1950 este 1QIs^{a}, care conține întreaga *Carte a lui Isaia*. S-au descoperit circa două sute de texte, multe dintre ele fragmentare. Vorbim aici doar despre marile texte publicate. Fiecare manuscris este catalogat în felul următor: prima cifră indică grota de unde provine,

QUMRAN litera Q înseamnă *Qumran*, apoi este indicat cu prescurtare titlul sau conținutul manuscrisului. Mai recent, în loc de titlul manuscrisului se utilizează o cifră.

SEREK HAYAHAD – 1QS: Regula comunității (în ebraică, *Serek haYahad*).

– 11QT^{a} = 11Q19: Sulul Templului.

DOCUMENTUL CAIRO – CD sau *Documentul Cairo*: *Scrierea* sau *Documentul de la Damasc* – fusese deja descoperit acest codex în *gheniza* sinagogii din Cairo la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar fragmentele găsite la Qumran dovedesc originea sa antică.

MEGHILLAT MILHAMAT – 1QM: *Rânduiala războiului fiilor luminii împotriva fiilor întunericului* (în ebraică, *Meghillat Milhamat...*).

HODAYOT – 1QH^{a}: *Imnele* (în ebraică, *Hodayot*).

– 11QPs^{a}: culegere de Psalmi şi alte texte.

PESHER

- 1QpHab: *Comentariu la Habacuc* (comentariu în limba ebraică, *pesher*).
- 1QapGnar – 1Q20: *Apocrifa la Geneză*, în limba aramaică.
- 11QtgJb = 11Q10: *Targumul lui Iob*, mai vechi decât targumul rabinic.
- 3Q15: *Sulul de aramă*.

Tot la Qumran s-au descoperit patru manuscrise în limba aramaică şi un manuscris ebraic, toate fragmentare, ale *Cărții lui Tobia* (4Q196-200). La Masada, în fortăreața situată la sud de Qumran, a fost descoperit un manuscris al *Cărții lui Ben Sirah* în ebraică, conținând fragmentele *Sir* 39,27–44,17 (Mas 1h). În grotele de la Murabba'ât a fost găsit un sul fragmentar din piele al unui text ebraic al *Celor doisprezece profeți mici* (Mur 88). La Nahal Hever s-a descoperit sulul fragmentar al *Celor doisprezece profeți* în limba greacă, scris cu litere unciale (8HevXIIgr). Şi aceste texte au fost publicate. Ele sunt de o importanță capitală pentru istoria antică a textului biblic.

VII. LITERATURA ANTICĂ IUDAICĂ ȘI CREȘTINĂ NECANONICĂ

Iudaismul şi creştinismul antic au produs un anumit număr de cărți care nu au făcut parte niciodată din *Scriptură*. Cum se pot denumi acestea? Se discută încă asupra acestei chestiuni.

APOCRIFE

Catolicii le numesc pe toate *apocrife*, adică ascunse şi necitite în sinagogi şi biserici. În schimb, pentru protestanți, acelaşi termen desemnează cărțile pe care iudaismul nu le-a inclus în *Biblia* ebraică şi pe care le-a numit „cărți exterioare", dar pe care catolicii le admit în propriul canon al *Vechiului Testament*, numindu-le deuterocanonice. Protestanții însă numesc aceste cărți *pseudoepigrafe*, cuvânt care înseamnă că o carte este atribuită eronat unui personaj, deşi un asemenea apelativ este valabil şi pentru unele cărți canonice precum *Daniel* sau *Înțelepciunea lui Solomon*, de exemplu.

PSEUDOEPIGRAFE

INTERTESTAMENTAR

S-au propus şi alte denumiri, precum scrieri *intertestamentare*, dar acest termen sugerează că aceste cărți se situează între Vechiul şi *Noul Testament*. În ce sens? Cronologic, acest lucru nu este adevărat decât dacă excludem deuterocanonicele din *Vechiul Testament*, pentru că acestea sunt contemporane cu multe cărți de origine

ebraică despre care am tratat aici. Nici cele de origine creştină nu pot fi datate în perioada dintre ultimele cărți ale *Bibliei* ebraice şi primele scrieri ale *Noului Testament*, pentru că ele sunt posterioare majorității scrierilor *Noului Testament*. S-a propus atunci numirea acestor cărți *paratestamentare*, adică în afara canonului *Scripturilor*, în sensul catolic al termenului, fără de care deuterocanonicele ar fi şi ele paratestamentare.

PARATESTAMENTAR

În concluzie, nu se ştie cum pot fi numite aceste cărți într-un mod simplu şi acceptat de toți. În orice caz, este vorba despre cărți care nu provin nici din rabinismul antic, nici de la Părinții Bisericii şi care nu fac parte din Scripturile ebraice sau creştine, catolice sau protestante.
În listele care urmează, în lipsa unui termen mai bun, vom menține în titlu termenul de *apocrife*, distingând cărțile care privesc *Vechiul Testament* de cele care privesc *Noul Testament*. Nu distingem, aşadar, între scrieri iudaice şi scrieri creştine. În definitiv, toate apocrifele *Noului Testament* sunt de origine creştină, dar multe apocrife ale *Vechiului Testament* sunt de asemenea de origine creştină (Înălțarea lui Isaia, de exemplu) sau au fost reelaborate de creştini.

1. Lista principalelor apocrife ale *Vechiului Testament*

LITERATURA APOCALIPTICĂ	• *Literatura apocaliptică*	
	– 1Enoh etiopian	sec. II î.C. – V d.C.
	– 2Enoh slavon sau Cartea secretelor lui Enoh	sec. I d.C.
	– Oracolele sibiline III-V şi fragmente	sec. I-II d.C.
	– 4Esdra	sec. I d.C.
	– *Apocalipsul* grec al lui Esdra	sec. II-IX d.C.
	– 2Baruh (apocalipsul siriac)	sec. II d.C.
	– 3Baruh (apocalipsul grec)	sec. I-III d.C.
	– *Apocalipsul* lui Abraham	sec. I-II d.C.
	– *Apocalipsul* lui Adam	sec. I-V d.C.
	– *Apocalipsul* lui Ilie	sec. I-IV d.C.
	• *Literatura testamentară*	
LITERATURA TESTAMENTARĂ	– Testamentul celor doisprezece patriarhi	sec. II î.C.
	–Testamentul lui Iob	sec. I î.C. – I d.C.
	–Testamentul lui Abraham	sec. I-II d.C.
	– Testamentul lui Moise	sec. I d.C.
	– Testamentul lui Solomon	sec. I-II d.C.

ISTORII ȘI LEGENDE	• *Istorii și legende*	
	– Scrisoarea lui Aristea	sec. II î.C. – I d.C.
	– Jubileele	sec. II î.C.
	– Înălțarea lui Isaia	sec. II î.C. – IV d.C.
	– Iosif și Asenet	sec. I î.C. – II d.C.
	– Viața lui Adam și a Evei	sec. I d.C.
	– Antichități biblice, de pseudo-Filon	sec. I d.C.
	– Viețile profeților	sec. I d.C.
	– Paralipomenele lui Ieremia	sec I d.C.
	– 4Baruh	sec. I-II d.C.
LITERATURA SAPIENȚIALĂ	• *Literatura sapiențială și filosofică*	
	– Ahicar	sec. VII-VI î.C.
	– 3Macabei	sec. I î.C.
	– 4Macabei	sec. I d.C.
	– Sentințele lui pseudo-Focilide	sec. I d.C.
	– Sentințele lui Menandru	sec. III d.C.
PSALMI ȘI RUGĂCIUNI	• *Psalmi și rugăciuni*	
	– Psalmii 151–155	sec. II î.C. – I d.C.
	– Rugăciunea lui Manase	sec. II î.C. – I d.C.
	– Psalmii lui Solomon	sec. I d.C.
	– Odele lui Solomon	sec. I-II d.C.

2. Lista principalelor apocrife ale *Noului Testament*

EVANGHELII APOCRIFE

• *Evanghelii:*
La Părinții Bisericii se găsesc fragmente din următoarele scrieri:
– Evanghelia evreilor
– Evanghelia nararеenilor
– Evanghelia ebioniților
– Kerygma lui Petru

Deținem, între altele, şi următoarele scrieri complete sau parțiale:
– Protoevanghelia lui Iacob
– Evanghelia după Toma
– Evanghelia copilăriei, a lui pseudo-Matei
– Cartea naşterii Mariei
– Adormirea Mariei, a lui pseudo-Ioan (un exemplu din numeroasele *Transitus Mariae*)
– Evanghelia lui Nicodim sau Faptele lui Pilat

FAPTELE APOCRIFE

• *Faptele*
– Faptele lui Andrei
– Faptele lui Ioan
– Faptele lui Petru
– Faptele lui Paul
– Faptele lui Filip
– Faptele lui Toma
– Doctrina apostolului Adai

SCRISORI APOCRIFE

• *Scrisori*
– Scrisoarea lui Paul către Laodiceeni
– Corespondența dintre Paul și Seneca

LITERATURA APOCALIPTICĂ

• *Literatura apocaliptică*
– Apocalipsul lui Petru
– Apocalipsul lui Paul sau Viziunea lui Paul

Abordările *Bibliei*

Cele două părți care urmează tratează despre lexicul celor două moduri de abordare, nu opuse, ci complementare, ale Bibliei: abordarea diacronică și abordarea sincronică.

Diacronic Abordarea sau studiul *diacronic* al textelor constă în a vedea dacă acestea fac trimitere la tradiții orale, dacă sunt rezultatul mai multor redactări succesive în timp, dacă unele pasaje sunt anterioare și altele posterioare (ceea ce poate merge de la mai multe decenii, pentru *Noul Testament*, la mai multe secole, pentru *Vechiul Testament*).

Sincronic Se spune că o abordare literară sau exegetică este sincronică atunci când analizează un pasaj sau chiar o carte întreagă ca produs al unei redactări unificate, fără a se interesa de istoria redactării sale.

PARTEA A DOUA

ABORDAREA DIACRONICĂ SAU ISTORICO-CRITICĂ

În această parte sunt prezentate, *în ordine alfabetică, cuvintele utilizate de abordarea diacronică. Trimiterile sau exemplele completează aceste definiţii.*

ACŢIUNEA DE MULŢUMIRE Gen literar întâlnit mai ales în psalmi. Comportă, în general, trei părţi principale: introducere, dezvoltare, concluzie. *Acţiunea de mulţumire* îl laudă pe Dumnezeu nu atât pentru ceea ce el este (imnul), cât mai ales pentru ceea ce a făcut. Există acţiuni de mulţumire individuale (*Ps* 18; 30; 40; 52; 92; 116...) şi colective (*Ps* 21; 33; 34; 65; 66; 67; 68...).
→ *Gen literar, Imn*

ACŢIUNEA PROFETICĂ → *Gest profetic*

ADĂUGIRE REDACŢIONALĂ → *Redactare*

ALIANŢĂ În ebraică – *b'rît*. Trebuie să distingem cel puţin două tipuri de alianţă în *Vechiul Testament*: alianţa unilaterală, necondiţionată, în care Dumnezeu sau un suveran face o promisiune fără să ceară nimic în schimb, şi alianţa bilaterală, condiţionată, în care ajutorul lui Dumnezeu sau al suveranului

depinde de fidelitatea vasalului care acceptă termenii tratatului. Fiecare tip cunoaşte diferite variante. Al doilea tip este prezent mai ales în *Cartea Deuteronomului*, în timp ce scrierea sacerdotală preferă primul tip (*Gen* 9 şi 17). Şi alianța cu David (*2Sam* 7) este necondiționată (nu şi în *2Sam* 7,14).
→ *Deuteronom, Scrierea sacerdotală, Jurământ, Tratat de vasalitate*

APOLOG Povestire populară care pune în scenă plante care vorbesc. Cele două exemple principale din *Vechiul Testament* sunt apologul lui Iotam (*Jud* 9,7-15) şi apologul regelui Ioaş din Israel (*2Rg* 14,9).
→ *Fabulă*

AUTORIZAȚIA IMPERIALĂ PERSANĂ După unii istorici şi exegeți, autoritățile Imperiului Persan acordau comunităților locale o relativă autonomie, conferind legilor locale statutul de legi imperiale valabile pentru toți cetățenii care aparțineau aceleiaşi etnii. În cazul lui Israel, comunitatea postexilică se găsea obligată să furnizeze un document juridic care să fie reprezentativ pentru toate tendințele prezente în interiorul comunității. Acest document ar fi Pentateuhul. Teoria a fost propusă mai întâi de P. Frei, urmat de K. Koch (1984).
→ *KD, KP, Letoon (inscripția de la), Legea Dumnezeului cerului, Torah*

BINECUVÂNTARE În ebraică, *berakah*. În *Vechiul Testament*, binecuvântarea este mijlocul cel mai firesc de a-l lăuda şi mulţumi lui Dumnezeu sau unei fiinţe umane pentru binefacerile primite (vezi *Gen* 14,19-20; 24,27; *Ex* 18,10; *Ps* 103,1-2; *Rut* 2,20; Lc 1,68; 13,35; 19,38; *2Col* 1,3).

Pe de altă parte, binecuvântarea lui Dumnezeu este o favoare sau o binefacere, sinonimă, în general, cu abundenţa (bunurilor, copiilor, recoltelor, puterii, bogăţiei, vieţii), pacea şi puterea asupra duşmanilor; vezi, de exemplu, *Gen* 1,22.28; 27,28-29; 48,16; *Ps* 66,7-8.

În fine, binecuvântarea apare destul de frecvent sub forma promisiunilor, ca în finalul tratatelor de vasalitate care sunt însoţite de blesteme. Prezenţa binecuvântărilor divine în tratatele de alianţă are drept scop să-i încurajeze pe vasali să rămână fideli suveranilor lor (cf. *Lev* 26,1-14; *Dt* 28,1-14).

→ *Blesteme, Tratat de vasalitate*

BÜRGER-TEMPEL GEMEINDE → *Oraş-templu*

CANONICAL CRITICISM Termen englez, tradus în română prin *analiză (critică) canonică*. Expresia a fost inventată de J.A. Sanders (1972) şi corespunde actualmente unei mari varietăţi de abordări faţă de textul biblic. Punctul comun al acestor interpretări este interesul asupra formării, naturii, funcţiunii şi autorităţii canonului. Exegeţii care practică

această abordare caută în general să interpreteze textele în forma lor finală (lectură sincronică) şi în contextul lor canonic, în interiorul unei cărţi şi apoi în contextul mai larg al *Vechiului* sau al *Noului Testament* sau chiar al *Bibliei* în ansamblul său.
După J.A. Sanders, această abordare trebuia să completeze studiul *istoriei formelor* şi *istoriei redactării*. Aşadar, este important să precizăm, în special, natura autorității unui text dat în contextele istorice diferite în care a fost transmis.
Pentru B.S. Childs, un alt nume legat de *canonical criticism* (el refuză această denumire, preferând-o pe cea de *canonical approach*, „abordare canonică"), exegeza unui text este completă în măsura în care se întreabă asupra semnificației textului în forma canonică pentru comunitatea de credință care l-a acceptat ca *Scriptură*.
→ *Istoria formelor, Istoria redactării*

ORAȘ-TEMPLU

În germană – *Bürger-Tempel-Gemeinde*, în engleză – *Citizen-Temple-Community*. Teorie propusă de J.P. Weinberg (1976). Conform studiilor sale, Imperiul Persan a încurajat constituirea de comunități în jurul sanctuarelor care erau în acelaşi timp centre religioase, economice şi financiare. Aceste temple se bucurau de avantaje speciale precum scutirea de la unele impozite. Privilegiile economice şi financiare erau

rezervate celor care participau la activitatea economică a sanctuarului.
Modelul oraşului-templu este cunoscut în Mesopotamia şi exilaţii, în special familiile sacerdotale, când s-au întors din exil, au trebuit să se inspire de la acest model. În Siria şi Palestina, din contră, templul era în realitate un fel de „capelă regală" ce depindea de palat.
→ *Autorizaţia imperială persană*

CLOSE READING → *Noua critică*

CODUL ALIANŢEI Nume dat culegerii de legi din *Ex* 20,22–23,19 şi care provine din *Ex* 24,7 („Moise a primit cartea alianţei"). Codul conţine legi de diferite tipuri şi origini.
Unele formulări asemănătoare celor pe care le cunoaştem datorită codurilor mesopotamiene, precum codul lui Hammurabi. Aceste legi „cazuistice" descriu în detaliu cazuri precise: „când vei cumpăra un sclav evreu..." (21,2); „dacă un bou împunge..." (21,28).
Formulările mai scurte formează ceea ce se numeşte „dreptul apodictic", ca, de exemplu: „Dacă cineva îl loveşte pe tatăl său sau pe mama sa, să fie dat la moarte" (21,15). Cea mai mare parte a legilor aparţin dreptului civil (în latină, *ius*), iar celelalte, dreptului religios (în latină, *fas*).

Codul alianţei se împarte în două mari secţiuni:

– Prima parte (*Ex* 21,1–22,16): conține mai ales legi cazuistice la persoana a treia, destul de apropiate ca stil de legile mesopotamiene.
– Partea a doua (*Ex* 22,17–23,19): conține în majoritate legi mai scurte, la persoana a doua, foarte apropiate de dreptul consuetudinar și de instrucțiunile sapiențiale.

Astăzi se estimează că acest cod a fost compilat pornind de la colecții mai vechi decât epoca lui Ezechia, după căderea Samariei în anul 721 î.C.
→ *Deuteronomic, Cod, Legea sfințeniei, Drept apodictic, Drept cazuistic*

CODUL LUI HAMMURABI Cel mai cunoscut dintre codurile legislative mesopotamiene. Opera regelui Babilonului, Hammurabi (1792-1750 î.C.), codul este incizat pe o mare stelă care se găsește în prezent la Muzeul Louvre din Paris.

CODUL SACERDOTAL → *Scrierea sacerdotală*

DECALOG Substantiv grec care înseamnă „zece cuvinte" (cf. *Ex* 34,28; *Dt* 4,13; 10,4) și care se aplică listei celor „zece porunci" din *Ex* 20,1-17 și *Dt* 5,6-21. Există mai multe moduri de a împărți textul în zece porunci.

Pe de altă parte, cele două versiuni, din *Ex* 20 și *Dt* 5, diferă în mai multe puncte, ca, de exemplu, asupra justificării poruncii sâmbetei (*Ex* 20,11 îl leagă de creație și *Dt* 5,15 de experiența exodului).

DECONSTRUCȚIE Teorie literară legată de numele lui J. Derrida, născută din structuralism. Pentru aceşti critici literari, textele sunt instabile şi au mai multe semnificaţii care deseori se contrazic sau se „deconstruiesc" una pe cealaltă. De fapt, fiecare afirmaţie caută să acopere sau să înlocuiască o afirmaţie contrară.

DEMITOLOGIZARE Termen popularizat de R. Bultmann (1941). Pentru el şi şcoala sa, limbajul biblic este impregnat de imagini proprii unei culturi agricole şi pastorale, pretehnice şi preştiinţifice. În această cultură, extraordinarul şi miraculosul sunt o monedă curentă şi nu constituie nicio dificultate.

În lumea noastră, din contră, viziunile şi miracolele creează probleme. Pentru a rezolva impedimentul, Bultman propune eliminarea din text a amprentei limbajului mitic pentru a redescoperi „kerygma" în stare pură, mesajul existenţial care se adresează individului pentru a-i deschide un viitor. Teoria a fost criticată pentru tendinţa sa individualistă şi atemporală, iar exegeza neotestamentară a căutat să recupereze dimensiunea narativă, socială, cosmică şi istorică a mesajului evangheliilor.
→ *Kerygmă*

DEUTÉROSE Termen francez rar, provenind din limba greacă, care desemnează repetarea sau reproducerea unui lucru sau a unui eveniment.

Conceptul a fost popularizat de exegetul P. Beauchamp pentru a desemna fenomenul de reluare, repetiție și continuare a marilor complexe literare în interiorul *Bibliei*, ca *Deuteronomul* sau „A doua lege", *Deutero-Isaia* (*Is* 40–55) care continuă pe primul *Isaia* sau *Deutero-Zaharia* (*Zah* 9–14), o serie de oracole adăugate mai târziu la *Zah* 1–9.

DEUTERO-ISAIA (AL DOILEA ISAIA) *Deutero-Isaia* sau *Al doilea Isaia* este autorul presupus al capitolelor 40–55 ale *Cărții lui Isaia*, distingându-se de restul cărții prin stilul și conținutul lor. Capitolele tratează despre sfârșitul exilului, reîntoarcerea și reconstruirea Ierusalimului. Ipoteza unui al doilea Isaia apare la rabinul Ibn Ezra (1092-1167) și la exegeții germani J.Ch. Döderlein (1775-1789), J.B. Koppe (1780) și J.G. Eichhorn (1783). Lui *Deutero-Isaia* îi sunt atribuite cele „patru cântări ale Slujitorului lui Yhwh" (*Is* 42,1-9; 49,1-6; 50,4-11; 52,13–53,12). Aceste cântări au fost identificate de exegeții germani E.F.K. Rosenmüller (1793) și B. Duhm (1892).

DEUTERONOMIC (COD) Culegere de legi inclusă în *Cartea Deuteronomului* (*Dt* 12–26). Printre legile caracteristice ale acestui cod trebuie menționate: legea centralizării cultului (*Dt* 12), legile despre puritatea religiei și interzicerea idolatriei (*Dt* 13) și cele despre diferitele „puteri" (*Dt* 16,18–18,8). Codul caută de

asemenea să suscite spiritul de solidaritate şi „fraternitate". Ca şi tratatele de vasalitate din Orientul Mediu antic, se conchide printr-o serie de binecuvântări şi blesteme divine (*Dt* 28). Scopul său principal este de a reforma vechiul drept în funcţie de centralizarea cultuală, politică şi administrativă, introdusă de regele Iosia.
→ *Codul alianţei; Deuteronomică (reformă)*

DEUTERONOM
DOCUMENT DEUTERONOMIC

În ipoteza documentară clasică, *documentul Deuteronomic* (D) vine după *Yahwist* (J) şi *Elohist* (E) şi precede scriitorul *Sacerdotal* (P). El cuprinde în realitate *Cartea Deuteronomului*. De asemenea, unii exegeţi atribuie acestui document sau, mai degrabă, acestei tradiţii un anumit număr de texte tardive prezente în restul Pentateuhului şi care sunt scrise într-un stil destul de asemănător celui din *Deuteronom*. Cf., de exemplu, *Ex* 13,14-16; 32,11-13; *Num* 14,13-19. Dar, în acest caz, se preferă expresia *texte deuteronomiste*.

DEUTERONOMIC

Adjectiv utilizat în unele cazuri pentru a desemna textele care aparţin nucleului celui mai antic al *Deuteronomului*. Acest lexic provine de la M. Noth (1943). În limba germană, prescurtarea este „dt", corespunzând adjectivului german *deuteronomisch*.
→ *Deuteronomist*

DEUTERONOMICĂ (REFORMA)

Reforma regelui Iosia, datată, în general, în anul 622 î.C. şi bazată pe codul deuteronomic sau pe nucleul cel mai antic al *Dt* 12–26. Reforma avea scopul să facă din Ierusalim unicul centru politic şi cultual al „întregului Israel" (cf. *2Rg* 22–23). Tocmai de aceea, una dintre primele decizii ale lui Iosia a fost suprimarea celorlalte sanctuare ale Regatului lui Iuda, precum şi cele ale vechiului Regat de Nord. De asemenea, reforma se baza pe o teologie a alianţei unice cu Dumnezeu (cf. *2Rg* 23,1-3; *Dt* 26,16-19).

După mai mulţi Părinţi ai Bisericii, exegetul german W.M.L. de Wette (1804) a stabilit un raport între cartea descoperită în templu, sub domnia lui Iosia (cf. relatarea din *2Rg* 22), şi *Deuteronom*, fapt care ne permite să o datăm pe aceasta din urmă în epoca lui Iosia.

DEUTERONOMIST

Cuvântul poate fi folosit ca substantiv sau ca adjectiv. Ca adjectiv, se aplică textelor din *Iosue-2Regi*, scrise într-un stil apropiat de cel al *Deuteronomului* şi care reflectă aceleaşi idei. De asemenea, el se poate aplica unor texte tardive chiar din *Deuteronom*. Ca substantiv, el desemnează pe autorul sau autorii acestor texte. Cuvântul a fost introdus de M. Noth (1943). Prescurtarea comună este „dtr", care corespunde adjectivului german *deuteronomistisch*.

→ *Deuteronomic*

DISCURS DE ADIO Gen literar care desemnează ultimele discursuri ale unui personaj important înainte de moartea sa. Vezi discursul de adio al lui Iacob (*Gen* 48 şi 49), al lui Moise (*Dt*), al lui Iosue (*Ios* 23) sau David (*2Sam* 23). Acest gen literar se regăseşte în cărţile apocrife intitulate *Testamentele Patriarhilor*. În *Noul Testament*, vezi *In* 13–17; *Fap* 20,17-38.

DOCUMENTARĂ (TEORIA) → *Ipoteza documentară*

DUBLETE „Dubletele" sunt texte care se găsesc de două ori (uneori, de trei ori) în acelaşi *corpus* literar. De exemplu, în Pentateuh există două relatări ale creaţiei (*Gen* 1 şi 2), două relatări ale alungării lui Agar (*Gen* 16 şi 21); două chemări ale lui Moise (*Ex* 3–4 şi 6,2-8), două versiuni ale decalogului (*Ex* 20 şi *Dt* 5), două povestiri ale miracolului în care Moise face să iasă apă din stâncă (*Ex* 17 şi *Num* 20), trei relatări care explică cum a devenit Saul rege (*1Sam* 9,1–10,16; 10,17-27; 11,1-11); în *Noul Testament*, două versiuni ale înmulţirii pâinilor (*Mt* 14,13-21 şi 15,32-39; *Mc* 6,30-44 şi 8,1-10).

DREPT APODICTIC Expresie făcută celebră de A. Alt (1934), care desemnează legile care nu cunosc excepţii, precum Decalogul (*Ex* 20,1-17; *Dt* 5,6-21), legile din *Ex* 21,12.15-17; 22,18, blestemele din *Dt* 27,15-26, cele trei serii de legi din *Lev* 18,7-17; *Ex* 22,17.20.21.27ab;

Ex 23,1-3.6-9. Legile de acest tip sunt prezente şi în culegerile de legi mesopotamiene.
→ *Drept cazuistic, Codul alianţei*

DREPT CAZUISTIC

Tip de drept cunoscut în Orientul Apropiat antic şi în Biblie. El este constituit din legi care prezintă „cazuri" circumstanţiale. Aceste legi încep adesea prin conjuncţia „când" sau „dacă". Exemplu: „Când îţi construieşti o casă nouă, să-ţi faci apărătoare la acoperiş..." (*Dt* 22,8). Distincţia între „dreptul cazuistic" şi „dreptul apodictic" a fost popularizată de A. Alt (1934).
→ *Drept apodictic, Codul alianţei*

SCRIERE SACERDOTALĂ
COD SACERDOTAL

În limba germană, *Priesterschrift*, *Priestercodex*, de unde şi sigla P care îl desemnează. Primul nume insistă asupra dimensiunii narative a documentului, cel de-al doilea asupra părţilor sale legislative.
A. Kuenen (1861) este cel care a dat numele *Priestercodex* şi sigla P. Al patrulea şi ultimul izvor al Pentateuhului, conform ipotezei documentare clasice, P a fost, într-o primă fază, numit Elohist, pentru că el foloseşte apelativul divin *Elohîm* („Dumnezeu") din *Gen* 11,1 până la *Ex* 6,3. De asemenea, a fost considerat izvorul cel mai vechi al Pentateuhului, cel care îi furniza structura sa de bază, de unde şi numele de *Grundschrift* („Scriere fundamentală").
De la Wellhausen însă, cea mai mare parte a exegeţilor consideră că P a fost redactat

în timpul exilului în Babilon sau chiar în primul moment al reîntoarcerii. Scriitorul sacerdotal (în engleză, *Priestly Writer*) are un stil caracteristic: îi plac repetițiile şi construcțiile simetrice, vocabularul este adesea abstract şi tonul hieratic. În general, i se atribuie şi un mare interes pentru cult. Delimitarea lui P se datorează mult lui Th. Nöldeke (1869) şi lui K. Elliger (1952).
Texte clasice atribuite lui P: *Gen* 1,1–2,3; 17; *Ex* 6,2-8; 25-31.

ELEGIE Cuvânt grec care desemnează un poem liric ce exprimă o plângere dureroasă, în general, cu ocazia morții unei persoane. Exemple: *2Sam* 1,17-27 (elegia lui Saul şi Ionatan, fără îndoială, cea mai cunoscută); *2Sam* 3,33-34 (Elegia lui Abner); *Am* 5,1-3; *Cartea Plângerilor* etc.

ELOHIST Unul dintre cele patru izvoare intrate în compoziția Pentateuhului, caracterizat de utilizarea apelativului divin *Elohîm* („Dumnezeu") cel puțin până la *Ex* 3,14. El ar fi fost redactat sau compilat în Regatul de Nord în secolele al IX-lea sau al VIII-lea. Teologia şi morala *Elohistului*, mai avansată decât cea a *Yahwistului*, ar purta marca predicii profeților din Nord: Ilie, Elizeu, Amos şi Osea.
Numele a fost inventat de K.D. Ilgen (1798), dar, în viziunea sa, Elohistul desemna mai ales conținutul devenit mai

apoi *Scrierea sacerdotală* (P), care utiliza, de asemenea, numele de *Elohîm* până la *Ex* 6,3. În realitate, cel care a identificat izvorul *Elohist* din ipoteza documentară clasică este H. Hupfeld (1853). Existența acestui izvor a fost pusă la îndoială de P. Volz şi W. Rudolph (1933) şi, astăzi, cea mai mare parte a specialiştilor au abandonat această ipoteză.
→ *Ipoteza documentară*, *Yahwist*, *Scriere sacerdotală*

HENATEUH Termen de origine greacă ce înseamnă „nouă suluri". Desemnează primele nouă cărți ale *Bibliei* ebraice, adică Pentateuhul (*Gen*, *Ex*, *Lev*, *Num*, *Dt*), *Iosue*, *Judecători*, *1-2Samuel* şi *1-2Regi*, ultimele două colecții fiind considerate o singură carte.
→ *Pentateuh*, *Hexateuh*, *Tetrateuh*

EȚIOLOGIE
EȚIOLOGIC De la grecescul *aitios*, „cauză". O etiologie este, de fapt, o „explicație" populară în formă de povestire. Adjectivul *etiologic* se aplică acelor povestiri care furnizează baza acestei explicații populare.
Etiologiile pot explica fenomene naturale, precum prezența unui stâlp de sare la Marea Moartă (*Gen* 19,26), numele persoanelor sau locurilor, precum turnul din Babel (*Gen* 11,1-9) sau numele lui Israel (*Gen* 32,29); obiceiuri, practici, obiecte de cult ca şarpele de aramă (*Num* 21,4-9), circumcizia (*Gen* 17) sau păstrarea sâmbetei (*Ex* 16); originea breslelor, meseriilor sau alte

realităţi culturale, precum originea felului de a trăi în corturi şi creşterea animalelor (*Gen* 4,20), a instrumentelor muzicale (*Gen* 4,21), instituirea preoţiei levitice (*Ex* 32,28-29).

FABULA Povestire populară în care animalele sau plantele sunt personificate. În *Vechiul Testament* sunt cunoscute mai ales fabula (sau apologul) lui Iotam (*Jud* 9,7-15) şi cea a lui Ioaş, regele lui Israel (*2Rg* 14,9). Când textul prezintă plante vorbitoare, e vorba mai degrabă despre apolog, ca în cazul *Jud* 9 şi *Rg* 14.
→ *Apolog*

FORMULA DE ÎMPLINIRE În germană, *Ausführungsformel*. Formulă frecventă mai ales în *Scrierea sacerdotală* pentru a indica executarea unei porunci, în general divină. Formula are câteva variante: „Şi X a făcut precum i-a poruncit Yhwh. Aşa a făcut" (cf. *Gen* 6,22). „N-a făcut precum i-a poruncit Yhwh" (cf. *Gen* 7,5).
→ *Scriere sacerdotală*

FORMULA MESAGERULUI În germană, *Botenformel*. Formulă care introduce un mesaj transmis printr-un intermediar (mesager): „Aşa spune N".

Vezi *Gen* 32,5: „Aşa vorbeşte slujitorul tău Iacob"; 45,9: „Astfel vorbeşte Iosif fiilor tăi"; *Ex* 5,10: „Aşa vorbeşte Faraon"; *Jud* 11,15: „Aşa vorbeşte Iefte". În cărţile profetice, formula „Aşa spune Yhwh" este foarte frecventă.

FORMULA DE AUTO-PREZENTARE

În germană, *Selbstvorstellungsformel*. Formulă utilizată în prezentarea unui personaj important când se dorește sublinierea faptului că vorbește cu toată autoritatea care îi revine din funcțiunea sa. Formula cea mai simplă este: „Eu sunt N".

Vezi: „Eu sunt Faraon" (*Gen* 41,44); „Eu sunt Yhwh" (*Ex* 6,2.6.8). Ultima formulă e frecventă în *Cartea Leviticului* și în literatura profetică. În forma cea mai lungă menționează și exodul: „Eu sunt Yhwh Dumnezeul tău, care te-am scos din țara Egiptului" (cf. *Ex* 20,2).

FORMULA DE RECUNOAȘTERE

În germană, *Erkenntnisformel*. Formulă frecventă mai ales în relatarea plăgilor Egiptului, în povestirea sacerdotală a *Exodului* și la profetul Ezechiel.
Enunțul obișnuit este următorul: „Pentru ca să știți că eu sunt Yhwh". Formula se întâlnește și la a doua și a treia persoană, singular și plural. Exemple: *Ex* 6,7; 7,5; 7,17; 8,2; *Ez* 20,28.44; 25,17 etc.

FORMULA TOLEDOT

Toledot este un cuvânt ebraic care înseamnă „generații". Formula *toledot* se găsește mai ales în *Cartea Genezei*, unde introduce fie genealogia unui personaj important, fie istoria descendenților săi.
Forma obișnuită este următoarea: „Iată generațiile lui..." (TOB: „Iată familia lui..."). Formula există în *Gen* 2,4a (caz particular); 5,1; 6,9; 10,1; 11,10.27; 25,12-19; 36,1.9; 37,2. În afară de Pentateuh, vezi *Num* 3,1; *Rut* 4,18; cf. *1Cr* 1,29.

GENEALOGIE Lista strămoşilor unei persoane sau unui grup, dispusă pe generaţii. Există două grupuri principale de genealogii:
– genealogii *orizontale*, care consemnează toţi descendenţii aceluiaşi cuplu pentru fiecare generaţie pe (vezi *Gen* 10);
– genealogii *verticale*, care înregistrează un singur membru pentru fiecare generaţie (vezi *Gen* 11).

GEN LITERAR În germană, *Gattung*. Noţiune importantă în istoria formelor, devenită celebră datorită lui H. Gunkel (1906) şi discipolilor săi. Conform acestor exegeţi, tradiţia orală se foloseşte de anumite scheme care permit transmiterea diferitelor tipuri de tradiţii. Fiecare gen literar se naşte într-un context social concret (*Sitz im Leben*), este legat de un anumit tip de text şi comportă, în teorie, un număr mai mult sau mai puţin fix de elemente, dar ordinea şi numărul lor pot varia de la un caz la altul. Genurile literare sunt stabile şi le putem identifica chiar şi după punerea în scris a tradiţiilor orale.
Exemple: relatarea anunţului unei naşteri, relatarea vocaţiei profetice, povestirea unui miracol, oracolul de judecată, psalmul de lamentaţie individuală, psalmul acţiunii de mulţumire etc.
→ *Istoria formelor, Sitz im Leben, Oracol de judecată, Oracol de salvare*

GEST PROFETIC

Gestul profetic este o acțiune simbolică ce ilustrează predica profetului într-o manieră ce o face mai incisivă şi mai eficace. Totuşi, valoarea gestului nu este doar simbolică, pentru că, după mentalitatea antică, împlinirea gestului profetic înseamnă că realizarea mesajului este certă. Cu alte cuvinte, profetul exprimă prin gestul său că Dumnezeu deja a luat o decizie şi că ea este inevitabilă.
Exemple de gesturi profetice: *1Sam* 15,27-28; *1Rg* 11,29-33; 22,11-12; *Is* 20; *Ier* 1,11-14; 18,1-12; 19,1-20,6; 24,1-10; *Ez* 4,1-3,9-17, 5,1-6; 12,1-20; *Os* 1-3 etc. În *Noul Testament*: *Mt* 21,18-19; *Fap* 21,10-14. Gesturile profetice sunt frecvente, în special, în cărțile lui *Ieremia* şi *Ezechiel*.

GHILGAMEŞ (EPOPEEA LUI)

Cea mai cunoscută epopee mesopotamiană. Ea povesteşte faptele de vitejie ale regelui oraşului Uruk, Ghilgameş, şi ale prietenului său, Enchidu. Unul dintre episoadele faimoase povesteşte moartea lui Enchidu şi apoi despre Ghilgameş în căutarea nemuririi. Într-un stadiu ulterior a fost adăugată povestirea potopului. Există mai multe versiuni, dintre care cea mai completă este cea găsită la Ninive (secolul al VII-lea î.C.), în biblioteca regelui asirian Asurbanipal.

GLOSĂ

Explicație, deseori scurtă, adăugată tardiv într-un text de către un scrib sau redactor pentru a clarifica unui fapt sau

pentru a suplimenta o informație. Exemple: *Gen* 12,6b; 13,7b; *Num* 13,22b.24b; *Dt* 2,10-12.20-23; *Is* 40,7 („Da. Poporul este ca iarba").

GOLÂ (GOLAH) Cuvânt din ebraică ce înseamnă „deportare", „exil". Termenul îi desemnează pe deportații evrei în Babilon (596 și 586 î.C.) și apoi toate comunitățile ebraice care trăiesc în afara țării lui Israel. De asemenea, indică și comunitatea celor care s-au întors din exil pentru a reconstrui orașul și templul din Ierusalim și care, conform relatărilor lui Esdra și Nehemia, au intrat în conflict cu locuitorii rămași în țară („poporul/popoarele țării"; cf. *Esd* 3,3; 9,1-2.11; 10,2.12; *Neh* 9,30).

HEXATEUH De origine greacă, termenul înseamnă „șase suluri" și desemnează colecția formată din Pentateuh (*Gen*, *Ex*, *Lev*, *Num*, *Dt*) și *Cartea lui Iosue*. Ea este considerată de unii drept parte integrantă a Pentateuhului, pentru că descrie cucerirea țării și deci împlinirea promisiunilor făcute patriarhilor.
→ *Pentateuh, Tetrateuh, Henateuh*

ISTORIA FORMELOR În germană, *Formgeschichte*. Școală exegetică fondată de H. Gunkel (1862-1932), care-și propune ca scop studierea tradiției orale anterioare punerii în scris a textelor biblice, în special a diferitelor genuri literare (povestiri, oracole profetice și

psalmi) şi a mediului care le-a produs. Pentru această şcoală, multe dintre textele antice au fost transmise mai întâi oral într-un mediu concret, *Sitz im Leben*, şi ele aparţin unui „gen literar" determinat (în germană, *Gattung*), legat de acest *mediu de viaţă*. Termenul *Formgeschichte* a devenit celebru printr-un studiu al lui G. Von Rad asupra originilor Hexateuhului (1938).

→ *Gen literar, Sitz im Leben, Micul crez istoric*

ISTORIA REDACTĂRII

Şcoală exegetică de origine germană (*Redaktionsgeschichte*), născută din şcoala istoriei formelor (*Formgeschichte*); cercetează cum s-a făcut compunerea finală a textelor sau cărţilor biblice, plecând de la tradiţiile orale sau scrise mai vechi. Exegeţii acestei şcoli studiază mai ales cum „redactorii" au editat şi reelaborat tradiţii orale sau texte scrise mai vechi, în funcţie de o teologie sau ideologie determinată.

Istoria redactării se interesează în special de compoziţia scrisă sau de marile idei care au călăuzit elaborarea textelor. Expresia „istoria redactării" este utilizată în special de către exegeţii *Noului Testament*, în timp ce exegeţii *Vechiului Testament* vorbesc mai degrabă, dar nu exclusiv, despre *Istoria tradiţiei* (*Traditionsgeschichte*) şi despre *istoria transmiterii* (*Überlieferungsgeschichte*).

Punctul de plecare al *Redaktionsgeschichte* sunt lucrările lui R. Bultmann (1931), iar termenul *Redaktionsgeschichte* ca atare a fost popularizat de W. Marxsen (1954).
În practică, granițele dintre *Formgeschichte*, *Redaktionsgeschichte*, *Überlieferungsgeschichte* și *Traditionsgeschichte* nu sunt atât de nete. Distincția teoretică se datorează lui A. Eichhorn (1856-1926), exeget care a exercitat o mare influență asupra lui H. Gunkel.
→ *Istoria formelor, Istoria tradiției, Istoria transmiterii*

ISTORIA TRADIȚIEI

În germană, *Traditionsgeschichte*. Această școală înrudită cu *Istoria redactării* caută, în principiu, să identifice prezența tradițiilor orale anterioare în textele biblice care posedau deja o formă bine definită. Ea studiază, așadar, elementele tradiției transmise oral (în latină, *traditum*), și nu procesul de transmitere (în latină, *traditio*), obiectul *Istoriei transmiterii*. Aceste tradiții transmise oral și independent unele de altele au fost apoi combinate pentru a forma compozițiile scrise, ceea ce studiază, în teorie, *Istoria redactării*. Deseori, în practică, cele două abordări coincid și se confundă.
Istoria tradiției a devenit foarte populară printre exegeții scandinavi care au insistat mult asupra rolului tradiției orale în formarea actualelor cărți biblice, fie că este vorba despre *Vechiul Testament* (S. Mowinckel,

J. Pedersen, I. Engnell), fie despre *Noul Testament* (cf. B. Gerhardsson, H. Riesenfeld).

→ *Istoria formelor, Istoria redactării, Istoria transmiterii*

ISTORIA TRANSMITERII În germană, *Überlieferungsgeschichte*. Termen făcut popular mai ales de M. Noth (1943), într-un studiu despre originea, transmiterea și dezvoltarea marilor „teme" sau tradiții distincte care au intrat mai apoi în compoziția izvoarelor Pentateuhului actual.

Istoria transmiterii studiază mai mult procesul și canalele transmiterii (în latină, *traditio*) decât conținutul acestei tradiții (în latină, *traditum*), care este obiectul *istoriei tradiției*. În alți termeni, *istoria transmiterii* se întreabă *unde*, *cum* și *prin ce* au fost transmise tradițiile, în timp ce *istoria tradiției* studiază materia tradiției (*ce* s-a transmis?). Distincția dintre cele două abordări rămâne însă mai degrabă teoretică.

R. Rendtorff (1976) a aplicat apoi termenul unui studiu celebru asupra Pentateuhului, în care s-a ocupat totuși numai de compoziția scrisă a primelor cinci cărți ale *Bibliei*.

→ *Istoria formelor, Istoria redactării, Istoria tradiției*

ISTORIA RELIGIILOR În germană, *Religionsgeschichtliche Schule*. Școală exegetică al cărei scop era studierea

şi înţelegerea, din punct de vedere strict istoric, a scrierilor *Vechiului* şi *Noului Testament* în cadrul religiilor din Orientul Apropiat antic şi din spaţiul mediteraneean, în special Grecia antică. Comparaţia trebuia să fie strict istorică şi fără interes apologetic.

Cercetarea este asociată numelor lui H. Gunkel, A. Eichhorn, H. Gressmann, J. Weiss, W. Bousset, R. Bultmann etc. În *Vechiul Testament*, exegeţii au studiat mai ales legăturile dintre textele biblice şi textele cuneiforme mesopotamiene; în *Noul Testament*, obiectul principal al atenţiei exegeţilor l-au reprezentat religiile misterice din lumea elenistă.

Apariţia teologiei dialectice a lui K. Barth şi schimbarea climatului (ascensiunea ideologiilor seculare) au fost cauzele reîntoarcerii la o exegeză mai teologică (G. von Rad, de exemplu).

ISTORIA DEUTERONOMISTĂ

În mare parte, teoria a fost concepută de M. Noth (1943). El postula existenţa unui mare ansamblu literar care pleacă de la *Deuteronom* până la *Cartea a doua a Regilor*, opera unui istoric („Deuteronomist") care ar fi compilat, reluat şi interpretat o serie de documente antice pentru a scrie o istorie a lui Israel, la lumina teologiei *Deuteronomului* care ar avea funcţia de prefaţă a acestui întreg. M. Noth atribuie acestui autor textele scrise în stil deuteronomic care sunt plasate în locuri strategice

în *Ios – 2Rg*. Vezi, de exemplu, *Ios* 1,1-9; 23; *Jud* 2; *1Sam* 12; *1Rg* 8; *2Rg* 17,1-23.

ISTORIA MÂNTUIRII În germană, *Heilsgeschichte*. Termen utilizat în principal cu privire la teologia *Vechiului Testament* scrisă de G. von Rad (1957, 1960). Influențat de teologia lui K. Barth, von Rad opune istoria profană istoriei mântuirii, aceasta din urmă fiind bazată pe mărturisirile de credință ale poporului Israel conținute în „micul crez istoric".
→ *Micul crez istoric*

IMN Piesă liturgică de laudă adresată unei divinități. Pentru *Istoria formelor* lui H. Gunkel, imnul se distinge de acțiunea de mulțumire. Imnul îl preamărește pe Dumnezeu ca atare, în timp ce acțiunea de mulțumire îl glorifică pe Dumnezeu pentru ceea ce el face. În Psaltire, câteva imnuri sunt adresate Sionului (*Ps* 46, 48, 76, 84, 87).
În general, un imn conține un invitatoriu (invitație la laudă), o dezvoltare (enumerarea motivelor de laudă) și o concluzie. Exemple: *Ps* 8, 19, 29, 33, 65 etc.
Unii exegeți au contestat distincția dintre imn și acțiunea de mulțumire.
→ *Istoria formelor*

IPOTEZA DOCUMENTARĂ În germană, *Urkundenhypothese*. Teorie cu privire la compunerea Pentateuhului, elaborată, în principal, în Germania. A fost

elaborată plecând de la patru documente, la origine independente şi complete. Compoziţia actuală ar fi deci rezultatul unei compilaţii, opera unor redactori. Cele patru documente sunt, în ordine:

– *Yahwistul* (J: *Jahwist*, în germană) ar fi fost scris în Regatul de Sud, sub domnia lui David sau Solomon (sec. al X-lea î.C., sau secolul al IX-lea î.C.) şi utilizează încă de la început numele divin Yhwh (de unde şi numele acestui document);

– *Elohistul* (E), scris un secol mai târziu (sau secolul al VIII-lea î.C.) în Regatul de Nord, utilizează apelativul Elohim (Dumnezeu) de la început până la *Ex* 3,14;

– *Deuteronomul* (D), pentru partea sa cea mai antică, datează de la reforma lui Iosia (622);

– *Scrierea sacerdotală* (P: de la cuvântul german *Priestercodex*) este exilică sau postexilică.

Yahwistul şi Elohistul au fost reunite de un redactor numit *Jehovistul* (Je).

Teoria a avut numeroase variante. Forma sa clasică se datorează lui J. Wellhausen (1876-1877), care se baza pe intuiţiile lui W.M.L. de Wette, pe lucrările lui H. Hupfeld şi, mai ales, pe cele ale lui E. Reuss, K. Graf şi A. Kuenen. Teoria este construită pe doi pilaştri: pe de o parte, diferenţele de stil şi vocabular ce caracterizează diferitele documente, între altele, utilizarea numelor sau apelativelor divine de Yhwh şi Elohim; pe de altă parte, legea centralizării

cultului introdusă de reforma deuteronomică (De Wette). Legile sau textele care nu presupun centralizarea cultului sunt anterioare anului 622 î.C., data reformei deuteronomice; legile şi povestirile care o presupun, precum *Scrierea sacerdotală*, sunt posterioare anului 622 î.C.
→ *Ipoteza fragmentelor, Ipoteza complementelor/suplementelor, Deuteronomică (reforma), Legea altarului*

IPOTEZA FRAGMENTELOR

În germană, *Fragmentenhypothese*. Ipoteză despre formarea Pentateuhului, care a avut un anumit succes în Germania la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Conform acestei teorii, Pentateuhul ar fi alcătuit dintr-o pluralitate de izvoare: mici unităţi narative, texte separate şi adesea incomplete, reunite la mult timp după moartea lui Moise, pentru ca mai apoi să formeze Pentateuhul actual.
Partizanii acestei ipoteze sunt J.K.Ch. Nachtigal (1790), F.C. Fulda (1790), J.S. Vater (1802-1805) şi W.M.L. de Wette (1806-1807). I se atribuie adesea această teorie lui A. Geddes, preot catolic scoţian (1737-1802), deoarece J.S. Vater a tradus pasaje largi din opera sa. Dar Geddes nu era cu adevărat interesat de teoriile despre formarea Pentateuhului.
→ *Ipoteza documentară, Ipoteza complementelor/suplementelor*

IPOTEZA COMPLEMENTELOR SAU A SUPLEMENTELOR

În germană, *Ergänzungshypothese*. Teorie atribuită exegetului german H. Ewald (1830), deşi el n-a susţinut-o niciodată ca atare. Pentru Ewald, Hexateuhul ar fi format dintr-un document de bază (complet), urmat în mai multe etape de adăugiri succesive.

→ *Ipoteza documentară, Ipoteza fragmentelor*

ÎNTRONARE

O ceremonie de întronare este celebrată atunci când un rege urcă la tron şi îşi începe domnia. Nu există nicio descriere detaliată a acestei ceremonii în Biblie (în orice caz, vezi *1Rg* 1,28-40), dar mai mulţi psalmi ar putea proveni foarte bine din aceste liturgii (*Ps* 2; 110). De asemenea, se vorbeşte cu plăcere despre *psalmi de întronare a lui Yhwh*, piese liturgice care ar fi făcut parte dintr-o liturgie anuală celebrată în ziua anului nou (*Ps* 93; 96-99). Teoria aceasta a fost propusă pentru prima dată de S. Mowinckel (1921-1924).

JEHOVIST

În germană, *Jehovist*: redactorul care ar fi unit într-un singur document izvoarele *Yahwist* şi *Elohist*. El ar fi lucrat la Ierusalim, în timpul lui Ezechia, deci după căderea Samariei în anul 721 î.C.

Numele de Jehovist a fost introdus de K.D. Ilgen (1798), dar, în realitate, la acest autor, el desemna autorul izvorului *Yahwist* (J).

→ *Ipoteza documentară, Yahwist, Elohist*

JUDECATA LUI DUMNEZEU

Expresia poate avea două semnificații diferite. Mai întâi, înseamnă „ordalie" şi se aplică unei judecăți sau proces în care i se cere lui Dumnezeu sau unei divinități să emită o sentință. Codurile de legi prevăd un anumit număr de ritualuri pentru acest efect; de exemplu, a lua în mână o bucată de metal incandescent, fără a se arde etc. Vezi *Num* 5,11-31.

Într-un sens mai larg, judecata lui Dumnezeu este un eveniment decisiv care determină soarta uneia sau mai multor persoane. Se aplică destul de frecvent victoriilor sau înfrângerilor militare sau dominației unui popor asupra altuia. În mentalitatea antică, victoriile şi înfrângerile erau atribuite zeilor şi depindeau de favoarea sau defavoarea lor. Această atitudine divină este determinată de comportamentul uman, fie moral, fie ritual, fie ambele. Profeții vor insista mai mult asupra importanței comportamentului moral în raportul cu Dumnezeu, la fel cum teologia deuteronomistă va insista asupra importanței fidelității față de alianța doar cu Dumnezeu.

KERYGMA

Termen grec care înseamnă „vestire". În uzul profan, el desemnează mai ales anunțul public pe care un mesager îl face în numele regelui (cf. *Gen* 41,43; cf. *Is* 42,9; 52,7). În *Noul Testament*, cuvântul poate avea două semnificații principale. În afara *Evangheliilor*, mai ales în *Faptele Apostolilor*,

cuvântul desemnează esența predicării apostolilor: viața, moartea şi învierea lui Isus Cristos (cf. *Fap*, 2,22-24; 3,13-26; 4,10-12; 5,30-32; 10,36-43; 13,17-41; *Lc* 24,46). Aceste *kerygme* conțin nucleul *Evangheliilor* canonice. În *Evanghelii*, se referă la anunțul venirii apropiate a împărăției făcut de Ioan Botezătorul, Isus sau ucenici; vezi *Mt* 3,1-2; 4,17; 10,7.27.
Cuvântul este reluat de exegeza *Vechiului Testament* pentru a caracteriza mesajul esențial al unei scrieri. În felul acesta, H.W. Wolff (1964) vorbea despre „kerygma Yahwistului" (*Gen* 12,1-3).

KD

Siglă introdusă de E. Blum (1984 şi 1990) în studiile sale despre compoziția Pentateuhului care corespunde *deuteronomistische Komposition*, „compoziția deuteronomistă". Această operă grupează toate textele inspirate de teologia *Deuteronomului* care au fost compuse sau, în unele cazuri, reelaborate în mediile laice ale comunității postexilice (în special „bătrânii").
Pentateuhul actual este rodul combinării acestei „compoziții deuteronomice" cu „compoziția sacerdotală" (KP). Cele două opere reunite, dar nu complet unificate, formează documentul juridic al autorizației imperiale persane. Pentateuhul este, aşadar, după Blum, un document de compromis între două tendințe principale.
→ *KP, Autorizația imperială persană*

KP Siglă introdusă de E. Blum (1984 şi 1990) în studiile sale despre compoziția Pentateuhului. Ea corespunde expresiei germane *priesterliche Komposition*, „compoziția sacerdotală". Sigla reuneşte toate textele de origine sacerdotală ale Pentateuhului care formează, după Blum, o compoziție literară unică, ce cuprinde scrierea sacerdotală, legile sacerdotale şi legea sfințeniei (*Lev* 17–26). Pentateuhul actual este rezultatul combinării KP cu KD, pentru că autoritățile persane au dorit un document juridic reprezentativ al principalelor grupări care formau comunitatea postexilică pentru a putea acorda acestei comunități o relativă autonomie („autorizația imperială persană").
→ *KD, Autorizația imperială persană*

LAMENTAȚIE → *Plângere*

LEGENDĂ Termen ce vine din latinescul *legenda*, „lucruri de citit", desemnând în special viețile sfinților pe care călugării trebuiau să le citească în timpul Postului Mare sau povestirile care proveneau din viețile sfinților, citite cu ocazia sărbătorilor lor.
În sens tehnic, *legendă* înseamnă povestire edificatoare cu privire la un personaj venerabil sau la un loc sacru (cf. *Legenda Aurea* a lui Jacoppo da Voragine). În general, extraordinarul face parte din aceste povestiri. Se vorbeşte astfel despre „legenda sacră" a fondării anumitor sanctuare (*hieros logos*, în greacă).

De asemenea, se cunoaşte expresia „legende profetice", de exemplu, cu privire la numeroase povestiri care vorbesc despre profeţii Ilie şi Elizeu. Termenul este destul de ambiguu, mai ales pentru că are, de asemenea, sensul de „povestire inventată şi puţin credibilă".

LETOON (INSCRIPŢIA DIN) Inscripţie trilingvă descoperită în 1973 la Letoon (Licia, Asia Mică), în Valea lui Xanto, mai exact, în templul zeiţei Leto. Este scrisă în liceană, limba locală, în greacă şi aramaică, limba diplomatică a Imperiului Persan.
Textul tratează despre fondarea unui loc de cult pentru divinităţile locale şi conţine câteva prescripţii cu privire la organizarea cultului şi a întreţinerii templului. Această inscripţie este unul dintre documentele utilizate la elaborarea teoriei autorizaţiei imperiale persane.
→ *Autorizaţia imperială persană*

LITERARKRITIK Cuvânt german care nu se traduce cu „critică literară", termen care desemnează un studiu sincronic şi stilistic al textelor. Din contră, *Literarkritik* este un studiu diacronic al textelor şi deci un „studiu al izvoarelor", bazat pe examinarea tensiunilor, repetiţiilor, dubletelor, rupturilor, diferenţelor de stil şi concepţii prezente în textele biblice.
Înainte de toate, această abordare caută să identifice izvoarele unui text şi să distingă

adăugirile posterioare (adăugiri redacționale).
→ *Izvor, Ipoteza documentară*

LEGEA ANTICHITĂȚII Principiu cunoscut din societatea și literatura antică, după care antichitatea e cea care conferă valoare figurilor, lucrurilor și instituțiilor. Altfel spus, pentru lumea antică, ceea ce este mai vechi are o valoare mai mare. De exemplu, Moise și Legea au existat înainte de David și monarhie și, de aceea, au o importanță mai mare. Abraham este mai vechi decât Moise și deci mai important. Acest principiu se regăsește – curios lucru – în gustul romantic pentru tot ceea ce este „original", „primitiv", „natural", „spontan".

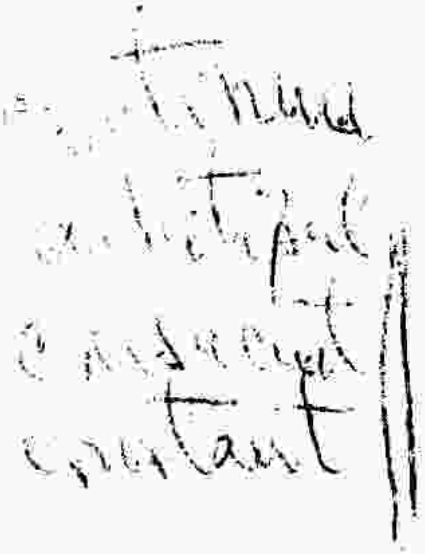

LEGEA CONSERVĂRII În lumea biblică, se întâmplă rar ca textele antice și „perimate" să fie eliminate sau înlocuite de altele, ci sunt mai degrabă corectate și completate de textele mai recente. Corectarea și actualizarea se fac nu prin suprimare sau substituire, ci prin adăugare, explicare și comentariu actualizator. Principiul este valabil în special pentru legile și povestirile fondatoare, dar se aplică, de asemenea, și altor părți ale *Bibliei*.

LEGEA CONTINUITĂȚII ȘI ACTUALITĂȚII După acest principiu, o tradiție este pusă în scris pentru a arăta continuitatea între trecut și prezent. Așadar, pe de o parte, trebuie să arate antichitatea tradiției, semn al valorii sale mari, și, pe de altă

parte, actualitatea sa pentru timpul prezent şi necesitatea sa în orice epocă.
→ *Legea antichităţii, Legea conservării*

LEGEA ALTARULUI

Lege situată la începutul Codului alianţei, ce prezintă normele care trebuie observate în construirea altarului (*Ex* 20,24-26). Enunţul legii admite posibilitatea construirii altarelor în mai multe locuri („În orice loc în care îmi voi aduce aminte de numele meu...") şi este, aşadar, considerată anterioară centralizării cultului, cerută de legea corespondentă din *Dt* 12 („Să căutaţi *doar* locul pe care îl va alege [Yhwh]", *Dt* 12,6).
Datorită acestei legi a altarului, exegeţii au putut data textele Pentateuhului. Textele care presupun legea *Deuteronomului* (centralizarea cultului) sunt contemporane sau posterioare reformei deuteronomice. Legile şi povestirile care admit mai multe locuri de cult sunt anterioare reformei deuteronomice.
→ *Ipoteza documentară, Deuteronomică (reforma)*

LEGEA ECONOMIEI

Această lege are două accepţiuni:
– principiul cunoscut de specialiştii tradiţiei orale, după care povestirile nu conţin decât ceea ce este esenţial. În consecinţă, povestitorii sar peste ceea ce ascultătorii pot ei înşişi să-şi imagineze. Aceasta explică elipsele şi „blanc"-urile din numeroase povestiri. În engleză, principiul se numeşte *law of thrift*.

– un principiu al economiei analog în lumea scrisului. Materialele (mai ales papirusul, apoi şi pergamentul) costau mult, puțină lume ştia să citească şi să scrie; aşadar, scrierile erau un lux. Din acest motiv, se scria numai ceea ce era cu adevărat important şi textele erau adesea reduse strict la minimum. Aceasta explică tăcerea, lacunele, sobrietatea, lipsa de legături explicite între texte sau părțile unui text şi caracterul enigmatic al numeroaselor părți ale *Bibliei*. Acest principiu este înrudit cu ceea ce R. Alter (1981) numeşte „arta reticenței".

LEGEA PRECEDENȚEI Principiu conform căruia ceea ce este mai vechi este mai valoros. El se aplică personajelor, instituțiilor şi tradițiilor.
→ *Legea antichității*

LEGEA SFINȚENIEI Al treilea cod al Pentateuhului (*Lev* 17–26), după majoritatea specialiştilor, scris după exil şi care reflectă legislația fundamentală a comunității postexilice din Ierusalim. Acest nume i-a fost dat de A. Klostermann (1877) datorită frazei frecvent repetate în aceste capitole (dar nu în mod unic): „Fiți sfinți precum eu sunt sfânt". El provine din mediile sacerdotale ale celui de-al doilea templu şi conține mai ales legi cultuale, dar şi unele norme de drept civil.

LEGE ŞI EVANGHELIE În germană, *Gesetz und Evangelium*. Această antiteză rezumă unul dintre mesajele cele

mai importante ale Reformei (M. Luther). Ea se inspiră din mesajul lui Paul (*Scrisoarea către Romani* şi *către Galateni*) şi se regăseşte adesea sub pana exegeţilor protestanţi, în special, când e vorba despre Lege (tradiţia de pe Sinai), în opoziţie cu povestirile care descriu „istoria mântuirii" (G. Von Rad). Aceeaşi opoziţie se găseşte la Wellhausen, conform căruia vechile izvoare (Yahwist, Elohist, Jehovist) formează o primă „evanghelie" spontană şi naturală care se distinge de teologia mai legalistă şi abstractă a *Deuteronomului* şi în special a *Scrierii sacerdotale*. Noul Testament stabileşte o legătură cu noutatea primelor documente ale Pentateuhului.
→ *Yahwist, Elohist, Jehovist*

LEGEA DUMNEZEULUI CERULUI

Expresie din *Esd* 7,12.21, adică firmanul sau decretul oficial al lui Artaxerxes, regele Persiei, care specifică modalităţile misiunii scribului Esdra. Pentru unii, această „lege a Dumnezeului cerului" ar fi Pentateuhul sau, cel puţin, un Pentateuh apropiat de cel pe care îl avem noi. Acesta ar fi documentul juridic oficial al autorizaţiei imperiale persane. Expresia „Dumnezeul cerului" este tipică Imperiului Persan (cf. *2Cr* 36,23; *Esd* 1,2 în edictul lui Cirus).
→ *Autorizaţia imperială persană*

BLESTEM

Contrar binecuvântării, blestemul este sinonimul nenorocirii, suferinţei şi al morţii. Cel blestemat este separat, exclus din

lumea celor vii sau îndepărtat din locul în care abundă viața, pentru a se regăsi în mizerie şi sclavie. Vezi *Gen* 3,14; 4,11-12; 9,25; *Dt* 27,14-26; *Prov* 20,20; *Mc* 11,21; *Gal* 3,10.13. Blestemele divine însoțesc numeroase tratate de vasalitate. Forța lor disuasivă trebuie să-l convingă pe vasal să rămână fidel suzeranului său. Vezi *Lev* 26,14-39; *Dt* 28,15-68 (cea mai lungă listă din toată *Biblia*).
→ *Binecuvântare, Tratat de vasalitate*

MASHAL Cuvânt ebraic polisemic dificil de tradus. Poate însemna „proverb" (de unde şi denumirea, în ebraică, a *Cărții Proverbelor*), „dicton", „maximă", „enigmă", „comparație", „parabolă".

MEDIU DE VIAȚĂ → *Sitz im Leben*

MIT Cuvânt foarte uzual, dar a cărui definiție este adesea subiect de dezbatere. În general, mitul este o povestire populară ce vorbeşte despre originile Universului. Evenimentele prezentate se situează într-un timp care-l precede pe cel al Universului nostru, actorii sunt ființe supranaturale şi faptele povestite determină cursul lucrurilor din lumea noastră.
În cea mai mare parte, miturile sunt reprezentate şi reactualizate în ritualurile din cult. Exemplu: lupta primordială dintre divinitate şi monştrii apelor. Rămân puține urme de mituri în Biblie datorită monoteismului strict care s-a impus după exil. Miturile sunt, în definitiv, caracteristice

religiilor politeiste. De asemenea, cuvântul are un sens peiorativ, pentru că poate fi sinonim cu „fabulă", „legendă", „povestire imaginară".

NOUA CRITICĂ (NEW CRITICISM)

Şcoală de critică literară ale cărei figuri de vârf sunt I.A. Richards (1893-1979), profesor la Cambridge (Anglia), şi poetul englez de origine americană T.S. Eliot (1888-1965). Pentru Richards şi discipolii săi, textul este mai important decât autorul sau cititorul şi trebuie studiat ştiinţific şi obiectiv după criterii asemănătoare ştiinţelor exacte.

Principiile de lectură sunt trei:

– Textul este autonom în raport cu geneza şi locul său de origine. Deci sensul provine de la textul însuşi, şi nu de la factorii externi.

– Sensul textului depinde de elemente obiective. Deci, pentru acest tip de lectură, efectul pe care textul îl produce asupra cititorului nu are importanţă.

– Fiecare text are o unitate fundamentală pe care cititorul trebuie să o descopere. Termeni înrudiţi: *close reading* („lectură atentă"), „explicarea textului", în germană – *Werkinterpretation* („interpretarea operei", şi nu a genezei sau a mediului său de origine). Abordarea este reluată de exegeţi, în particular, de susţinători ai *rhetorical criticism* şi de lecturile sincronice ale textelor biblice.

→ *Rhetorical Criticism, Reader-Response Criticism*

ORACOL Termen generic care desemnează, mai ales în literatura profetică, o comunicare divină sau de origine supranaturală.

ORACOL DE JUDECATĂ Tip de oracol frecvent la profeții preexilici. Comportă, în general, patru elemente:
– invitația la ascultare;
– acuza;
– formula mesagerului;
– anunțul judecății.
Aceste elemente nu se găsesc întotdeauna în această ordine.
Se disting oracole de judecată individuale (*1Rg* 21,19-20; *2Rg* 1,3-4; *Am* 7,16-17) sau împotriva unei națiuni (*Is* 8,5-8; 30,12-14; *Os* 2,7-9). Oracolele împotriva națiunilor fac parte din același gen literar (*Is* 13–23; *Am* 1–2; *Jr* 25; 46-51).
→ *Formula mesagerului.*

ORACOL DE SALVARE Tip de oracol frecvent în Deutero-Isaia (*Is* 40-55). În general, acest tip de oracol comportă patru părți:
– Dumnezeu se adresează destinatarului oracolului;
– invitația la a nu avea frică;
– mesajul salvării;
– Dumnezeu (re)afirmă puterea și prezența sa.
Exemplu: *Is* 41,8-10.

PENTATEUH Termen de origine greacă ce înseamnă „cinci suluri". El desemnează primele cinci cărți ale *Bibliei*: *Geneză*, *Exod*, *Levitic*,

Numeri şi *Deuteronom*. Sinonime: Legea sau *Torah* (cuvânt ebraic care înseamnă „lege").
→ *Tetrateuh, Hexateuh, Henateuh*

MICUL CREZ ISTORIC Termen introdus de G. von Rad în studiul său asupra Hexateuhului (1938). El postulează, la originea formării tradiţiilor narative prezente în Hexateuh, existenţa unui crez istoric care se regăseşte în *Dt* 26,5-9 (cf. 6,21-23) şi *Ios* 24,2-13. Aceste rezumate ale istoriei lui Israel vorbesc despre patriarhi, exod, călătoria în pustiu şi intrarea în ţara făgăduită, dar nu evocă darul Legii de pe Sinai. Pentru von Rad, acest mic crez istoric era recitat în timpul sărbătorii Paştelui celebrat la Ghilgal, aproape de Ierihon.
→ *Hexateuh, Lege şi Evanghelie*

PLÂNGERE (LAMENTAŢIE) Gen literar prezent în numeroşi psalmi şi în literatura profetică. Plângerea individuală se distinge de plângerea colectivă. Plângerea individuală este foarte frecventă în psalmi (*Ps* 3; 5; 6; 7; 13; 17 – aceste rugăciuni ocupă aproximativ un sfert din Psaltire). Structura esenţială cuprinde o invocaţie a divinităţii însoţită de titlurile sale; descrierea situaţiei de nenorocire; o serie de apeluri de ajutor; o profesiune de credinţă sau încredere în divinitate şi o promisiune de recunoştinţă. Plângerea colectivă urmăreşte acelaşi plan (vezi *Ps* 12; 44; 58; 60; 74).
→ *Gen literar*

POSTDEUTERONOMIST Adjectiv care se aplică mai ales textelor recente ale Pentateuhului redactate după textele deuteronomiste clasice (*Istoria deuteronomistă*). Aceste texte datează din epoca celui de-al doilea templu (epoca persană).
→ *Istoria deuteronomistă*

POSTSACERDOTAL Se spune despre textele tardive ale Pentateuhului redactate după textele atribuite relatării sacerdotale clasice. Aceste texte, de cele mai multe ori adăugiri redacționale destul de scurte, provin de la ultimele straturi ale Pentateuhului şi au fost redactate în epoca celui de-al doilea templu (epoca persană).
→ *Scriere sacerdotală*

PROCES Termenul ebraic *rîb* are mai multe semnificații: „dezbatere", „dispută", „controversă", „proces". Într-un mare număr de cazuri, dar nu în toate, el desemnează o dezbatere de tip juridic între două părți cu privire la un litigiu. Cf. *Os* 2,4; 4,1; 12,3; *Is* 1,18 etc.

PROFEȚI → *Nabî, N'bi'îm.*

READER-RESPONSE CRITICISM „Analiza reacției cititorului". Manieră recentă de a citi textele, conform căreia cititorul „produce" sensul textelor, în loc să-l „consume". Ea se distinge de alte interpretări care acordă mai multă importanță autorului, universului reflectat în operă, primilor destinatari sau operei înseşi. Ea a

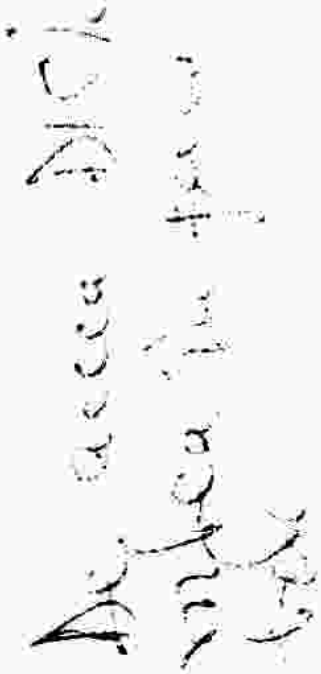

apărut în special ca reacție la *noua critică* ce pune în valoare semnificația obiectivă și universală a textelor. *Reader-response criticism* afirmă, din contră, că sensul textelor depinde de subiectivitatea fiecărui cititor (S. Fish).
Există diferite tendințe în interiorul acestei școli, dar ele sunt de acord cel puțin asupra a două puncte:
– sensul textelor este rezultatul interacțiunii dintre text și cititor, care are un rol activ;
– sensul variază în mod necesar de la o lectură la alta și de la un cititor la altul.
→ *Noua critică*

REDACTARE, REDACȚIONAL Termen tehnic care desemnează adăugirile posterioare, individualizate de exegeți în textele biblice. Se opun termenului „izvor" (sau document) care desemnează textele originale intrate apoi în compoziția cărților biblice. Textele redacționale presupun întotdeauna un „suport" deja scris. În general, aceste adăugiri redacționale sunt scurte. Ele sunt integrate prin diferite tehnici precum „reluarea" sau repetiția unui cuvânt.
→ *Glosă, Reluare, Izvor*

REPERE LINGVISTICE În engleză, *Linguistic Markers*. Acest cuvânt are, în general, funcțiunea de a semnala un fenomen particular într-un text. În exegeză, reperul lingvistic semnalează în special o intervenție redacțională. Poate

fi vorba despre un cuvânt precum „a doua oară" (*Gen* 22,15), „încă" (*Ex* 3,15), pronumele personal „el" sau „ea" sau demonstrativul „acesta" (cf. *Gen* 36,1.8.19), reluarea unui cuvânt din textul original pentru a introduce o glosă (cf. *Gen* 13,13; 16,7; *Ex* 16,36).

RELUARE În germană, *Wiederaufnahme*, în engleză, *resumption*. Procedeu prin care o frază din textul original care precedă imediat o adăugire redacțională este repetată („reluată") imediat după această adăugire. Exemple: *Gen* 7,5 care „reia" *Gen* 6,21 după adăugirea din *Gen* 7,1-4; *Gen* 21,32a „reia" *Gen* 21,27b după etimologiile populare despre numele Beerşeba (21,28-31).

REST, RESTUL LUI ISRAEL Acest concept profetic, probabil de origine asiriană, desemnează singurul grup din popor care a scăpat de pedeapsa divină şi poate să asigure astfel continuitatea planului divin față de poporul său. Vezi *Is* 1,9 („cei scăpaţi"); 4,3; 7,3; 10,21.22; *Am* 5,15 (restul lui Iosif); cf. *Is* 17,3 (restul lui Aram); *Am* 1,8 (restul filistenilor).

RHETORICAL CRITICISM Termen introdus în exegeza veterotestamentară de J. Muilenburg (1969) pentru a descrie o abordare al cărei scop este de a completa studiul *istoriei formelor*. În limba română se vorbeşte despre *analiză retorică*. Muilenburg propune un studiu aprofundat asupra stilului textelor poetice sau în

proză. Atenția se concentrează asupra a două aspecte esențiale ale textelor: structura (paralelisme, chiasme, repetiții, incluziuni etc.) și figurile de stil utilizate (anafore, paronomazii, aluzii etc.). Dacă *istoria formelor* insista mai degrabă asupra elementelor tipic dintr-un text, analiza retorică urmărește să identifice caracteristicile individuale și unice ale acestuia.
→ *Istoria formelor*

ÎMPĂRĂȚIE DE PREOȚI Vezi *Ex* 19,6. Concept central al teologiei comunității postexilice. Termenul este paralel cu cel de „popor sfânt" și definește poporul lui Israel drept o comunitate care, în lipsa deținerii unui teritoriu și a unui suveran propriu, își găsește identitatea în credința și instituțiile sale religioase (alianța cu Dumnezeu, legea, cultul).
Termenul este foarte discutat, dar el este probabil polisemic. El desemnează poporul lui Israel ca o comunitate în întregime consacrată în slujirea Dumnezeului său, aflându-și identitatea în „slujirea preoțească", dar, de asemenea, și ca o „împărăție" ai cărei conducători sunt familiile sacerdotale din timpul celui de-al doilea templu. Conceptul este reluat în *Noul Testament* pentru a caracteriza comunitatea celor credincioși (*1Pt* 2,9; *Ap* 1,6; 5,10).
→ *Oraș-templu*

SABATIC Ceea ce se referă la sabat, a șaptea zi a săptămânii. Se vorbește astfel despre an

sabatic, ce are loc o dată la șapte ani. Legislația anului sabatic se găsește în *Lev* 25 și prevedea, în esență, ca pământurile să rămână necultivate un an întreg.

SACERDOTAL Adjectiv care se aplică textelor redactate de familiile de preoți de la templu. Aceste texte se interesează mai mult, dar exclusiv, de cultul de la templul din Ierusalim. Unul dintre cele patru izvoare ale Pentateuhului (P) are aceeași denumire.
→ *Scriere sacerdotală, Ipoteza documentară*

SAGA Cuvânt de evitat sau cel puțin de utilizat cu extremă prudență. Termenul este de origine scandinavă („proverb", „povestire", „legendă") și desemnează o specie aparte de tradiții familiare și războinice proprii Islandei și Norvegiei din Evul Mediu târziu. Uneori este aplicat, eronat, unor relatări populare cu trăsături legendare care se regăsesc în Biblie, în special în *Cartea Genezei* și în *Cartea Judecătorilor*.
Cuvântul german „Sage", utilizat de H. Gunkel (1901, 1910), nu se traduce cu „saga". El înseamnă „povestire populară", „legendă", „povestire eroică". Uneori, cuvântul „saga" este utilizat – anacronic – în sensul utilizat de J. Galsworthy în romanul său *Forsythe Saga* (1992) pentru a desemna, analogic, o serie de povestiri populare și legendare cu privire la o familie sau un personaj faimos.

SEMIOTIC, SEMIOLOGIE Cuvinte formate de la rădăcina greacă *sema*, „semn". Aceşti termeni desemnează diferite teorii generale despre „semnele", sistemele de semne sau „codurile" care stau la baza comunicării (U. Eco). Scopul criticii literare este, aşadar, în mod fundamental, de a „decoda" textele. În exegeza biblică, semiotica este înrudită cu structuralismul.
→ *Structuralism*

JURĂMÂNT În tratatele de alianţă, vasalul trebuia să facă un jurământ de fidelitate faţă de suveranul său (suzeran) în faţa divinităţilor. În textele ce descriu o alianţă unilaterală şi necondiţionată, Dumnezeu face jurământ să împlinească promisiunile sale în favoarea patriarhilor. Vezi *Gen* 15,18.

SITZ IM LEBEN Expresie creată de H. Gunkel (1906: *Sitz im Volksleben*) pentru a descrie contextul concret, deseori instituţional, în care se transmite o tradiţie orală dată (familie, cult, celebrări liturgice, curte de justiţie, curte regală etc.).
→ *Gen literar, Tradiţie orală*

IZVOARE Se vorbeşte despre izvoare sau documente cu privire la textele scrise, complete şi independente care stau la originea textelor biblice actuale. Acest termen se opune redactării sau adăugirii redacţionale (texte care sunt adăugate la textele deja existente). Bineînţeles, termenul este propriu studiului diacronic al textelor.
→ *Ipoteza documentară, Literarkritik*

STRUCTURALISM La origine, este vorba despre o teorie lingvistică pentru care limbajul este în mod fundamental un sistem de relații (F. de Saussure, 1857-1913). Această teorie a fost aplicată apoi diverselor sectoare ale culturii sau științelor umane (literatură, antropologie, etnologie etc.).
În cadrul literar și în exegeza biblică, a avut mai multă influență structuralismul lui A.J. Greimas. În general, structuralismul a devenit sinonim cu exegeza sincronică și nonistorică.
→ *Rhetorical Criticism*, pentru analiza structurală.

SUPLICĂ → *Plângere*

TALION De la latinescul *talis* – „la fel (ca)". Termen juridic care caracterizează legile biblice care introduc un principiu strict de proporționalitate între pedeapsă și ofensă: „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte". Cf. *Ex* 21,24-25; *Lev* 24,15-22; *Dt* 19,16-21; cf. *Mt* 5,38-42. De asemenea, legea aceasta exista în dreptul mesopotamian, precum și în vechiul drept roman. Interpretarea textelor este dezbătută, dar este foarte puțin probabil ca legea să fi fost vreodată aplicată literal.

TETRATEUH Termen de origine greacă ce înseamnă „patru suluri" și care desemnează primele patru cărți ale *Bibliei*: *Gen*, *Ex*, *Lev* și *Num*, adică Pentateuhul fără *Cartea Deuteronomului*, care ar trebui separată, pentru că

el ar forma, la origine, prefaţa la *Istoria deuteronomistă* (*Ios – 2Rg*).
→ *Pentateuh, Hexateuh, Henateuh, Istoria deuteronomistă*

TOLEDOT Cuvânt care înseamnă „generaţii".
→ *Formulele toledot*

TRADIŢIE În exegeza biblică, de cele mai multe ori, cuvântul *tradiţie* desemnează o tradiţie *orală*. Interesul pentru tradiţiile orale şi studiul lor sistematic provine de la Gunkel (1862-1932). În *Noul Testament*, principalele nume sunt cele ale lui Dibelius (1883-1947) şi Bultmann (1884-1976).
După aceşti autori, multe dintre particularităţile literaturii biblice se explică dacă se presupune existenţa unei lungi tradiţii orale îndărătul textelor actuale. Povestirile, de exemplu, sunt transmise după scheme fixe („genuri literare") şi recitate în contexte date (*Sitz im Leben*, precum sărbătorile populare, celebrările liturgice sau alte ocazii particulare). Deja Richard Simon (1678) presupusese existenţa unei tradiţii orale subiacente textului biblic actual.
Astăzi, studiile asupra tradiţiei orale din afara *Bibliei* au arătat că această tradiţie este foarte flexibilă. *Genul literar* şi *Sitz im Leben*, de exemplu, sunt departe de a fi fixe şi stabile (P.S. Kirkpatrick, 1988).
→ *Formgeschichte, Gen literar, Istoria tradiţiei, Sitz im Leben*

TRATAT DE VASALITATE

Tratate utilizate mai ales în Imperiul Neohitit (Anatolia; 1450-1090 î.C.) pentru a stabili raporturi între imperiul suveran (suzeran) şi aliaţii săi sau regatele supuse dominaţiei sale (vasali). Tratatele de vasalitate au fost întrebuinţate mult în special în Imperiul Neoasirian (934-606 î.C.).

În mare, un tratat de vasalitate comportă următoarele elemente: titulatura suzeranului; un prolog istoric care rezumă binefacerile suzeranului faţă de vasal; descrierea relaţiei dintre suzeran şi vasalul său; stipulaţiile (îndatoririle vasalului faţă de suzeranul său); menţiunea divinităţilor care sunt martorii tratatului; binecuvântările divine (dacă vasalul este credincios) şi blestemele divine (dacă vasalul încalcă angajamentele). Unele tratate conţin, de asemenea, şi o clauză cu privire la păstrarea documentului care conţine textul tratatului.

Cel care a scos în evidenţă asemănările dintre aceste tratate şi textele biblice despre alianţă, în special alianţa de pe Sinai, a fost exegetul american G. Mendenhall (1955). Ulterior, ipoteza a fost reluată şi substanţial modificată (L. Perlitt, 1969; D.J. McCarthy, 1963, 1978). Pentru aceşti exegeţi, precum şi pentru mulţi alţii, *Deuteronomul* a aplicat modelul tratatului de vasalitate relaţiei dintre Dumnezeu şi poporul său, de unde şi teologia alianţei din această carte.

→ *Alianţă*

TRITO-ISAIA (AL TREILEA ISAIA) A treia parte a *Cărții lui Isaia* (*Is* 56–66), atribuită de foarte mulți exegeți unui autor postexilic diferit de *Deutero-Isaia* (*Is* 40–55). Identificarea lui Trito-Isaia se datorează lui B. Duhm.
→ *Deutero-Isaia*

VIZIUNE Termen generic care desemnează o relatare în care divinitatea apare unui personaj sau unui grup. Există foarte numeroase tipuri de relatări de viziune. Pentru viziunile profetice, cf. *Is* 6,1-13; *Ier* 1,11-14; *Ez* 1,1–3,15; *Am* 7,1-9; 8,1-3; 9,1-4.

VOCAȚIE (RELATARE) Gen literar care descrie, în general, chemarea unui profet sau conducător carismatic. De cele mai multe ori, este alcătuit din cinci elemente: introducere (deseori, o apariție), misiune, obiecție, răspuns la obiecție, concluzie.
Exemple în *Vechiul Testament*: vocația lui Moise (*Ex* 3,1–4,18), Ghedeon (*Jud* 6,11-24), Isaia (*Is* 6,1-13), Ieremia (*Ier* 1,4-10). În *Noul Testament*, genul literar se regăsește, cu variante importante, de exemplu, în chemarea lui Petru (*Lc* 5,1-11) și a lui Paul (*Fap* 9,1-19).
→ *Gen literar*

WIRKUNGS-GESCHICHTE Termen german care înseamnă „istoria efectului [unui text]", „istoria impactului [unui text asupra diferiților cititori ai săi]". În general, acest termen este utilizat pentru a descrie diferitele interpretări pe care

un text le-a primit în decursul istoriei şi corespunde istoriei exegezei acestui text.

YAHWIST În germană, *Jahwist*, de unde şi sigla J. Conform ipotezei documentare clasice, este cel mai antic dintre izvoarele Pentateuhului. Numele a fost dat de A. Kuenen (1861). H. Hupfeld (1853) îl numea *Jhwh-ist* şi, mai înainte, se vorbea despre *Jehovist*. Numele provine din faptul că acest izvor utiliza de la început (*Gen* 2,4b) numele divin Yhwh, spre deosebire de Elohist, care utiliza apelativul Elohim („Dumnezeu") până la *Ex* 3,14, moment în care Dumnezeu îi revelează lui Moise numele său, Yhwh, şi de către *Scrierea sacerdotală* care utilizează acelaşi nume de Elohim de la *Gen* 1,1 până la *Ex* 6,3, după cum observase J. Astruc încă din 1753. Documentul *Yahwist* ar fi fost redactat la Ierusalim în timpul lui David sau Solomon (secolul al X-lea î.C.) sau chiar un secol mai târziu (al IX-lea î.C.). Adesea, exegeții subliniază stilul său pitoresc şi gustul său pentru limbajul antropomorfic. Astăzi, existența izvorului Yahwist este din ce în ce mai contestată.

→ *Ipoteza documentară, Elohist, Jehovist*

PARTEA A TREIA

ABORDĂRILE SINCRONICE

Abordările de tip sincronic studiază textele în unitatea lor, fără a ţine cont, în primă fază, de istoria sau de etapele redactării lor. Ele caută să identifice tipicul lor: compoziţie, figuri de stil, intrigă, teologie.

Această parte este constituită din mai multe capitole, fiecare tratând despre un lexic specific. Astfel, sunt prezentate lexicul analizei narative, apoi cel al analizei retorice, lexicul analizei epistolare a exegezei sfântului Paul şi exegeza ebraică iudaică şi creştină.

I. Lexicul analizei narative

Povestire

Povestirea este expunerea unei serii de evenimente a căror înlănţuire constituie istoria sau intriga, urmărind mai multe etape, după o schemă numită *narativă* pentru a pune în scenă personaje.

Analiza narativă căuta să identifice relaţiile dintre personaje şi forţele care acţionează asupra derulării acţiunii.

Principalele chestiuni ale analizei narative vor fi expuse în ordine alfabetică. Ele privesc:

- **Divizarea povestirii** în episoade după actori, timp, spaţiu, tematică.
- **Instanţele intradiegetice** sunt:

– *personajele*: sunt colective sau individuale, protagonişti sau personaje secundare.

Analiza se va ocupa de identitatea, sistemele lor de valori, evoluția lor interioară, morală, psihologică.
– *Acțiunile*: sunt semnificate de verbele de dorință („a vrea", „a căuta"), de cunoaștere („a ști", „a cunoaște", „a se mira"), de cuvinte (întrebări, porunci, dorințe, judecăți, critici, ostilitate, apreciere etc.) și, în fine, de verbele de acțiune.
– *Intriga* privește:
▸ *personajele*: intriga se bazează pe evoluția, transformările lor la nivel social, economic, psihologic, moral, religios.
▸ *valorile*: întrebarea este: cine va avea câștig de cauză? Cel bun sau cel rău, adevărul sau falsitatea?
▸ *situația* care privește aventurile, desfășurarea neprevăzută a acțiunilor. Interesul este îndreptat spre ceea ce se întâmple sau urmează să se întâmple.
▸ *cunoașterea*, numită *intriga descoperirii*. La acest nivel insistența nu este pe ceea ce se întâmplă, ci asupra modalității descoperirii.
▸ *transformările spațiale și temporale*. Analiza se oprește asupra timpului și locului povestirii și asupra evoluțiilor lor.

• **Instanțele extradiegetice** aduc informații despre:
– *narator și autor*, maniera de a povesti (→ *Telling* și *Showing*), focalizare, punct de vedere.
– *Cititor*. Ce tip de cititor prevede textul, un cititor competent sau nu? Ce efect caută

să producă textul asupra cititorului: identificarea cu unul sau mai mulți actori, efecte literare etc.

• **Episodul în context** arată raporturile dintre narațiune și o compoziție mai vastă în care ea se plasează și își are funcțiunea sa.

ACTOR În analiza narativă, cuvântul *actor* este echivalent cu *personaj*.

ACȚIUNEA TRANSFORMAȚIONALĂ Într-un episod (sau chiar la nivelul macropovestirii), acțiunea care realizează trecerea de la *situația inițială* (în *Evanghelii*, deseori negativă, de lipsă etc.) la *situația finală* (deseori pozitivă, contrară celei dintâi).

ANACRONIE *Anacronia* este dezacordul dintre ordinea povestirii și ordinea în care s-au întâmplat realmente evenimentele. Anacroniile se creează, în mod obișnuit, prin *analepse* și *prolepse*.
→ *Analepsă, Prolepsă*

ANAGNORISIS Cuvântul grec *anagnorisis* înseamnă „recunoaștere". Momentul în care, în *intriga descoperirii*, are loc trecerea de la ignoranță la cunoaștere. Vezi *Gen* 22,12; 45,2-3; *1Sam* 24,17-22; *1Rg* 17,24; 18,39; *2Rg* 5,15; *Tob* 12,11-15; în *Noul Testament*, vezi *Lc* 24,31; *In* 20,16; 21,7.
→ *Intrigă, Peripeteia, Pivot*

ANALEPSĂ Orice evocare a unui eveniment care s-a întâmplat înainte de momentul „prezent". O analepsă poate fi:
– internă: evocarea unui eveniment trecut intern timpului istoriei povestite (ex.: *Deuteronomul* în care, în ultima zi a vieții sale, Moise îi amintește lui Israel principalele evenimente ale șederii sale în pustiu; *Lc* 22,61, în care Petru își amintește de cuvântul Domnului);
– externă: evenimentul trecut evocat este exterior timpului istoriei povestite (ex.: *Gen* 42,21, în care frații lui Iosif își amintesc de rugămintea sa; *Lc* 1,13, în care îngerul face aluzie la rugăciunea lui Zaharia);
– mixtă: când evenimentul evocat a început înainte de timpul povestirii și continuă în timpul povestirii.
→ *Prolepsă*

AUTOR Unii naratologi disting între *autorul real* (persoana responsabilă de scrierea povestirii, Luca sau Matei în carne și oase) și *implied author* (*autor implicat*, n. trad.) (idee pe care cititorul și-o face despre autor plecând de la ceea ce spune).
→ *Narator*

BLANC ÎN TEXT Există un *blanc* atunci când povestirea omite cititorului o informație importantă de care beneficiază unii actori, ca în cazul lecției de exegeză pe care Cel Înviat o face celor doi ucenici despre toate pasajele biblice care îl privesc (*Lc* 24,27; 24,25; în *Vechiul Testament*, vezi *2Sam* 14,3).
→ *Elipsă narativă*

CADRU Set de date care reprezintă circumstanțele istoriei povestite (cadru temporal, spațial, social, religios etc.), deseori utilizate pentru a înțelege mai bine o povestire (care reflectă întotdeauna o epocă determinată).

CARACTERIZARE Set de tehnici prin care este descris un personaj al povestirii (aspecte fizice, cultură, moralitate etc.). Pe măsură ce povestirea (micro sau macropovestire) progresează și se acumulează trăsăturile unui personaj, se spune că are loc *construirea personajului*.
→ *Construire*

CLIMAX Într-o povestire, se spune că există un *climax* (de la grecescul *klimax*, „scară") atunci când tensiunea (sau suspansul) crește până momentul său maxim.

ÎNCHIDEREA TEXTULUI Povestirea are un început și un sfârșit care sunt reperabile prin indicațiile spațio-temporale, prin intrarea și ieșirea personajelor, prin schimbarea tematică. Aceste indicații operează închiderea textului.

COMPLICAȚII Într-o intrigă, între momentul de început al tensiunii (*expozițiune*) și cel în care se ajunge la *climax*-ul său, povestirea trece printr-o serie de complicații sau etape graduale de tensiune (cu posibile eșecuri, dificultăți, aventuri, capcane, personaje venite în ajutor etc.) care pot încetini sau accelera tensiunea. Acestea se numesc *complicații*.

CONSTRUIREA (PERSONAJULUI) Caracterizarea unui personaj este ansamblul trăsăturilor sale, întrucât ele reflectă progresia povestirii (construirea poate evolua pozitiv sau negativ, de la obscur la clar, de la superficial la profund etc.). Termenul corespondent este *characterization*.
→ *Caracterizare, Personaj*

DEZNODĂMÂNT REZOLVARE Deznodământul este momentul povestirii în care tensiunea încetează, adesea prin transformarea situației inițiale (cea care a provocat drama sau tensiunea).

DIEGEZĂ De la grecescul *diegesis* (vezi *Lc* 1,1). Termenul desemnează toate tipurile de povestire. În argumentările retorice, *diegesis* (în latină, *narratio*) constă în prezentarea faptelor discutate (de exemplu, în fața unui tribunal). *Diegesis* a discursurilor retorice nu este deci un caz special de diegeză.
→ *Narratio* (retorică)

ELIPSĂ NARATIVĂ Elipsa narativă este viteza accelerată a povestirii care omite un spațiu de timp mai mult sau mai puțin important al istoriei povestite, ca, de exemplu, povestirea lucană care omite tot ceea ce se întâmplă în intervalul de la vârsta de treisprezece ani a lui Isus până la începutul ministerului său. În *Vechiul Testament*, povestirea sare de la naşterea lui Iosif la evenimentele din cel de-al şaptesprezecelea an al său (*Gen* 30,22-24; 37,2).

Elipsa nu echivalează întotdeauna cu *blancul* în text.
→ *Blanc în text*

EPISOD Un episod (din greacă *epi* = „peste", „în plus" + *eisodos* = „care se întâmplă", „care are loc în plus") era la origine, în tragedia greacă, elementul de acţiune cuprins între două cântări ale corului (cf. Aristotel, *Poetica* 1452b, 20). Într-o operă narativă, un episod este un ansamblu relativ autonom, format din scene care merg de la prezentarea personajelor la concluzia acţiunii întreprinse.

EXPOZIŢIUNE Parte a povestirii care furnizează cititorului informaţiile indispensabile pentru înţelegerea povestirii, relative la situaţia care precedă începutul acţiunii: când şi unde se petrece acţiunea, care sunt personajele principale, care sunt legăturile ce unesc aceste personaje, mediul lor de viaţă etc. Aceste informaţii pot fi date în bloc la începutul povestirii (*1Sam* 9,1-2; *Iob* 1,1-5) sau chiar în timpul povestirii care începe *in medias res* (precum *Iliada* şi *Odiseea*) sau puţin câte puţin pe parcursul povestirii (precum în *Cartea lui Rut*).

EXTRADIEGETIC *Extradiegetic* este ceea ce este exterior unei povestiri, precum autorul şi cititorul, care, de aceea, sunt numiţi *instanţe extradiegetice*.

FICELLĂ Personajul *ficellă* este echivalentul figurantului în teatru. În unele manuale sunt numite astfel personajele care joacă un rol minor în dezvoltarea intrigii narative.

FOCALIZARE Prin *focalizare* se desemnează unghiul (ca în cazul unei camere de filmat) de la care autorul pleacă în prezentarea personajelor, cuvintele şi acţiunile lor:
– există o focalizare *zero*, atunci când câmpul vizual sau informaţia vine de la un informator omniscient (care ştie şi vorbeşte mai mult decât personajele); se spune şi că povestirea este *nonfocalizată*;
– există focalizare *internă*, dacă povestitorul ştie (şi vorbeşte) tot atât cât personajele sau cât unul dintre personaje;
– există focalizare *exterioară*, când el ştie (sau face să pară că ştie) mai puţin decât personajele.

FRECVENŢĂ Relaţia dintre numărul de apariţii ale unui eveniment şi numărul de menţiuni ale acelui eveniment în povestire. Există două tipuri principale de frecvenţă: o naraţiune care povesteşte o singură dată un eveniment întâmplat o singură dată (*naraţiune singulară*, cazul cel mai întâlnit); o naraţiune care povesteşte o singură dată un eveniment întâmplat de mai multe ori (*naraţiune iterativă*: cf. *Jud* 6,1-6; *1Sam* 1,3-7; *Iob* 1,4-5).
→ *Povestire iterativă, Povestire repetitivă*

HETERODIEGETIC Se numeşte *heterodiegetic* tot ceea ce este absent în istoria povestită. Adjectivul se aplică mai ales acelor naratori care nu vorbesc în niciun moment despre ei înşişi.
→ *Homodiegenetic* (antonim)

ISTORIE În naratologie, termenul *istorie* (în engleză, *story*) desemnează evenimentele aşa cum au putut avea loc (semnificatul, *what*-ul), şi nu evenimentele aşa cum sunt povestite (sau *cum* sunt) (pentru că povestitorul face alegerile, accentuează un detaliu sau un altul, povesteşte lent sau merge direct la esenţial, schimbă ordinea evenimentelor etc.). *Cum*-ul povestirii (semnificantul, *how*-ul) se numeşte *punere în povestire*.
→ *Punere în povestire*

HOMODIEGETIC Se numeşte *homodiegetic* naratorul prezent în istoria povestită (precum Luca începând cu *Fap* 16,10 sau, în *Vechiul Testament*, Nehemia în cartea care îi poartă numele).

INCIPIT Se numeşte *incipit* enunţul (sau fraza) prin care începe un text, fie narativ (de ex., *Mc* 1,1), fie epistolar (de ex., *1Cor* 1,13).
→ *Praescriptum*

INSTANŢĂ Se numesc *instanţe povestitoare* polii relaţiilor intradiegetice (personajele povestirii) şi extradigetice (autor şi cititor).
→ *Intradiegetic, Extradiegetic*

INTERTEXTUALITATE După cum indică și numele, *intertextualitatea* este un joc de raporturi între mai multe texte atunci când un episod sau o povestire, în ansamblul său, face trimitere explicită sau implicită la alte texte. Textele biblice, în special cele din *Noul Testament*, sunt bune exemple de intertextualitate directă (prin citări) și indirectă (aluzii, ecouri), pentru că ele fac trimitere continuă unele la altele.

INTRADIEGETIC Se numește *intradiegetic* ceea ce este intern unei povestiri, precum personajele și tipurile de relații care le leagă și structurează dezvoltarea intrigii.
→ *Extradiegetic* (antonim)

INTRIGĂ Dezvoltarea acțiunii care pleacă de un stadiu inițial, apoi, prin tensiuni succesive, se ajunge la rezolvarea sa. În general, etapele principale ale intrigii (în engleză, *plot*) sunt: înnodarea, complicațiile, climaxul și deznodământul.
Există mai multe tipuri de intrigă:

INTRIGA REZOLUȚIEI *Intriga rezoluției* corespunde întrebării: „unde se va ajunge sau ce se va întâmpla?"

INTRIGA REVELAȚIEI *Intriga revelației* constă într-un proces de revelație sau de cunoaștere a unui personaj (adesea protagonistul).

INTRIGĂ EPISODICĂ ŞI INTRIGĂ GLOBALĂ

În funcţie de ceea ce se are în vedere, micropovestire sau o macropovestire, intriga poate fi *episodică* (cea care are loc de-a lungul unui episod sau micropovestire) sau *globală* (cea care acoperă o întreagă macropovestire, de exemplu, o Evanghelie în întregul său).

INTRIGĂ EPISODICĂ

Atunci când episoadele aceleiaşi povestiri sunt unite prin legături destul de slabe, intriga este numită *episodică*, pentru că fiecare episod formează o unitate în parte (precum în ciclul lui Abraham sau istoria lui Samson).

INTRIGĂ UNIFICATĂ

Dimpotrivă, intriga *unificată* constă în episoade strâns legate, fiecare continuându-l imediat pe precedentul şi pregătindu-l pe următorul (precum în istoria lui Iosif, a lui Rut sau cea a lui Iona).

INTRIGĂ (COMPONENTE)

Momentele sau componentele intrigii sunt următoarele:
– un început (prezentarea situaţiei, personajelor, spaţiului şi timpului), numit şi „expoziţiune";
– *complicaţii* (situare în intrigă, n. tr.), cu o tensiune care creşte;
– o *turnură* care permite povestirii să se îndrepte într-un sens sau în altul;
– un *climax* (punct culminant, n. tr.), momentul de maximă tensiune (între personaje, modalităţi, acţiuni şi valori);
– *deznodământ*.

CITITOR Naratorologii disting mai multe tipuri de cititor: cititor *real*, cititor *ideal* (competent la toate nivelurile), cititor *implicat* (*implied reader* pentru anglofoni). Acesta din urmă este cel pe care povestirea îl face progresiv cititor competent, apt să-şi însuşească perspectiva luată de autor.

MACRO-POVESTIRE O povestire luată în ansamblu (*Evanghelie*, *Faptele Apostolilor*, *Cartea lui Rut*, *Cartea lui Tobia*, *Cartea lui Iosue* etc.).

MICRO-POVESTIRE Denumirea priveşte în general episoadele care sunt micropovestiri ce au o intrigă proprie, ca, de exemplu, în *Evanghelii*, parabole, povestiri de vindecare etc.

PUNERE ÎN ABIS Operaţiune prin care un episod, prin asemănările sale cu macropovestirea, se prezintă ca rezumat şi reflecţie asupra a ceea ce expune macropovestirea. Este cazul a numeroase parabole evanghelice. La fel, a se vedea vindecarea orbului din Betsaida din *Mc* 8,22-26, care este o *punere în abis* a itinerarului ucenicilor în *Marcu*. În *Vechiul Testament*, lectura cărţii alianţei de către Moise în *Ex* 24,3-8 este o *punere în abis* a angajamentului poporului lui Israel faţă de Lege; vezi şi *Neh* 8.

PUNERE ÎN POVESTIRE *Punerea în povestire* nu consideră evenimentele în derularea lor cronologică (istorie sau *story*), ci în maniera în care ele sunt puse împreună (*cum*-ul, *how*-ul).

Cealaltă denumire, englezească, a *punerii în povestire* este *discourse*; a nu se confunda cu termenul „discurs" (vezi acest termen în secţiunea retorică).
→ *Istorie*

NARATAR Instanţa căreia naratorul îi povesteşte sau i se adresează se numeşte *naratar*. Se disting mai multe tipuri de *naratar*:
– *naratar intradiegetic*: el însuşi face parte din povestire şi este unul dintre personaje, precum, în *Evanghelii*, mulţimile şi ucenicii cărora Isus le povesteşte parabolele sale;
– *naratar extradiegetic*: nu este personaj al povestirii (el poate fi numit, de ex., Teofil, în *Lc* 1,3 şi *Fap* 1,1). *Naratar* şi *cititor* sunt deseori utilizaţi sinonimic, dar uneori se impune o distincţie, precum în cazul pe care l-am citat, în care naratorul se adresează şi numeroşilor cititori potenţiali şi reali (pe cât posibil competenţi) ai povestirii lucane.
→ *Narator*

NARATOR Naratorul este persoana care povesteşte (se mai numeşte şi *voce narativă*). Ca şi pentru naratar, trebuie să distingem:
– *narator intradiegetic*: face parte din povestire, ca unul dintre personajele sale (aşa este naratorul *Faptelor Apostolilor* începând cu *Fap* 16,10; sau profetul Natan care povesteşte parabola bogatului şi săracului în *2Sam* 12,1-4);

– *narator extradiegetic*: nu este personaj al povestirii, dar poate interveni pentru a face remarci asupra situației sau asupra a ceea ce el gândește despre personaje, și pentru a semnala, de asemenea, dacă împărtășește sau nu punctul lor de vedere. Naratologii disting între autor și narator, întrucât vocea narativă este mereu, sau aproape mereu, la distanță de autor.
→ *Autor, Naratar*

ÎNNODARE (SAU NOD) În episoadele narative, după o scenă de prezentare (numită și *expoziție*) urmează în genere cea în care se înnoadă relațiile, în care se declară conflictele și în care începe tensiunea narativă. În engleză, *Inciting Moment*. Antonim, *deznodământ*.

PARATEXT Unele manuale, pe urmele lui G. Genette, de naratologie dau epitextului și peritextului numele generic de *paratext*.
→ *Epitext, Peritext*

PERIPETEIA Cuvânt grec care înseamnă „răsturnare", „schimbare" (în limba română, există și termenul tehnic „peripeție", n. tr.). Într-o intrigă care descrie o schimbare de situație, *peripeteia* este momentul în care are loc schimbarea principală de situație; de exemplu, trecerea de la fericire la nefericire sau invers. Cf. *Rut* 4,13-16; *1Rg* 23–24; *2Rg* 5,14; *Mt* 9,25; *Lc* 10,33-34; *In* 9,35-38; 11,41-44. În numeroase cazuri, *peripeteia* coincide cu *anagnorisis*. Cf. *Gen* 22,11-12;

45,2-3; *1Rg* 17,23-24; *2Rg* 5,14-15; *Lc* 24,31; *In* 20,16; 21,7.
→ *Anagnorisis, Intrigă, Pivot*

PERITEXT După cum indică numele, *peritextul* este cel care înconjoară textul, înainte sau după: titlu, prolog, fie că sunt sau nu ale autorului: *Mc* 1,1; 1,1-4; *Fap* 1,1-5; *In* 1,1-18; concluzia *In* 20,30-31; 21,24-25; în *Vechiul Testament*, vezi titlurile unor cărţi profetice, precum cele ale lui *Is* 1,1; *Ier* 1,1-2; *Os* 1,1 etc.; titlurile numeroşilor psalmi sau colofonul (semnătura) din *Sir* 51,20.

PERSONAJ Figură ce joacă un rol în intrigă. Unele personaje sunt grupuri, acestea sunt personajele *colective*, altele acţionează *individual*. Alături de personajul sau personajele *principale*, povestirea prezintă personajele *intermediare* sau *secundare*.
Personajul *„bloc"* păstrează un rol invariabil pe parcursul derulării istoriei. Personajul *„plat"* se rezumă la o singură trăsătură de caracter. Personajul *„rotund"* este o figură care prezintă mai multe trăsături de caracter, el poate fi protagonist în cadrul unei (macro sau micro) povestiri.

PERSPECTIVĂ → *Punct de vedere, Focalizare*

PIVOT SAU TURNURĂ *Pivotul* este momentul de legătură al intrigii, punctul său de reîntoarcere (coincizând adesea cu acţiunea transformaţională). Se numeşte şi *turnură* a povestirii; în engleză, *turning point*.

PUNCT DE VEDERE Este vorba despre *punctul de vedere* al autorului (nu al personajelor) și cea mai mare parte a naratologilor desemnează, prin acesta, concepția pe care și-o face autorul despre lume, valorile sale, ideologia sa (nu întotdeauna explicit exprimată). Dacă urmăm această definiție, trebuie să deosebim *punctul de vedere* de *focalizare* care desemnează perspectiva de la care se pleacă în descrierea personajelor și acțiunilor.
→ *Focalizare*

POLISEMIE POLISEMIC Un cuvânt care are mai multe sensuri diferite este *polisemic*. În general, sensul de bază exprimă accepțiunea etimologică a cuvântului. Sensurile secundare sunt obținute de cele mai multe ori prin derivație figurată (de exemplu, metaforic, metonimic etc.).

PRAGMATICĂ (LECTURĂ) Lectura *pragmatică* este cea care studiază textele ținând cont de efectul pe care vizează să-l provoace asupra cititorului, efect care nu este doar cognitiv, ci mai ales etic.

PROGRAM NARATIV Acest termen, comun în semiotică, este utilizat de unii naratologi pentru a desemna:
– intriga (episodică și generală), în diferitele sale faze, descriind trecerea de la o situație *inițială* la o situație *finală*;
– în sens mai amplu, intervalul cuprins între acțiunea inițială și rezolvarea sa (de la intrare la ieșire, a trece cu barca de la un țărm la altul, de la începutul cinei la sfârșitul său etc.).

PROLEPSĂ *Prolepsa* este o povestire sau o evocare anticipată a unuia sau mai multor evenimente care se vor derula mai târziu. Ea poate fi:
– *internă*: evocă unui eveniment viitor interior timpului istoriei povestite, precum anunţurile pe care Isus le face despre pătimirea sa în *Evanghelii*;
– *exterioară*: evocă un eveniment viitor exterior timpului istoriei povestite (de ex., anunţul distrugerii Ierusalimului de către Isus în povestiri; în *Vechiul Testament*, cea mai mare parte a promisiunilor făcute patriarhilor în *Cartea Genezei*);
– *mixtă*: evocă evenimente viitoare care au început în timpul povestirii şi care continuă şi după aceea (de ex., maniera în care Isus anunţă viaţa în comunitate a ucenicilor).

PROTAGONIST *Protagonistul* (din greacă, *prôtos* – „primul" şi *agônistes* – „cel care luptă") este actorul sau personajul principal al unei piese sau al unei povestiri.

POVESTIRE ITERATIVĂ Povestire care menţionează o singură dată ceea ce s-a repetat de mai multe ori în realitate.
→ *Povestire repetitivă*

POVESTIRE REPETITIVĂ *Povestire repetitivă*, întrucât menţionează sau reia de mai multe ori ceea ce nu s-a întâmplat decât o singură dată. Vezi, de ex., viziunea lui Petru (sau a cea a lui Corneliu)

în *Fap* 10–11; la fel, chemarea lui Saul în capitolele 9, 22 şi 26 ale cărţii *Faptele Apostolilor*.
→ *Povestire iterativă*

POVESTIRE SINGULARĂ O povestire singulară este o povestire care narează o singură dată un eveniment care s-a verificat o singură dată.
→ *Frecvenţă, Povestire iterativă, Povestire repetitivă*

SCENĂ Unitate minimală a unui episod sau a unei intrigi episodice, ce poate fi izolată datorită schimbărilor de personaje, loc şi timp; acest fapt se datorează şi progresiei intrigii.
→ *Episod, Intrigă*

SCHEMĂ CVINARĂ

Schema cvinară este grila de lectură narativă care împarte o intrigă, episodică sau globală, în cinci momente succesive: situaţia iniţială, înnodarea, acţiunea transformaţională, deznodământul şi situaţia finală.
E necesar să ne amintim că multe dintre episoadele evanghelice nu ascultă de acest „pat al lui Procust" şi nu ne putem încrede în exemplele eronate furnizate de unele manuale pentru a ilustra această schemă. Pentru începători, cel mai bine este să o uite.
→ *Intrigă*

SCENĂ TIPICĂ Concept ce provine din studiile despre Homer. O *scenă tipică* este o povestire care

urmează o schemă cunoscută, conține un anumit număr de elemente fixe care urmează o anumită ordine. Unele elemente pot fi modificate sau chiar eliminate, ordinea se poate schimba, dar numărul elementelor prezentate este suficient şi aceste elemente sunt suficient de caracteristice pentru ca scena tipică să fie recognoscibilă. Cf. scena întâlnirii la fântână: (*Gen* 24,1-66; 29,1-14[15-30]; *Ex* 2,15-22; *In* 4,1-42); scenele de ospitalitate (*Gen* 18,1-16; 19,1-16; *Jud* 19,1-10; *Lc* 7,36-50) etc.
Scenele tipice sunt foarte asemănătoare „genurilor literare" din istoria formelor, dar ele nu au nicio legătură particulară cu un *Sitz im Leben*.
→ *Gen literar, Istoria formelor, Sitz im Leben*

SECVENȚĂ NARATIVĂ O *secvență narativă* este o serie mai mult sau mai puțin lungă de episoade legate între ele de un personaj (protagonist al secvenței) sau de o tematică (precum secvența pâinilor din *Evanghelia lui Marcu*, relatările pătimirii, relatările învierii sau ale copilăriei etc.; în *Vechiul Testament*, disputele lui Iacob cu socrul său, Laban [*Gen* 29–32], sau plăgile din Egipt [*Ex* 7–11] etc.).

SHOWING *Showing* (lit. *arătând*) (în limba română tradus prin termenul tehnic „reprezentare", n.tr.) constă în arătarea faptelor, altfel spus, a lăsa personajele să vorbească, să-şi descrie acțiunile lor în detaliu, pentru ca

cititorul să aibă într-un fel impresia că le asistă.
→ *Telling*

SUMAR Accelerarea naraţiunii, care constă în a povesti în puţine cuvinte despre perioade lungi (luni, ani, chiar secole). Cartea *Faptele Apostolilor* este cunoscută pentru sumarele sale (de ex. *Fap* 1,42-47; 2,42-47; 4,32-34; 5,12-14; 8,4-8).

TELLING *Telling* (lit. *spunând*) (în limba română tradus prin termenul tehnic „relatare", n. tr.) constă în a expune faptele menţionându-le succint, fără a le descrie îndelung, fără a le arăta (fără dialoguri, fără descrieri lungi ale personajelor, fără a prezenta cuvintele şi gesturile lor etc.). De asemenea, unii autori utilizează acest termen pentru un tip de naraţiune în care naratorul „explică" acţiunea, în loc să lase să vorbească şi să acţioneze personajele.
→ *Showing*

TIMPUL POVESTIRII *Timpul povestirii* este traducerea aproximativă a germanului *Erzählzeit* (timp intern povestirii). Timpul utilizat efectiv de către narator pentru a povesti evenimentele descrise în povestire. Concret, este vorba despre timpul necesar pentru a povesti (sau spune) o povestire şi diferitele sale părţi. El se măsoară în cuvinte, linii, versete, paragrafe, pagini, capitole etc. Un narator consacră un timp mai lung sau

mai scurt descrierii evenimentelor, în funcţie de importanţa pe care le-o acordă.
→ *Scenă, Sumar, Timp povestit, Viteză*

TIMPUL POVESTIT *Timpul povestit* este traducerea germanului *erzählte Zeit*. Durata presupusă sau reală a evenimentelor descrise de povestire. Această durată se măsoară în minute, ore, zile, săptămâni, luni, ani etc. Acest timp este invariabil, în vreme ce *timpul povestirii* poate varia după alegerea şi strategiile naratorului. De exemplu, atunci când în *Gen* 29,20 se spune că „Iacob a slujit şapte ani pentru Rahela, dar i s-au părut zile pentru că el o iubea pe Rahela", durata *timpului povestit* este de şapte ani, cea a *timpului povestirii* este de unsprezece cuvinte în ebraică.
→ *Scenă, Sumar, Timpul povestirii, Viteză*

VERIDICITATE *Veridicitatea* se referă la conformitatea cu adevărul celor povestite. Cele două componente ale veridicităţii sunt *a fi* şi *a apărea*; în definitiv, adevărat = a fi + a apărea, fals = a nu fi + a nu apărea, mincinos = a nu fi + a apărea şi secret = a fi + a nu apărea. Analiza narativă constă în a determina modul cum povestirile biblice şi evanghelice în particular tratează personajele lor cu privire la aceasta (Isus, cu adevărat Mesia şi se manifestă ca atare? Duşmanii săi apar drepţi fără a fi aşa?). A treia *Evanghelie* este povestirea în care veridicitatea este sistematic utilizată; este, de

fapt, cea care arată cum *a fi* și *a apărea* ale lui Isus vor fi în final recunoscute ca atare de către personajele povestirii.

VITEZĂ Se referă la ritmul narațiunii, ce se măsoară prin raportul dintre *timpul povestirii* și *timpul povestit*. Când *timpul povestirii* este mult mai scurt decât timpul povestit, avem un *sumar*. Când *timpul povestirii* este mai mult sau mai puțin egal cu *timpul povestit*, avem o *scenă* sau o *povestire scenică*.

În dialoguri, *timpul povestirii* este în mod ideal egal cu *timpul povestit*. În descrieri și în comentariile naratorului, există *timpul povestirii*, dar nu avem *timpul povestit* și „viteza" este nulă, pentru că nu se petrece nimic în povestire.

În elipse, există *timpul povestit*, dar nu avem *timpul povestirii* (naratorul nu spune nimic despre ceea ce s-a petrecut) și „viteza" este teoretic infinită.

Aceste concepte au fost dezvoltate de G. Genette.

→ *Elipsă, Scenă, Sumar, Timpul povestirii, Timpul povestit*

II. LEXICUL ANALIZEI RETORICE

RETORICĂ

Cuvântul retorică are mai multe accepţiuni. El desemnează mai întâi ansamblul tehnicilor orale, scrise şi altele, puse în operă pentru a persuada şi, de aceea, se poate defini ca *arta convingerii*. În decursul secolelor, şi în Occident extensiunea cuvântului s-a restrâns până la punctul de a nu desemna altceva decât *figurile*. Cuvântul are câteodată o conotaţie axiologică şi se înrudeşte cu judecata estetică, precum discursul critic despre maniera de a vorbi bine şi de a scrie şi despre maniera de a judeca corect stilul autorilor.

ARTA DE A VORBI

Fiecare cultură dezvoltă un tip de retorică, altfel spus, tehnici de persuasiune, de prezentare, figuri de stil şi de gândire etc. Numele *téchnē rhētorikè* („arta de a vorbi") pare să indice că această disciplină, la origine, este greacă. Ar fi o greşeală să credem aceasta, dar este adevărat că grecii, prin gustul lor pentru clasificare, au etichetat ansamblul de tehnici de persuasiune uzuale propriei lor culturi şi că nomenclatura lor s-a impus.

Dacă la începuturile sale retorica era în mod esenţial orală, ea a devenit mai apoi, în special, scrisă, literară.
Dar, dacă pentru mult timp retorica a fost considerată ca arta de a convinge şi de a persuada – definiţie care vine de la Aristotel –

și dacă studiul său consta în a inventaria în texte probele furnizate (*invenția*) și maniera în care ele sunt ordonate (*dispoziția*), trăsăturile mai recente – între care cea a lui Fontanier rămâne cea mai cunoscută –, dimpotrivă, au privilegiat *figurile* (mai ales *tropii*), altfel spus, *elocuțiunea*, astfel că retorica a fost progresiv asimilată unei tehnici de *ornatus*.

ORNATUS

Dacă retorica are drept scop convingerea, ea nu ar fi, așadar, redusă doar la ornamentație sau doar la dispoziție (numită și *compoziție* sau *structură literată*) – pentru că, dacă compoziția unei povestiri, scrisori, psalm etc. este purtătoare de sens, ea nu constituie întregul tehnicilor retorice.

TIPURI DE PERSUASIUNE

Arta de a convinge și de a persuada – prin limbaj, despre subiecte care nu vin de la sine și care solicită reflecție, discernământ – se poate face în două maniere complementare: adresându-se inteligenței (prin logica, rațiunile și principiile la care se apelează) și/sau sentimentelor (încercând să placă, să emoționeze).

1. Genuri retorice

GEN RETORIC

Trebuie să facem bine deosebirea între *gen retoric* și *gen literar*. *Genul retoric*, tripartit, a fost definit de Aristotel pornind de la finalitatea discursurilor:

GEN JUDICIAR *Genul judiciar*: pentru că locul său habitual era tribunalul, în care acuzaţia şi apărarea trebuiau să-i convingă pe judecători, are drept funcţiune principală stabilirea adevărului sau falsităţii acuzaţiilor – se poate, de asemenea, ataca reputaţia cuiva etc.

GEN DELIBERATIV *Genul deliberativ*, mai degrabă legat de politică şi al cărui loc era agora sau senatul, are funcţiunea de a determina ceea ce trebuie să facem sau să nu facem într-o situaţie dată (declararea unui război, a se circumcide, a mânca din carnea oferită idolilor etc.); în aceste situaţii este vorba mai puţin de a şti ceea ce este adevărat sau fals, ci ceea ce este profitabil sau dăunător, oportun sau inoportun.

GENUL EPIDICTIC SAU DEMONSTRATIV *Genul epidictic* sau *demonstrativ* are funcţiunea de a descoperi şi împărtăşi convingerile asupra gradului de măreţie sau de frumuseţe al unei idei, mesaj, religii etc. (virtuţile şi viciile care li se opun, dar, totodată, în *Noul Testament*, adevărata natură a evangheliei) utilizând elogiul (în greacă, *enkomion*) sau blamarea, aprobarea sau dezaprobarea.

ENKOMION Această clasificare s-a impus în Antichitatea clasică şi a fost reluată, între alţii, de Cicero şi Quintilian.

Raporturile dintre aceste trei genuri pot fi ilustrate prin tabelul următor:

GEN	VALORI CĂUTATE	SE OCUPĂ DE	FUNCȚIUNEA ARGUMENTELOR	SENTIMENTELE SUSCITATE
JUDICIAR	adevăr echitate	fapte trecute	a apăra a acuza	severitate indulgență
DELIBERATIV	utilitate profit	viitor	a persuada a descuraja	frică speranță
DEMONSTRATIV	onestitate măreție	prezent	a lăuda a blama	plăcere dezgust

Dacă în aparență cele trei genuri pot fi cu ușurință deosebite, în practică nu este ușor să determinăm genul anumitor discursuri, cu atât mai mult cu cât genul epidictic a rămas pentru mult timp ca o debara cu contururi mai degrabă vagi.

În fond, este dificil de precizat genul retoric (care este diferit de genul literar) al scrisorilor pauline. După școli și criterii, o scrisoare va fi declarată ca aparținând genului judiciar (apologia lui Paul sau a slujirii sale), deliberativ (a convinge / a descuraja pe destinatari să ia o anumită decizie) sau chiar epidictic.

Astfel, pentru unii, *Scrisoarea către Galateni* aparține genului judiciar, pentru că Paul își apără practica sa apostolică și evanghelia sa, în timp ce pentru alții, genul este deliberativ – apostolul ar vrea să-i ajute pe destinatarii săi să *ia decizia* de a nu se circumcide (cf. *Gal* 5,2); în fine, pentru

alţii ar fi epidictic în măsura în care, înainte de a-i convinge pe galateni să nu se circumcidă, Paul face o lungă expunere despre valoarea circumciziei şi raportul său cu evanghelia, cu mântuirea. Din punct de vedere metodologic, este recomandat să determinăm genul retoric al secţiunilor argumentative al scrisorilor pauline plecând de la *propoziţii*.

GENUL RETORIC ŞI GENUL EPISTOLAR

De asemenea, este important să facem diferenţa dintre *genul retoric*, care se aplică argumentărilor (*probationes*), şi *genul epistolar*, pentru că argumentările întâlnite în scrisorile pauline, în general, nu sunt suficiente pentru a determina genul epistolar. Acesta din urmă variază în funcţie de relaţiile dintre persoana care scrie şi destinatarul sau destinatarii săi şi există mai multe feluri: scrisori de urare sau de felicitare, de mulţumire, de prietenie, de elogiu sau de dezaprobare, de recomandare, de îndemn, de povaţă, de apologie sau de acuză, de ameninţare, de favoare etc.

GENUL DEMONSTRATIV SAU EPIDICTIC

Câteva tehnici de persuasiune utilizate cel mai mult în *genul epidictic*:

ELOGIUL

Elogiul (în greacă, *enkomion*) a devenit un exerciţiu foarte în vogă în Imperiul primului secol al erei noastre.

Câteva exemple faimoase de elogiu găsim în scrierile biblice din epoca elenistă: *Sir* 44–50; *Înţ* 7–8; *1Cor* 13. După cum arată

aceste exemple, se poate face elogiul atât al virtuților, cât și al persoanelor.
→ *Enkomion*

PERIAUTOLOGIE *Periautologia* (de la grecescul *peri – auto – logia*, „a vorbi despre sine însuși") constă în a-și face propriul elogiu. Dar elogiul de sine era rău văzut în timpul sfântului Paul și nu se putea face decât voalat și în anumite condiții (după sugestiile lui Plutarh, în *De laude ipsius*).
În același fel, Paul nu-și face elogiul decât atunci când este constrâns (în *1Cor* 9; *Fil* 3; *2Cor* 11–12).
→ *Elogiu*

SÝNKRISIS *Sýnkrisis* constă în a compara sistematic personajele, acțiunile sau evenimentele, arătându-le punctele comune, dar, de asemenea, și diferențele lor, superioritatea unuia asupra celuilalt etc.
Tehnica este invadentă la anumiți scriitori precum Plutarh (sfârșitul secolului I d.C.), în opera sa *Viețile paralele*, în *Înț* 11–19 și Luca, în *Noul Testament*: *Lc* 1–3 (paralelismul dintre Ioan Botezătorul și Isus; între păstor și femeie în *Lc* 15,11-32; în *Faptele Apostolilor*, între Isus și Petru, între Petru și Paul etc.). Cf. și *Rom* 5,15-19 (între Adam și Cristos).
Sýnkrisis nu este doar o tehnică retorică globală, ea există deja la nivelul stihurilor sau frazelor în care paralelismele pot fi sinonimice („El nu face după *greșelile noastre*,

nici nu ne răsplăteşte după *fărădelegile noastre*") sau antonimice („urcând *munţii*, coborând *văile*").

AMPLIFICAREA

Amplificarea poate fi efectuată în diferite maniere: prin stil (bombastic), prin acumulare lexicală (perifraze, sinonime, opoziţii puternice etc.) şi prin figuri (*adynaton*, *exagerare*, *hiperbolă* etc.).
Exemple bune de *amplificare* se găsesc în *Rom* 8,31-39; *1Cor* 9 şi *2Cor* 10–13.

EXEMPLUL

Exemplul (în latină, *exemplum*; în greacă, *paradeigma*) este utilizat pentru a arăta ceea ce trebuie făcut sau evitat.
În această categorie se clasează *parabolele* lui Isus şi ocaziile când Paul îl dă pe Cristos de exemplu, pe colaboratorii săi sau pe sine însuşi. Cf. *1Cor* 9; *Fil* 2,6-11; 2,19-24; 2,25-30; 3,4-16. La fel şi *1Cor* 15,36-41.

DIATRIBA

La origine, *diatriba* (de la grecescul *diatribe*, „ocupaţie pentru joc", „conversaţie", „întreţinere filosofică sau doctă", „învăţătură dată prin dialog") desemna un stil de dialog, fără perioade şi fraze lungi, făcut pentru a convinge prin simplitatea şi forţa sa. Trebuie să evităm să atribuim acestui cuvânt antic sensul negativ pe care mulţi i-l dau astăzi, adică de „pamflet", „critică foarte violentă", chiar „injurioasă".
De-a lungul secolelor retorica antică a constituit cadrul studiilor pentru copiii preadolescenţi, corespondentul a ceea ce

se numește astăzi școala generală, și pentru materiile numite atunci *progymnásmata*, exerciții pregătitoare (după cum indică prefixul *pro*) celor două gimnazii (numite *gymnásmata*, corespunzând mai mult sau mai puțin liceului actual). Dacă primele elemente rudimentare de retorică erau încredințate grămăticului, cu retorul se completa ciclul de studii. Era vorba despre o ucenicie sistematică făcută de profesioniști și care presupunea o exercitare intensă a memorizării.

Suspectând-o de a fi convențională, filosofii au propus în locul acestei retorici academice un stil simplu și direct de a se adresa celor asemănători lor, pentru a-i invita să reflecteze asupra vieții, binelui, moralei etc. Prin intermediul acestei metode a fost privilegiat dialogul într-atât încât a luat numele de *diatribă*. Ea se găsește la sfântul Paul, în scrisorile căruia multe argumentări presupun un interlocutor fictiv. Cf. *Rom* 2,1-5; 2,17-24; 11,17-24; *1Cor* 15,35-36 etc.

DISCURSURILE LUI EPICTET

Printre operele scrise la puțin timp după *Noul Testament*, vom găsi *Discursurile* (în greacă, *diatribai*) lui Epictet, filosof care a trăit în secolele I–II d.C., un exemplu de diatribă, altfel spus, un discurs filosofic. Opera nu este scrisă de Epictet însuși, ci de unul dintre discipolii săi, Arrian, istoric și om politic grec din secolul al II-lea d.C., pornind de la notițele luate din predarea sa. Se găsesc în ele multe informații despre

stoicismul antic şi despre felul de a trăi al acestui maestru care, el însuşi sclav, nu avea altceva de făcut decât să se ocupe de retorica savantă şi de erudiţie: el învăţa să gândească pentru a învăţa să trăiască! Tocmai aceasta explică tonul său direct şi rudimentar, adesea ironic, dar întotdeauna amical.

2. Părţile retoricii

Retorica greco-latină era împărţită în cinci părţi, după măsura operaţiilor cronologic cerute pentru a face şi pronunţa discursuri:

INVENŢIUNEA *Invenţiunea* (în latină, *inventio*; în greacă, *héuresis*) este prima etapă a practicii retorice, pentru că, propunând subiectul de tratat, oratorul trebuie să aleagă argumentele sau probele destinate să fondeze şi să sprijine ideile sale.

DISPOZIŢIUNEA *Dispoziţiunea* (sau *compoziţia*; în latină, *dispositio*; în greacă, *táxis*) constă în ordonarea unui discurs sau a unei argumentări. În retorica clasică ea consta în: *exordium*, *narratio*, *probatio*, *peroratio*.

ELOCUŢIUNEA *Elocuţiunea* (în latină, *elocutio*; în greacă, *léxis*) cuprinde ansamblul figurilor de cuvinte, de gândire şi mai ales de stil, altfel spus, ceea ce înfrumuseţează o argumentaţie sau un text.

MEMORIA *Memoria* (în latină, *memoria*; în greacă, *mnèmē*) constă în învățarea sau memorarea unei argumentări, a unui discurs sau text.
Din epoca antică și până aproape recent, oratorii rosteau din memorie discursurile lor și avem motive bune să credem că trăsăturile și relatările făcute pentru a fi scrise erau și ele memorate înainte de fi puse în scris.

ACȚIUNEA *Acțiunea* (în latină, *actio*; în greacă, *hypókrisis*) desemnează maniera de rostire a discursului (gesturi, voce etc.).

3. Dispoziționea sau părțile discursului

Exegeții oscilează între doi poli cu privire la felul în care sunt compuse textele biblice: cei pentru care toate unitățile literare sunt organizate pornind de la paralelisme și cei pentru care, înainte de a ține cont de constrângerile estetice, compoziția este fundamental determinată de genul literar. În realitate, textele biblice, în particular cele ale *Noului Testament*, se supun deseori mai multor principii de structurare. Întrucât scrierile sacre nu erau proprietatea unui individ (nu existau Bibliile!), ci a comunității (sinagogale sau ecleziale), aceste texte se citeau cu voce tare, conformându-se modelelor compoziției orale, reperabile grație repetițiilor vocabularului

(modele orale), dar şi modelelor conceptuale care stabileau reguli de dezvoltare a ideilor (modele de persuasiune).

• Dispoziţia şi modelele orale

STRUCTURA LITERARĂ

Structura literară a unui text sau pasaj constă într-o organizare la origine de tip oral, alternată sau chiastică (în *abb'a'*). Din mai multe unităţi (elemente de frază) până la scrierea întreagă, se pot releva paralelisme alternate (în *aba'b'*), concentrice (în *aba'*) sau chiastice (în *aba'b'*). Cel puţin în limba originală, această caracteristică este destul de uşor de notat în cazul segmentelor de frază, precum în *1Cor* 13,4, în care textul grec este dispus astfel:

a) Caritatea
b) este răbdătoare
b') este binevoitoare
a') caritatea.

În unităţile minimale sau frastice se găsesc şi alte tipuri de paralelism. Secţiuni întregi în scrisorile lui Paul şi alte scrieri biblice se pot compune în ABA', în ABB'A' etc., ca de ex. în *1Cor* 12–14:

A = *1Cor* 12 Reflecţie generală despre carisme.
B = *1Cor* 13 Dincolo de carisme: elogiul caritãţii.
A'= *1Cor* 14 Reîntoarcerea la două carisme particulare, profeţia şi vorbirea în limbi.

Vezi, de asemenea, *Înţ* 9; 18,20-25.

E util întotdeauna să identificăm acest model de dispoziție, pe care unii îl numesc *structură literară*, dar acest pas nu este suficient, căci prin elementele *aba'* etc. se poate descrie un candelabru, trata despre probleme bisericești, enunța un oracol sau împleti elementele unei rugăciuni. Și, pentru că sunt pur formale, aceste dispoziții nu dau cheia de lectură semantică a textelor, nici nu ne permit să afirmăm ceea ce le face să progreseze.

Iată de ce este important să recunoaștem și celelalte reguli de organizare datorate genului literar, tipului de scriere (povestire, scrisoare etc.) și tehnicile de persuasiune care derivă din aceasta.

• Dispoziția discursului persuasiv

DISPOZIȚIUNEA

Dispoziționea (în latină, *dispositio*; în greacă, *táxis*) este organizarea sau punerea în ordine a discursului, în așa fel încât elementele sale să fie la locul lor just, în funcție de rolul care le revine.

Dispoziționea discursurilor nu este uniformă, dar ea comportă elemente stabile (întotdeauna prezente) și altele mobile (nu întotdeauna prezente). Argumentările pauline par să urmeze în felul lor acest tip de dispoziție.

Elementele fixe și obligatorii sunt *exordiul*, *argumentarea* și *concluzia*. Elementele mobile și neindispensabile sunt *narațiunea*, *propoziția*, *diviziunea* și *digresiunea*.

Dispoziţiunea variază după lungimea discursului. Dacă acesta este destul de lung, el este în general format din trei elemente fixe şi obligatorii, pe care tocmai le-am evidenţiat. În schimb, dacă se reduce la o argumentaţie scurtă, el nu comportă decât două elemente, propoziţia şi probele care urmează, după cum notează Aristotel în tratatul său *Rhetorica* 1414a, 30-37: „Există două părţi ale discursului; căci este necesar a spune în legătură cu ce subiect este de fapt şi de a-l demonstra. De aceea, este imposibil ca cineva să nu demonstreze după ce a enunţat, sau să demonstreze neenunţând în prealabil; căci şi cel care demonstrează, demonstrează ceva, şi cel care enunţă, enunţă în vederea demonstrării. Cele două părţi se numesc *protesis* [propoziţie, prezentarea tezei de demonstrat] şi, respectiv, *pistis* [demonstraţia]".

EXORDIUL

Exordiul (în latină, *exordium*; în greacă, *prooímion*) este introducerea unui discurs; el are o triplă funcţiune: să dea tonul, să stabilească contactul cu destinatarii (făcându-i atenţi şi binevoitori) şi anunţarea subiectului (pe scurt).

ARGUMENTAŢIA

Argumentaţia (*probatio*) este ansamblul de probe (în greacă, *písteis*) sau procedee care vizează să fondeze şi să susţină ideile pe care se vrea să le apere.

CONFIRMAREA
APOLOGIE

Confirmarea se dezvoltă în două faze a căror ordine variază în funcție de discurs: o fază pozitivă numită *confirmare* (*confirmatio*), care în genul judiciar ia alura unei apărări (numită și *apologie*) sau al unei luări de poziție în favoarea unei soluții, în genul deliberativ.

RESPINGEREA

Această fază pozitivă este urmată sau precedată de contrariul său, *respingerea* (*refutatio* sau *confutatio*) în care se refuză argumentele care se pot opune tezei sau ideii apărate. Astfel, în *Gal* 3, *confirmarea* și *respingerea* alternează (justificarea vine doar prin credință și rolul Legii nu este de a fi un mijloc de justificare).

DOVEZILE

Dovezile (în greacă, *písteis*; la singular, *pístis*) furnizate de Paul în argumentările sale sunt de trei tipuri: prin fapte (exemple, evenimente trecute), bazate pe principii și reflecții teologice și, în fine, dovezile autorității (ale *Scripturilor* și ale cuvintelor Domnului).

CONCLUZIA
PERORAȚIA
EPILOGUL

Concluzia (sau *peroraţia*, *epilogul*; în latină, *peroratio*; în greacă, *epílogos*) termină discursul sau argumentarea. Forma sa este variabilă. Poate consta într-o reluare scurtă a principalelor capete sau puncte dezvoltate (în greacă, *anakephalãiōsis*); poate avea și un ton patetic, în care se trag consecințele demonstrației făcute.
Cf. *Rom* 8,31-39 și *Rom* 11,33-36.

EXITUS

Argumentările mai scurte se încheie, în general, printr-o frază, maximum două, numită *exitus*, care poate coincide, dar nu în mod necesar, cu concluzia discursului global.

NARAȚIUNEA

Narațiunea (există și termenul tehnic „stabilirea faptelor", n.tr.) (în latină, *narratio*; în greacă, *diegesis*) este expoziţiunea clară şi convingătoare a faptelor sau a dosarului. Nu este o povestire propriu-zisă (chiar dacă în general are o atitudine narativă); narațiunea are rolul de a-l informa pe cititor sau pe ascultător despre chestiunea dezbătută, ca să înțeleagă discuția care va urma.

Când este prezentă, narațiunea este plasată de obicei după exordiu şi precede argumentarea pe care se presupune că a pregătit-o. În scrisorile pauline, ca şi în discursurile din *Faptele Apostolilor* se întâlnesc câteva narațiuni (de ex. *1Cor* 15,3-11; *Fap* 13,17-25). În ciuda caracterului său narativ, un pasaj precum *Gal* 1,13-2,14 trebuie să fie clasificat mai degrabă ca o probă argumentativă, deoarece Paul justifică prin fapte (viața sa având după întâlnirea cu Cristos) o *propositio* din *Gal* 1,11-12, adică faptul că evanghelia sa nu vine de la oameni (nici măcar de la apostoli), ci direct de la Dumnezeu.

PROPOZIȚIA

Propoziția (în latină, *propositio*; în greacă, *próthesis*) constă în a expune în puține

cuvinte ideea (sau teza) ce va trebui demonstrată, poziția ce se va justifica, explica sau ilustra. Ea face să demareze argumentația, în sensul că argumentarea o va justifica, explica și ilustra.

Nu orice enunț apodictic este obligatoriu o propoziție, dar poate fi un principiu pe care se sprijină o demonstrație (ca, de ex., *Rom* 2,11 sau 2,13), căci, pentru fi o *propositio*, un enunț trebuie să fie urmat de o dezvoltare care să-l clarifice și/sau să îi demonstreze fundamentul.

Nu este obligatoriu ca un discurs să conțină o singură propoziție: subsecțiunile unei argumentații pot adesea începe prin propoziții simple. Astfel, o argumentare precum *Rom* 1,18–3,20 începe cu o propoziție scurtă, *Rom* 1,18; argumentarea care urmează începe și ea cu o propoziție, *Rom* 3,21-22 etc., ceea ce nu-l împiedică pe apostol să dirijeze argumentarea (*Rom* 1,16–8,39), înglobându-le pe amândouă printr-o propoziție mai globală (*Rom* 1,16-17). Astfel, poate crea o ierarhizare a țesutului argumentativ:

> *Rom* 1,16-17: propoziția care începe argumentația care se întinde până la sfârșitul *Rom* 8;
> *Rom* 1,18: sub-propoziție care începe argumentarea ce se termină în *Rom* 3,20;
> *Rom* 3,21-22: sub-propoziție care începe argumentarea ce se termină în *Rom* 4,25 etc.

Când propoziția introduce o argumentare care se întinde pe tot discursul, ea se

găseşte sau la sfârşitul exordiului, sau imediat după aceea.
Propoziţia trebuie deosebită de împărţire.

ÎMPĂRŢIREA Împărţirea (în latină, *partitio*) anunţă, în câteva linii, părţile unei argumentaţii, fără a indica în mod necesar poziţia ce se va lua – toate împărţirile (sau *partitiones*) nu sunt deci propoziţii şi, reciproc, propoziţiile nu sunt toate împărţiri, pentru că ele nu semnalează întotdeauna părţile argumentării care urmează. Împărţirea trebuie deosebită de *propoziţie*.
Avem un bun exemplu de împărţire sau *partitio* în *Col* 1,21-23, versete care anunţă temele tratate pe larg ulterior, în ordine inversă, în restul scrisorii. → *Reversio*
Iată exemplul din Coloseni:

Împărţirea (*Col* 1,21-23) sau anunţul temelor tratate:
c) opera lui Cristos pentru credincioşii sfinţi (vv. 21-22);
b) fidelitatea faţă de evanghelia primită (v. 23a)
a) şi anunţată de Paul (v. 23b).

Argumentaţia (1,24-4,1) care reia temele în ordine inversă:
A) lupta lui Paul pentru anunţarea evangheliei (1,24–2,5 reia 1,23b);
B) fidelitatea faţă de evanghelia primită (2,6-23 reia 1,23a);
C) sfinţenia celor credincioşi (3,1–4,1 reia 1,21-22).

DIGRESIUNEA *Digresiunea* (în latină, *digressio* sau *egressus*; în greacă, *parékbasis*) este un pasaj care prin vocabular și stil pare străin de ansamblul retoricii în care este inserat. În scrisorile pauline, pasaje precum *1Cor* 9 și *1Cor* 13, aparent, nu au nimic de-a face cu contextul, mai ales cât privește vocabularul, și sunt calificate în mod obișnuit ca *digresiuni*. În realitate, aceste pasaje răspund indirect problemei tratate. Astfel se întâmplă în *1Cor* 9, în care sfântul Paul arată că cel credincios trebuie să depășească mentalitatea care gândește în termeni de drept (de a avea sau face un anumit lucru); propunând ca exemplu felul său de a acționa, el precizează că trebuie să mergem până acolo încât să refuzăm privilegiile și să devenim sclavii tuturor pentru a-i mântui pe cât mai mulți. Dacă înțelegem termenul *digresiune* în sensul obișnuit, denumirea nu corespunde *1Cor* 9 și 13, pentru că ar însemna că Paul pierde firul argumentației sale; dar, dacă lăsăm semnificația tehnică, atunci ea este corectă, pentru că procedeul are tocmai funcțiunea de a răspunde întrebărilor trecând în altă parte, luând distanță, lărgind astfel dezbaterea și aducându-i pe cititori la un nivel de reflecție mai profund și mai radical. Cf. *Înț* 11,15-27 și 13,1–15,18.

4. Elocuţiunea sau figurile de stil

Odată argumentele (*invenţiunea*) găsite şi puse în ordine (*dispoziţiunea*), munca oratorului este să caute cuvintele şi expresiile capabile să exprime ideile în modul cel mai adecvat posibil, dar, de asemenea, şi să impresioneze auditoriul/cititorul (*elocuţiunea*). În această parte a retoricii este locul ornamentelor şi figurilor.

Dacă în epoca modernă studiul retoricii se cantona deseori în reperarea figurilor de stil, acum atitudinea s-a schimbat: *invenţiunea* (ca ansamblu şi articulare a probelor) nu se mai separă de *elocuţiune* (ca ansamblu al figurilor de stil), pentru că mizele sunt considerabile. În definitiv, este important să ştii dacă discursurile teologice se pot lipsi de figuri sau dacă acestea din urmă sunt esenţiale.

INVENŢIUNEA

ELOCUŢIUNEA

De-a lungul secolelor, clasificarea figurilor s-a schimbat; în orice caz, niciuna nu este în întregime satisfăcătoare. O vom urma aici pe cea a lui H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetoric. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, 2 vol., München 1973, care reia diviziunile *ornatus*-ului – *figurile* care servesc la ornarea discursului – retoricii greco-romane antice, adică *tropii* (doar pentru cuvinte) şi figurile care unesc cuvintele (prin adăugare, suprimare sau schimbare).

FIGURILE DE STIL ŞI TROPII

→ *Tipologie*

• Tropii

TROPII Se spune că există un *trop* (în greacă, *tropè*, „întorsătură") atunci când un cuvânt nu mai face trimitere la sensul său primar sau habitual. Vom indica în continuarea câțiva tropi frecvenți în *Vechiul* şi *Noul Testament*, în special în scrisorile pauline.

METAFORA În mod obişnuit, *metafora* este definită ca desemnarea unui obiect de către un altul care are un raport de similitudine cu primul. Diferența între metaforă şi comparație se recunoaşte din faptul că numai a doua este precedată de un „ca".

Astfel, Isus este mielul lui Dumnezeu (*In* 1,29.36; *Ap* 5,6 etc.), Alfa şi Omega (*Ap* 1,8), Biserica este trupul lui Cristos (*1Cor* 12,12.13; *Ef* 1,23; Col 1,24), templu sfânt (*Ef* 2,21), ogorul lui Dumnezeu (*1Cor* 3,9), locuința lui Dumnezeu (*1Cor* 3,9; *Ef* 2,22), apostolii sunt temelia sa (*Ef* 2,20) şi creştinii sunt concetățenii sfinților (*Ef* 2,19). Însuşi Paul spune că nu vrea să alerge în van (*Fil* 2,16) etc.

METONIMIA Spre deosebire de metaforă, *metonimia* nu se construieşte pe baza asemănării, ci a vecinătății. Ea constă în a desemna un termen printr-un altul care are cu primul un raport de tip spațial (recipientul pentru conținut; de ex., a bea un pahar), cauzal (cauza pentru efect şi reciproc; ex., a-şi lua Nestlé-ul sau Kittel-ul său, adică *Noul Testament* grec, respectiv *Biblia* ebraică) sau temporal.

Astfel, Paul spune că în fiecare sâmbătă la sinagogă se citeşte Moise (*2Cor* 3,15); de asemenea, afirmă că Cristos s-a făcut păcat (*2Cor* 5,21), a devenit blestem pentru noi (*Gal* 3,13), că Legea era ură, duşmănie (*Ef* 2,14.16). Cuvântul circumcizie (în greacă, *pĕritomè*) desemnează iudaismul. Pentru o metonimie care exprimă o vecinătate temporală, vezi *In* 12,27 („Tată, eliberează-mă de ceasul acesta"; Isus nu cere să fie eliberat de ceas, ci de ceea ce se va întâmpla atunci).

SINECDOCA

Sinecdoca constă în a desemna un termen printr-un altul în raport cu primul printr-o relaţie de incluziune (întregul pentru parte şi reciproc, genul pentru specie şi reciproc, pluralul pentru singular şi reciproc).

Astfel, în *Rom* 13, Paul spune că orice suflet (partea pentru tot) trebuie să se supună autorităţilor; în *Fil* 2,10 zice că orice genunchi şi orice limbă (partea pentru tot) trebuie să-l venereze şi să-l aclame pe Isus ca Domn; cuvântul prepuţ (în greacă, *akrobystía*) îi desemnează pe cei necircumcişi, adică pe neiudei.

• Figurile de cuvinte

FIGURILE DE CUVINTE

Figurile de cuvinte adaugă sau suprimă cuvinte, jucându-se cu aranjarea lor.

Figuri de cuvinte prin adăugare

ADĂUGAREA

Figurile de cuvinte prin *adăugare* se realizează în două moduri: prin repetiţie sau prin acumularea de cuvinte. Iată-le pe cele mai cunoscute:

ALITERAREA E imposibil să dăm în limba română un exemplu de această figură care presupune citirea textului biblic în ebraică sau greacă. Vom spune doar că deseori textele poetice se joacă cu repetițiile de cuvinte cu aceeași sonoritate precum în faimosul vers francez: „Qui sont ces serpents qui sifflent sur nos têtes?" [Cine sunt aceşti şerpi care şuieră deasupra capetelor noastre?] Cine citeşte în limba greacă poate vedea, de ex., *Rom* 1,29-31, care dezvoltă un şir de *aliteraţii*.

ANADIPLOZA *Anadiploza* este o figură retorică prin repetiție, care constă în reîntoarcerea asupra unui cuvânt sau serii de cuvinte repetându-l/le (...x/x...y/y).

Vezi *Gen* 1,1-2 „[...] pământ. Şi pământul..." La fel, *Gen* 7,18-20 (cuvântul „păsări" la sfârşitul frazei şi la începutul frazei următoare); *Rom* 5,3-5: „ne lăudăm în suferință, ştiind că suferința aduce răbdare, răbdarea virtute, virtutea speranță, iar speranța nu înşală". Vezi şi *Rom* 8,9 (cuvântul „Duh"); *Rom* 8,17 (cuvântul „moştenitori"); *Rom* 10,17.19; *Iac* 1,14-15.

ANAFORA *Anafora* este o figură obținută prin reluarea aceluiaşi cuvânt la începutul unor segmente de frază succesive (x.../x.../x...).

Vezi, de ex., fericirile care încep toate prin „Fericiți" (*Dt* 28,3-6; *Mt* 5,3-11), expresia „Din tribul lui" în *Ap* 7,5-8 (de doisprezece ori), de şapte ori „lăudați" (în ebraică, *hallelû*) la începutul frazei în *Ps* 148,1-4; de şase ori „dar" (în greacă, *allá*) în *2Cor* 7,11: „Dar dezvinovățire,

dar indignare, dar teamă, dar dorinţă aprinsă, dar zel, dar pedeapsă". Cf. *Rom* 8,6.15; *2Sam* 23,5 (de patru ori „pentru că", în ebraică, *kî*), *Ps* 150.

→ *Epiforă*

CLIMAX
ANTICLIMAX

Climaxul (cuvânt grec, care înseamnă „scară"; în latină, *gradatio*) desemnează o gradaţie pozitivă. *Anticlimaxul*, opusul climaxului, este o gradaţie descendentă sau negativă.

În *Rom* 5,3-5 (de asemenea, o anadiplozã), seria de substantive se află în progresie continuă (necaz, perseverenţă, fidelitate, speranţă). Acelaşi lucru se întâmplă în parabola viticultorilor ucigaşi (stăpânul trimite mai întâi servitorii şi la final pe fiul său preaiubit, *Mc* 12,1-8 şi textele paralele).

Vezi şi *Rom* 8,29-30; 10,14-15; *1Pt* 1,5-7. Un anticlimax se găseşte în parabola talanţilor (stăpânul dă cinci talanţi, apoi doi şi apoi unu; când se dă cont, ordinea este descrescătoare; *Mt* 25,14-30 şi textele paralele).

ENUMERAŢIA

Enumeraţia constă de cele mai multe ori într-o listă de cuvinte sinonime sau antonime.

În scrisorile pauline se găsesc mai multe liste de substantive: liste de vicii (*Rom* 1,29-31; *Gal* 5,19-21), virtuţi (*Gal* 5,22), ameninţări sau încercări (*Rom* 8,35, şapte elemente; *Rom* 8,38-39, zece elemente; *2Cor* 6,4-10; *2Cor* 11,22-28). Vezi şi *Mc* 7,21-23; *1Cor* 12,28-31.

EPIFORA *Epifora* este figura de stil opusă anaforei, constând în reluarea unui cuvânt la sfârșitul unor segmentelor succesive de frază (...x/...x/...x).

Astfel, *Gen* 1,3: „Să fie lumină! Și a fost lumină"; *Dt* 27,15-26 (fiecare frază se termină printr-un „Amin"); în *Mt* 21,8, expresia „pe drum" termină fiecare dintre părțile frazei. Vezi și *Rom* 11,12 („bogăția lumii/... bogăția popoarelor"); *Ap* 22,17 (cele două segmente care se termină prin „Vino!").

→ *Anafora*

HENDIADA *Hendiada* (cuvânt care semnifică [a exprima] „un lucru prin două") constă în a coordona doi termeni (substantive sau verbe) care în realitate depind unul de altul și exprimă o singură idee; dar, atenție, nu întotdeauna două cuvinte coordonate formează obligatoriu o hendiadă; ca, de exemplu, când au sensuri opuse.

Exemplul cel mai cunoscut din *Noul Testament* se află în *In* 1,17: „harul și adevărul" (pentru „harul adevărului"). Vezi și: *Fil* 1,11 „spre lauda și gloria lui Dumnezeu" (pentru „spre lauda glorioasă a lui Dumnezeu"); *Sof* 1,16, „zi cu trâmbiță și cu strigăt" (pentru „zi în care trâmbița va da strigătul"); *Mt* 3,11, „a boteza cu Duh Sfânt și cu foc" (pentru „a boteza cu Duhul care sfințește și purifică"); *Mt* 4,16 („țara și umbra morții"), *Lc* 21,15 („limbă și înțelepciune").

INCLUZIUNEA ŞI EPANADIPLOZA

Incluziunea este extensiunea *epanadiplozei* la o unitate literară medie. *Epanadiploza* este repetiţia aceluiaşi cuvânt sau expresii la începutul sau la sfârşitul unei fraze (x....x/).

Vezi *Ex* 32,16, în care cuvântul „tablă" se află la începutul şi sfârşitul versetului; *Lev* 23,42 („în corturi veţi locui [...] în corturi"); *Num* 8,12 (cuvântul „leviţi" la începutul şi la sfârşitul versetului); *Ps* 122,7-8 (cuvântul „pace"). Vezi şi *Rom* 8,24 (cuvântul „speranţă"); *Fil* 4,4 („Bucuraţi-vă!").

Incluziunea depăşeşte unitatea frastică, precum în *Ps* 103, care începe şi se termină cu aceeaşi formulă „Binecuvântează, suflete al meu, pe Domnul!", sau în *Fil* 2,6-11, unde cuvântul „Dumnezeu" se găseşte la începutul şi la sfârşitul pasajului. În textele biblice se găsesc multe incluziuni.

Figuri de cuvinte prin suprimare

Suprimarea poate avea loc între fraze sau în interiorul frazelor.

ASINDET ASINDETIC

Asindetul este absenţa unei conjuncţii între fraze sau între componentele sale.

Vezi, de ex., *Ex* 15,9-10; *Jud* 5,27; *Is* 33,7-9; *1Cor* 12,29-30; *Fil* 3,5-7; şi exemplele de enumerare (în care elementele listei nu sunt legate prin „şi").

ELIPSA

Orice omisiune a unui cuvânt este o *elipsă*. Poate fi vorba despre unul sau mai multe cuvinte.

Vezi *Mt* 14,19, în care lipseşte verbul („rupând pâinile, Isus le-a dat ucenicilor săi, iar ucenicii [...] mulțimilor").

Cea mai mare parte a elipselor subiectului nu se observă în traducerile noastre în care, în lipsa subiectului în greacă sau ebraică, această absență este suplinită de pronume (el, ea etc.).

Figuri de cuvinte prin schimbarea ordinii cuvintelor

Acestea constau în modificarea ordinii firești a elementelor unei fraze sau, din contră, în a pune aceeaşi ordine sintactică în fraze care se succedă.

HIPERBAT

Cuvântul *hiperbat* desemnează deplasarea unui cuvânt sau ansamblu de cuvinte într-un alt loc. Figura constă efectiv în schimbarea ordinii obişnuite a cuvintelor, separând expresiile care ar trebui să fie unite.

Vezi *Ier* 17,3 (mot-a-mot: „puterea ta şi toate tezaurele tale ca o pradă eu le voi da"); *Rom* 5,8: „Arată iubirea sa pentru noi Dumnezeu"). Mutarea neobişnuită a cuvintelor are ca scop sublinierea unuia dintre ele.

După cum o arată cele două exemple, în traducerile moderne, uneori, e foarte dificil de păstrat ordinea originală a anumitor fraze, pentru că cititorii nu ar mai înțelege şi pentru că o traducere cere un minimum

de eleganță. Pe scurt, nu se va întâlni termenul *hiperbat* decât la comentatorii care lucrează pe textul ebraic și pe cel grec.

ISOCOL

Isocolul (din greacă; *ísos* = egal și *kólon* = membru [al unei fraze sau vers]) constă în exprimarea prin propoziții sau fraze având mai mult sau mai puțin același număr de cuvinte și aceeași construcție sintactică. Dacă *isocolul* poate fi observat în limba originală, din rațiuni de inteligibilitate, se găsește rar în traduceri.

Vezi *1Cor* 8,6, unde se traduce literal: „dar pentru noi un singur Dumnezeu, Tatăl, de la care totul, și noi spre el, și un singur Domn, Isus Cristos, prin care totul, și noi prin el".

• Figuri de gândire

Spre deosebire de *tropi* (în care un cuvânt e înlocuit cu un altul) și de figurile de cuvinte (care adaugă, suprimă și se joacă cu ordinea cuvintelor), figurile de gândire vizează conținutul semantic, îmbogățindu-l, punându-l în opoziție cu altul, făcându-l mai ambiguu sau chiar jucându-se cu prezentarea sa (prin ordinea elementelor sale). Nu vom reține aici decât figurile care se formează prin adăugare de cuvinte, întrucât sunt cele mai frecvente în Biblie, în special în scrisorile pauline.

PARALELISMUL

Procedeu stilistic foarte frecvent în poezia biblică și în culturile Orientului Apropiat

antic, ce constă în exprimarea aceluiaşi conținut semantic (aceeaşi idee) în două moduri diferite.

Paralelismul poate fi sinonimic, antitetic sau sintetic/complementar. Paralelismul este sinonimic când aceeaşi idee este exprimată în două moduri asemănătoare cu ajutorul sinonimelor (cf. *Ps* 2,1; 6,2); este antitetic când această idee este expusă în două maniere opuse (*Ps* 1,6; *Prov* 10,1). Paralelismul sintetic este mai dificil de definit, dar există numeroase cazuri în care cel de-al doilea membru al paralelismului exprimă o progresie în raport cu primul şi îl completează pe acesta (cf. *Ps* 51,12; *Qoh* 11,2). Această categorie din urmă rămâne totuşi destul de vagă şi este intens criticată. Descoperirea paralelismului şi distincția dintre paralelismele sinonimic, antitetic şi sintetic se datorează episcopului anglican R. Lowth (1753, 1778).

Astăzi, există numeroase teorii despre acest subiect şi specialiştii au introdus categorii noi, precum paralelismul chiastic (paralelism în formă de chiasm: *Ps* 1,1a, în ebraică; *Ier* 4,5a), paralelismul în scară (*staircase parallelism*: paralelism în care câteva elemente ale primului membru sunt repetate în al doilea şi apoi completate; *Jud* 5,12; *Ps* 51,8), paralelism emblematic (paralelism care utilizează o metaforă: *Ps* 42,2; 130,5-6; 143,6) etc.

→ *Chiasm*

ANTITEZĂ

Antiteza exprimă în două sau mai multe cuvinte o opoziție conceptuală puternică. Adjectivul corespondent este „antitetic". Această figură de stil este des întâlnită în scrisorile pauline.

Vezi *Is* 1,21; 59,9; 65,13-14; *Lam* 1,1; *Rom* 5,15-19 (antitează dublată de o *sýnkrisis*); 6,7-8; *1Cor* 4,10.12-13; *2Cor* 4,17-18; 6,9-10; *Fil* 3,7.

→ *Paralelism*

CHIASM
CHIASTIC

Chiasmul (adj. *chiastic*, din greacă, *khiasmós*, și *khíasma*, ceea ce este în formă de cruce) este o perioadă sau o unitate retorică cu elementele încrucișate în *abb'a'*. Originea greacă a substantivului poate sugera că chiasmele sunt proprii retoricii grecești sau eleniste. În realitate, construcțiile în chiasm existau deja în numeroase poezii din Orientul Mijlociu antic (începând cu mileniul al III-lea î.C.). *Biblia* ebraică, mai ales în părțile sale poetice, conține un număr ridicat de chiasme. Acestea se găsesc și în micro și macrounitățile semantice.

→ Chiasmul este o specie de *inversiune* sau *reversio de* (toate chiasmele sunt inversiuni, dar nu toate inversiunile sunt chiasme, deoarece inversiunile pot suprapune două unități literare, în timp ce chiasmul formează o unitate sintactică sau literară).

COMPOZIȚIE CONCENTRICĂ

Atunci când unitatea centrală este singură (*aba* sau *abcba* etc.), se vorbește despre *compoziție concentrică*.

COMMORATIO *Commoratio* este redat în greacă cu *epimonè* („a rămâne deasupra") şi constă efectiv în a insista asupra unui punct, aducându-i precizări, prin alte cuvinte sau expresii. *Commoratio* se realizează deseori cu ajutorul unei *parafraze* interpretative, al unei paranteze sau chiar al unei definiții.

Precizarea adusă poate fi scurtă (un singur cuvânt, ca în *1Cor* 2,2: „Isus Cristos, şi acela răstignit", sau *Fil* 2,8: „moartea, moartea pe cruce") sau mai lungă, precum în *1Cor* 12,13, în care Paul explică ce înțelege prin „noi toți" când spune că noi toți am fost botezați într-un singur trup: noi, adică „fie iudei, fie greci, fie sclavi, fie oameni liberi". Vezi *Mt* 15,18-20 (în care vv. 19-20 explică v. 18), *Rom* 5,12-14 (în care vv. 13-14 explică v.12); *Ef* 3,8-11 (care reia şi explică *Ef* 3,2-7).
Expolitio este un tip de *commoratio*.

COMPARAȚIE
ASEMĂNARE *Comparația*, numită şi *asemănare*, constă în a pune în raport explicit două realități (spre deosebire de metaforă, care stabileşte un raport de asemănare semantică implicită). Ea se recunoaşte prin conjuncțiile „ca", „la fel ca" etc.
→ *Metafora*. Pentru o utilizare şi mai largă a comparației, vezi şi termenul *Paralelism*.

CORECTAREA *Corectarea* (în latină, *correctio*; în greacă, *epanórthōsis*) constă, după cum indică şi numele, în rectificarea unui enunț printr-un altul.

Vezi *Prov* 6,16 („şase lucruri, ba chiar şapte"); *Mt* 11,9 („un profet, ba mai mult decât un profet"); *Mc* 9,24 („Cred, vino în ajutorul necredinţei mele"); *In* 12,27 („Salvează-mă de ceasul acesta? Însă tocmai pentru aceasta am ajuns la ceasul aceasta"); *In* 16,32 („Iată, vine ceasul, ba a şi venit"); *Rom* 7,7 („Oare este Legea păcat? Nicidecum, dar..."); *1Cor* 7,10 („Le poruncesc, nu eu, ci Domnul..."); *Gal* 2,20 („Nu mai trăiesc eu, ci Cristos trăieşte în mine"). Vezi şi *Gal* 4,9; *Fil* 1,29; *2Tim* 4,8; *1In* 2,2.

Ca şi *antiteza*, *corectarea* este foarte frecventă în scrisorile pauline.

EXPOLITIO

Expolitio este un tip particular de *commoratio*. Ea procedează nu printr-o parafrază, ci prin adăugarea unor segmente sinonimice complementare.

Vezi *Ps* 18,1-2; 35,1-3; 35,4; *Zah* 6,12-13; *Ef* 2,14-18 (în care vv. 14-18b ilustrează titlul „El este pacea noastră").

HIPERBOLA

Hiperbola constă în a mări discursul, a spune mai mult decât valoarea „veritabilă" a conţinutului.

Vezi *Ex* 8,9; *Dt* 1,28 şi 9,1 (zidurile care urcau până la cer); *Jud* 20,16 (ţinteau un fir de păr şi nu greşeau); *Iob* 29,6; *Ps* 107,26; *Ps* 114,3-4; *Is* 5,25; *Lc* 14,26; *Rom* 9,31 (Paul anatema); *1Cor* 15,8 (Paul avorton).

INVERSIUNEA

În latină, *inversiunea* este numită *reversio* şi constă în dezvoltarea ideilor într-o manieră complementară (sinonimică sau antonimică) şi în ordine inversă, *abb'a'* (sau *abcc'b'a'* etc.). Cele două jumătăţi ale

unei *reversio* nu aparțin în mod necesar aceleiași unități literare. Astfel, la sfârșitul unei introduceri se pot enunța punctele (ex. *a* și *b*) care vor fi tratate și reluate inversat (*B* și *A*) în corpul discursului.

Astfel, se poate spune că ansamblul *Scrisorii către Coloseni* formează o *reversio* (→ *Împărțire, Partitio*). O frumoasă inversiune se găsește și în *1Cor* 9, în care v. 1 este o împărțire (*partitio*):
a) Nu sunt liber? v. 1a
b) Nu sunt apostol? v. 1b
B) Apostolul și drepturile sale v. 1c-18
A) Cel liber s-a făcut sclav v. 19-27.

MERISMUL Merismul (din greacă, *merismos*, „împărțire") constă în a uni sau alătura termeni opuși pentru a exprima o totalitate (zi și noapte, Orientul și Occidentul, tinerii și bătrânii, cei mici și cei mari, cerul și pământul etc.).

TOPOS Cuvânt grec (la plural, *topoi*; în latină, *locus*, plural *loci*) care înseamnă „loc". Exegeza preia acest cuvânt al retoricii antice, în care el face referință la marile principii pe care se sprijină argumentările. Cei trei mari *topoi* sunt *posibilul* și *imposibilul*, *existența* și *nonexistența*, *mai multul* și *mai puținul*. Se găsesc *topoi* în toate genurile literare, în special în dezvoltarea și structurarea argumentațiilor. Trebuie să-i deosebim de locurile comune și ideile curente.

III. LEXICUL ANALIZEI EPISTOLARE

Scrisorile antice conţin trei elemente prezente aproape întotdeauna: *praescriptum*, *corpul scrisorii* şi *postscriptum*.

CADRU EPISTOLAR Prin cadru epistolar se înţeleg, în general, începutul şi sfârşitul unei scrisori, în alţi termeni, *praescriptum*-ul şi *postscriptum*-ul.

EPISTOLĂ Scrierile lui Paul, Iacob, Petru sunt numite de unii *scrisori* şi de alţii *epistole*. De la sine, distincţia nu există, deoarece cuvântul *epistolă* traduce latinescul *epistula* care desemnează o scrisoare. În realitate, se numeau *scrisori* scrierile în general mai scurte, trimise pentru a răspunde la problemele concrete înfruntate de credincioşii de atunci (de ex., *1Tes*, *Fil*, *Gal*, *1Cor*, *2Cor*) şi *epistole* scrierile mai lungi care se aseamănă mai mult cu micile tratate de teologie (de ex. *Rom*). Pentru specialişti, aceste distincţii sunt artificiale, deoarece toate scrierile lui Paul urmează regulile epistolografice de atunci şi e mai bine să rămânem la denumirea de *scrisoare*.

SCRISOARE

PRAESCRIPTUM *Praescriptum* (din latină, *prae* = „înainte" şi *scriptum* = „scriere") este incipitul sau începutul scrisorilor antice, compus din trei elemente:

SUPERSCRIPTIO – *superscriptio* sau menţiunea expeditorului sau expeditorilor cu numele lor, uneori cu titlul şi/sau funcţiunea. Ex., „Paul, apostol al lui Isus Cristos";

ADSCRIPTIO – *adscriptio* sau menţiunea destinatarilor. Ex., „sfinţilor", „Bisericilor", „Bisericii lui Dumnezeu care se află la Corint";

SALUTATIO – *salutatio* sau salutul iniţial, în general scurt (în greacă, *châire* „Salut!"; la Paul „Har şi pace").

CORPUL SCRISORII Se numeşte *corpul scrisorii* conţinutul dintre *praescriptum* şi *postscriptum*, altfel spus, obiectul scrisorii, raţiunile pentru care se scrie.

În scrisorile pauline, corpul scrisorii începe în general cu o binecuvântare (sau eulogie), precum în *2Cor* 1,1-17 şi *Ef* 1,3-14, sau cu o menţiune a acţiunii de mulţumire, precum în *Rom* 1,8-18; *1Cor* 1,4-9; *Ef* 1,15-23; *Fil* 1,3-11; *Col* 1,3-20; *1Tes* 1,2-10.

POSTSCRIPTUM *Postscriptum*-ul (din latină *post* = „după", *scriptum* = „scriere") se aşază după conţinut, desemnând formula finală a unei scrisori: „Vreţi să primiţi etc."; în Antichitate, acest salut final era foarte scurt, „Cu bine", în greacă, *érrōso, érrōsthe, eutúchei*; în latină, *vale*, cf. *Fap* 15,29).

La Paul, este puţin mai lung şi include câteodată *subscriptio* sau semnătura apostolului (vezi *Rom* 15,33; *1Cor* 16,19-24; *2Cor* 13,13; *Gal* 6,18; *Ef* 6,23-24; *Fil* 4,23; *Col* 4,18; *1Tes* 5,28).

IV. LEXICUL UTILIZAT ÎN EXEGEZA SCRIERILOR LUI PAUL

ANTILEGOMENA Se numesc *antilegomena* (din greacă, *anti* = „împotriva", şi *legomena* = „ceea ce s-a spus") scrisorile lui Paul a căror autenticitate este contestată şi discutată de exegeţi. Scrisorile a căror paternitate este discutabilă sunt *Coloseni*, *Efeseni*, *2Tesaloniceni* şi scrisorile pastorale (*1* şi *2Timotei*, *Tit*).
→ *Autenticitate, Captivitate, Deuteropauline, Homologoumena, Pseudografie*

AUTENTICITATE Se spune că o scriere este *autentică* atunci când cel care o semnează sau o publică este cu adevărat autorul ei. În caz contrar, se vorbeşte despre *neautenticitate* sau despre *pseudoepigrafie*. Astfel, pentru mulţi exegeţi, *Coloseni*, *Efeseni*, nici scrisorile pastorale nu sunt autentice, deoarece autorul lor, care se dă drept Paul, nu este apostolul, ci unul dintre colaboratorii sau discipolii săi.
→ *Pseudoepigrafie*

CAPTIVITATE (SCRISORI DIN) Se numesc astfel scrisorile redactate de Paul pe când se afla în închisoare. Acestea sunt: *Filipeni* (cf. 1,13), *Filemon* (cf. 1,10.13), *Coloseni* (cf. 4,18) şi *Efeseni* (cf. 3,1; 4,1), cele două din urmă fiind numite şi *deuteropauline* şi *antilegomena*.
→ *Deuteropauline, Antilegomena*

COMPILARE → *Integritate*

DEUTERO-PAULINE Se numesc *deuteropauline* (în greacă, *deutero* = „al doilea") scrisorile către *Coloseni*, *Efeseni* şi *2Tesaloniceni*, întrucât autenticitatea lor este contestată şi deoarece, pentru numeroşi exegeţi, Paul nu ar fi autorul lor. Dar ele, aparţinând tradiţiei pauline, s-a convenit să fie numite *deuteropauline*.
→ *Antilegomena, Pseudoepigrafie, Homologoumena, Protopauline*

GLOSOLALIE Cuvântul *glosolalie* vine din greacă (*glossa* = „limbă"; *lalein* = „a vorbi") şi desemnează acţiunea de a vorbi în limbi, fenomen pe care Paul îl descrie în *1Cor* 12–14 şi îl califică drept limbaj suscitat de Duhul Sfânt, dar care nu poate fi direct înţeles de cei care îl aud.

HOMOLOGOUMENA Se numesc *homologoumena* (din greacă, *homós* = „acelaşi" şi *logoúmena* = „ceea ce s-a zis") scrisorile despre care se crede că sigur că au fost scrise de Paul: *Romani*, *1* şi *2Corinteni*, *Galateni*, *Filipeni*, *1Tesaloniceni* şi *Filemon*.
→ *Protopauline*

INTEGRITATE Se spune că o scriere sau un text nu este *integru* atunci când se constată că este compozit, creat din mai multe piese reunite într-o ordine care dă impresia de aproximativ. Fenomenul este numit şi *compilaţie* (de texte, la origine, separate).
Astfel, după unii exegeţi, actuala *Scrisoare către Filipeni* ar fi o compilaţie dintre

două scrisori anterioare (primul ar fi de la 1,1 la 3,1 şi al doilea de la 3,2 la sfârşitul actualei scrisori); ar fi şi cazul *1Corinteni* (pe care unii o împart în mai multe fragmente, după temele abordate: 1–4; 5–7; 8–10; 12–14; 15) şi al *2Corinteni*. *Integritatea* scrisorilor pauline rămâne însă o chestiune foarte dezbătută.

PARACLEZĂ Provenit din limba greacă (*paráklēsis* = „îndemn", „consolare"), termenul *paraclezăa* desemnează o serie de îndemnuri (cu privire la viaţa în Biserică şi în lume) care se găsesc în scrierile pauline. Paraclezele sunt foarte numeroase în scrisorile pauline şi încep deseori prin verbul *parakaléō*, care înseamnă „a îndemna".
→ *Parenezăa*

PARENEZĂ Termenul *parenezăa*, care vine de la verbul grec *parainéō* („a îndemna"), este utilizat de exegeţi pentru a desemna îndemnurile lui Paul. Dar, deoarece apostolul întrebuinţează uniform verbul *parakaléō*, sunt mulţi cei care preferă termenul *paraclezăa*.
→ *Paraclezăa*

PROTOPAULINE Exegeţii numesc *protopauline* scrisorile recunoscute ca scrise de Paul şi, de aceea, considerate autentice.
→ mai sus, la *Homologoumena*, lista celor şapte scrisori.

PSEUDO-EPIGRAFIA *Pseudoepigrafia* (de la grecescul *pseudo* = „fals" și *graphía* sau *graphè* = „scriere") este o formă de *pseudonimie* (în greacă, *pseudo* = „fals" și *ónyma* sau *ónoma* = „nume") care constă în a prezenta o scriere sub un nume fals. *Pseudoepigrafia* este atribuirea incorectă (sau falsă) a unei scrieri unui autor faimos (precum atribuirea a numeroși psalmi lui David, de scrisori lui Socrate sau Platon, de tratate lui Filon etc.). În *Noul Testament*, unele scrisori ale lui Paul sunt considerate de mulți exegeți *pseudoepigrafe*: *Coloseni*, *Efeseni*, *2Tesaloniceni* și scrisorile pastorale.

PSEUDONIMIE → *Pseudografie*

SECRETAR Scrisorile *Noului Testament* nu au fost scrise personal de Paul sau de ceilalți autori, ci dictate oral unor stenografi, *tahigrafi* (în greacă, *tachý* = „rapid") sau *secretari* (în latină, *amanuenses* – la singular, *amanuensis*) deprinși să scrie rapid la dictarea cuiva. Este posibil ca autorii *Noului Testament* să fi recurs la ei nu doar pentru a reproduce în scris cuvânt cu cuvânt ceea ce ei le dictau, dar le lăsau și o anumită libertate în a da o formă ideilor pe care ei ceruseră să le dezvolte. Unii exegeți explică redactarea *Coloseni* și *Efeseni* (diferite de protopauline prin vocabular și stil) prin intervenția unui secretar căruia Paul i-ar fi lăsat mai multă libertate în a-și expune ideile.

SYNÉIDĒSIS Substantivul *synéidēsis* desemnează conştiinţa (mai mult conştiinţa de sine decât conştiinţa morală). Vezi *Fap* 23,1; *Rom* 2,15; 9,1; 13,5.

TRITOPAULINE *Tritopaulinele* (în greacă, *trítos* = „trei") sunt scrisorile pastorale, astfel spus, *1-2Timotei* şi *Tit*. Mulţi cred că ele nu sunt ale lui Paul însuşi (vezi *autenticitate*) şi, deoarece reiau şi prelungesc în mod deschis tradiţia paulină, le numesc *tritopauline*.

→ *Protopauline, Deuteropauline*

V. LEXICUL AFERENT EXEGEZEI EBRAICE ȘI CREȘTINE

BARAITA
BARAITOT

În ebraică înseamnă „exterioare". Unele dintre regulile *halakice* nu au fost adunate în *Mișna* în momentul când aceasta a fost pusă în scris. Multe dintre ele au fost inserate în *Talmud*. *Baraitot* (pluralul de la *baraita*) pot conține și elemente narative și omiletice, adică elemente *haggadice*.
→ *Haggadah, Mișna, Talmud*

CANON

→ *Partea I, Capitolul II: Biblia și canonul Scripturilor*

DIASPORA

Acest cuvânt grec (*diaspora* = „împrăștiere") îi desemnează pe iudeii care, după exilul din secolul al VI-lea î.C., nu s-au reîntors în Israel, ci au rămas în Mesopotamia sau în Egipt, și, totodată, pe cei care vor emigra în tot bazinul mediteraneean și în zonele locuite pe atunci.

ESENIENI

Se numesc astfel membrii unei secte iudaice care a existat între secolul al II-lea î.C. și secolul I d.C. Ei formau o comunitate de viață ascetică. Unii arheologi cred că situl de la Qumran ar fi fost gazda unui grup de esenieni.

GEMARA

Gemara (a se pronunța *ghemara*; literal înseamnă „complement"). În Talmudul din Ierusalim și în cel din Babilon, *Gemara* comentează textele din *Mișna*. Deoarece, cu timpul, semnificația legilor orale evreiești

scrise în *Mişna* devenise greu de înţeles, a fost scrisă *Gemara*, pentru a defini, discuta şi comenta principiile sale, astfel încât *halakah* sau *Torah* orală să poată fi înţeleasă şi împlinită.
→ *Mişna, Talmud*

GEZERAH SHAWAH

Gezerah shawah (a se pronunţa *ghezera*) este o regulă care stabileşte asocierile verbale. Expresia înseamnă, literal, „principiu echivalent". Este una dintre regulile iudaice (atribuite lui Hillel) de interpretare a Scripturii, prin care se reflectează asupra analogiilor: două pasaje scripturistice diferite (iniţial, principiul era valid doar pentru două pasaje din *Torah*, dar a fost extins şi asupra *Profeţilor* şi *Scrierilor*) având unul sau mai mulţi termeni în comun puteau fi interpretate unul prin altul. Altfel spus, pe baza unei asemănări verbale între două texte, ceea ce se spune despre unul poate fi spus şi despre celălalt.
Paul utilizează acest procedeu de mai multe ori. Vezi *Rom* 4,3.7-8 şi 9,25-28.

HAGADAH SAU HAGGADAH

Cuvântul *hagadah* sau *haggadah* (pl. *haggadot*; de la verbul ebraic *haggid* = „a povesti") desemnează un pasaj omiletic din Talmud. *Hagada* face parte din literatura rabinică, literatură care, prin intermediul legendelor, parabolelor, anecdotelor, proverbelor, propune un model de viaţă. De aceea, sunt catalogate astfel pasajele

narative ale *Bibliei* paralele cu cele care definesc regulile Legii.
Cuvântul poate avea și o extensiune mai largă pentru a desemna partea omiletică a literaturii ebraice tradiționale care comentează povestirile biblice sau vieților rabinilor antici.
→ *Omiletic, Talmud*

HALAKAH HALAKA SAU HALACHA

Halakah (la plural, *halakot*; de la verbul ebraic *halak* = „a merge", „a călători", „a se comporta") este ansamblul regulilor și deciziilor etice și juridice care reglementează conduita individului și pe cea a comunității. *Halaka* este o culegere paralelă *Hagada* care are un accent mai edificator. *Halaka* desemnează fie o lege (o poruncă), fie ansamblul tuturor legilor din Biblie și Talmud.
→ *Hagada*

HATIMA

Este concluzia unui *midraș omiletic* (predică sinagogală). Spre deosebire de *peroratio*, care sintetizează în linii mari argumentarea, *hatima* sfârșește omilia pe un ton consolator (cu o tonalitate escatologică). Multe dintre concluziile argumentării în *Romani* (8,31-39; 9,29; 11,33-36) au forma unei *hatima* (la plural *hatimot*).
→ *Concluzie*

OMILETIC

Adjectiv derivat din cuvântul „omilie". Termenul desemnează predicile de la sinagogă, care aveau drept obiectiv actualizarea

sau aplicarea pasajului zilei din *Scriptură* ascultătorilor, fragment luat din *Torah* şi numit *Seder*. În acest caz vorbim despre *midraş* (comentariu) *omiletic*.
→ *Petiḥa, Ḥatima*

MANUSCRISE DE LA MAREA MOARTĂ → *Qumran*

MIDRAŞ (PL.: MIDRAŞIM) Din ebraică, *darash* „a căuta"; termenul denotă orice fel de căutare, tehnică sau omiletică, asupra Scripturii; a devenit echivalentul „comentariului", al discursului asupra Scripturii, pe care o actualizează şi din care extrage toate bogăţiile.
În extensiunea minimală, termenul desemnează un comentariu sau o explicaţie continuată de un verset, sau chiar de un pasaj sau o carte a Scripturii; el se supune, aşadar, anumitor reguli de prezentare. Specialiştii nu consideră *midraş*-ul ca formă sau gen literar decât cu aceste două condiţii:
– discursul face aluzii repetate la textul comentat sau chiar reia explicit cuvinte, expresii;
– în afară de textul biblic comentat (numit text principal), celelalte pasaje biblice (numite şi texte conexe sau secundare), având legături verbale între ele şi cu textul comentat, sunt inserate în cursul discuţiei. Dintre aceste comentarii ale Scripturii, cele mai cunoscute sunt cele despre cărţile Legii.

E util de notat că redactarea sau editarea *midraşim*-ilor are loc mult după epoca *Noului Testament*, ceea ce nu împiedică, evident, aceste comentarii iudaice să facă trimitere la tradițiile foarte vechi, anterioare primului secol creştin.
→ *Targum*

PENTATEUH → *Torah*

PESHER Cuvânt care în ebraică înseamnă „interpretare" (la plural, *pesharim*). Categorie de *midraş*, în vogă la Qumran. Textul biblic este urmat de actualizarea sa, ea însăşi precedată de formule stereotipe: „aceasta este interpretarea pasajului" sau „interpretarea sa priveşte". În *midraş pesher*, comentatorul se mulțumeşte să identifice evenimentele şi persoanele menționate în Scriptură cu evenimente şi persoane din timpul său. La Qumran s-au găsit mulți *pesharim*.

PETIḤA Cuvântul *petiḥa*, care vine de la verbul ebraic *pṯḥ* („a deschide"), desemnează începutul unui *midraş omiletic* (predică sinagogală). El poate indica introducerea (numită şi *proemio*, de la grecescul *prooímion*) şi corespunde *exordiului* (vezi explicația de la acest cuvânt); dar de asemenea *petiḥa* poate desemna şi predica însăşi. *Fap* 17,3 („Paul deschidea...", ceea ce vrea să spună „Paul făcea omilia") vorbeşte despre o *petiḥa* făcută de Paul în sinagoga

din Tesalonic; verbul „a deschide" din *Fap* 17,3 pare să se refere la predica întreagă (nu doar la introducere). În *Romani* nu există nicio *petiḥa* în sensul de predică.
→ *Exordium, Ḥatima*

PROZELIT La origine, termenul îi numeşte pe cei care soseau într-o ţară (emigranţii) pentru a locui acolo (de la *proselèlutha*, perfectul verbului grec *prosérchomai*). Apoi, termenul s-a aplicat acelora care aderau la o nouă doctrină sau religie, în special la cei care se converteau la iudaism. Verbul *prosēlytéuō* se găseşte o singură dată în Septuaginta (vezi acest cuvânt), cu sensul de străin care locuieşte într-o ţară care nu este a sa (*Ez* 14,7). În *Noul Testament*, termenul *prosèlytos* are un sens religios (convertit la iudaism) în *Mt* 23,15; *Fap* 6,5; 13,43.

QAL WAḤOMER SAU A FORTIORI Este vorba despre o regulă (rabinică – vezi *rabbi*) ce conduce raţionamentul logic, numit şi raţionament *a fortiori*: ceea ce este adevărat pentru un caz se poate aplica şi la un caz mai important.

QUMRAN Sit arheologic care se găseşte la Nord-Vest de Marea Moartă, cunoscut mai ales pentru manuscrisele sale (papirusuri şi pergamente) descoperite în grotele înconjurătoare. Unele dintre aceste documente sunt cópii ale cărţilor biblice, altele comentarii (vezi *midraş*), altele rugăciuni, texte de natură apocaliptică, unul dintre

manuscrise pare să descrie regula unei comunități de tip *esenian*.
→ *Esenieni, Manuscrise*

RABI SAU RABIN Cuvântul *rabbi* (sau *rabin*; de unde și adjectivul *rabinic*), care vine din ebraică (*rab* = „maestru" și *i*-ul final înseamnă „al meu") îi desemnează, deja în epoca *Noului Testament*, pe cei care învățau în Israel – Isus însuși este numit *rabbi* de unii dintre interlocutorii săi (ex. *Mt* 23,7-8; 26,25.49; *Mc* 9,5 etc.). Cu acest cuvânt sunt numiți și liderii comunității ebraice și sinagogale și comentatorii specialiști ai Talmudului.

SENSURILE (PATRU) MEDIEVALE ALE SCRIPTURII Alături de sensul *literal* al textelor, mai există un sens spiritual care se realizează în trei direcții, în următoarea ordine: *alegoria*, *tropologia*, *anagogia*, după dictonul medieval:
Littera gesta docet, quod credas allegoria,
Moralis quid agas, quo tendas anagogia.

SENS LITERAL Sensul literal arată ceea ce s-a întâmplat.

SENS ALEGORIC Sensul alegoric arată ceea ce trebuie să credem.

SENS MORAL Sensul moral arată ceea ce trebuie să facem.

SENS ANAGOGIC Sensul anagogic arată spre ce trebuie să tindem.
→ *Alegoric*

SENS SPIRITUAL → *Alegoric, Anagogic, Sensurile medievale ale Scripturii*

TALMUD *Talmudul* este o colecție de scrieri rabinice antice despre Lege și tradițiile iudaice. Este compus din *Mișna și Gemara* și constituie fundamentul religios al iudaismului ortodox. Există două talmuduri, Talmudul din Babilon (sau *Talmud Babeli*, prescurtat *TB*) și Talmudul din Ierusalim (sau *Talmud Yerushalmi*, prescurtat *TJ*). → *Mișna, Gemara*

TANAK *Tanak* este un cuvânt *acronim*, adică o abreviere sau o siglă ce poate fi pronunțată ca un cuvânt obișnuit. *TaNaK* este o abreviere ebraică (T = *Torah*, N = *Nebiim*, K = *Ketubim*) ce desemnează *Biblia*, cu cele trei părți ale sale: *Torah* sau *Legea*, *Profeții* (în ebraică, *Nebiim*) și *Scrierile* (în ebraică, *Ketubim*).

TARGUM *Targum* (la plural, *targumim*). Cuvântul înseamnă „traducere". Se numesc *targumim* traducerile *Bibliei* în limba aramaică (la început orale, apoi puse în scris, mai ales începând cu secolul al II-lea d.C.) începute după exil (dar nu se știe exact când), atunci când textul ebraic nu mai era înțeles. Fără niciun dubiu, au apărut din necesitatea de a explica textele biblice citite în timpul celebrărilor săptămânale din sinagogă.

Dacă *targumim* desemnează traducerile în limba aramaică, nu trebuie să uităm, totodată, că traducerea greacă a LXX (realizată începând cu 200 î.C. pentru iudeii din diaspora şi pentru cei de limbă greacă) constituie şi ea un fenomen *targumic*.
Astăzi se admite că *targum*-ul reprezintă un punct de plecare al *midraşului* (în înţelesul de căutare sistematică şi comentariu continuat al textului biblic).
Există *targumim* (traduceri în aramaică) pentru aproape toate cărţile biblice. Cele mai cunoscute sunt cele asupra *Torei* (Pentateuh), din care există două familii, babiloniană (*Targum Onqelos*) şi palestiniană (*Targumim Neofiti 1* şi *Yerushalmi*, acesta din urmă fiind numit şi *targum*-ul *Pseudo-Jonatan*).
→ *Midraş*

TORA SAU TORAH Cuvântul, care vine din ebraică (*Torah* = „învăţătură"), desemnează Legea biblică conţinută în primele cinci cărţi (*Geneza*, *Exod*, *Numeri*, *Levitic* şi *Deuteronom*) numite şi *Pentateuh* (din greacă, *pénta* = „cinci" şi *têuchos* = „carte"). Mai apoi, cuvântul s-a aplicat şi la *Torah* orală (comentariu la *Torah* biblică), la rândul său, pusă mai apoi în scris (actuala *Mişna*).

TROPOLOGIE Al treilea din cele patru sensuri biblice medievale.
→ *Analogie, Alegorie, Alegoric, Sensurile medievale ale Scripturii*

TIPOLOGIE
TIPOLOGIC

De la grecescul *týpos* = „model", „arhetip". Termenul are două accepțiuni diferite. Poate fi un sinonim pentru „clasificare" sau poate face trimitere la tipurile și *figurile* biblice. În sensul din urmă, tipologia constă în a vedea în unele persoane, lucruri sau evenimente din vechea alianță prototipuri de persoane, lucruri sau evenimente din cea nouă. Iată cum definește T. Todorov tipologia în *Simbolism și interpretare*: „Doar un raport particular, cel de împlinire, între două fapte istorice permite să vorbim despre tipologie. Trebuie să existe o gradație între două fapte în favoarea celui de-al doilea: primul îl anunță pe al doilea, al doilea îl împlinește pe primul".

De ex., îngerul Gabriel îl descrie pe Ioan Botezătorul cu cuvintele prin care Siracide îl înfățișa pe profetul Ilie (*Sir* 48,10; *Mal* 3,24; *Lc* 1,17), sau gestul lui Isus care îi restituie văduvei din Naim pe fiul său, descris prin aceleași cuvinte pe care Ilie le adresa văduvei din Sarepta (*Lc* 7,15; *1Rg* 17,23).

Tipologia este inseparabilă de figurile biblice (văzând între ele un raport de pregătire a împlinirii). Este important să distingem figurile tipologice de figurile retorice.
→ *Figuri* (de retorică)

PARTEA A PATRA

DICȚIONAR GENERAL
TERMENI STRĂINI

În această parte, lexicul mai general este prezentat în ordine alfabetică; urmează câteva cuvinte în germană și engleză, greacă și ebraică, utilizate în comentariile exegetice.

I. Dicționar general

Aktionsart Tip sau gen de acțiune. Termen tehnic german utilizat pentru verbele grecești cu scopul de a caracteriza nu timpul verbului (trecut, prezent sau viitor), ci felul acțiunii implicate de timpul verbului ca acțiune punctuală, momentană sau acțiune liniară care continuă în timp. Interpretarea unor texte depinde de *aktionsart*-ul verbului pentru a înțelege dacă evenimentul trecut are un efect trecut și realizat sau efecte care continuă în prezent (vezi diferența dintre aorist și perfect).

Alexandria (școala din) Școală exegetică ebraică și creștină din Egipt, în care se practica interpretarea alegorică a Scripturii (secolele I – al V-lea d.C.) – Clement din Alexandria (150-211/216) și Origene (185-251/254) sunt principalii săi reprezentanți –, în vreme ce școala din Antiohia practica interpretarea literală.
→ *Antiohia*

ALEGORIE Al doilea din cele patru sensuri medievale ale Scripturii sau primul dintre sensurile spirituale. Sensul alegoric permite descoperirea în textele *Vechiului Testament* (în povestiri, instituții, personaje, situații etc.) figurile lui Cristos și ale Bisericii.

ALEGORICĂ (ABORDARE) Abordarea de interpretare a Scripturii dominantă în școala din Alexandria și într-o mare parte din exegeza occidentală până la sfârșitul secolului al XVII-lea. Aceasta pleacă de la principiul că *Vechiul Testament* este o figură anticipată a *Noului Testament*. După sensul literal, trebuie căutat sensul spiritual care se compune din alte trei sensuri: alegoric, tropologic, anagogic. Sensul spiritual se obține prin lectura simbolică a textelor *Vechiul Testament*.

ALEGORISM *Alegorismul* este o deformare și o exagerare a alegoriei veritabile.

ALELUIA În ebraică, *Hallelû-Yah*: „Lăudați-l pe Yhwh!"; strigăt de bucurie care se găsește în special în *Psalmi* și reluat de liturgia creștină.

AMARNA Tăblițe de argilă (în jur de 380) descoperite (1887-1937) la Tel el-Amarna, localitate situată pe Nil, între Memfis și Teba. Aceste tăblițe cuneiforme sunt datate în timpul domniei lui Amenofis al IV-lea, Akenaton (mijlocul secolului al XIV-lea î.C.) și, în cea

mai mare parte, sunt corespondența regilor și principilor din Orientul Apropiat cu faraonul.

ANAGOGIE Ultimul dintre cele patru sensuri biblice medievale și ultimul dintre sensurile spirituale. Constă în a interpreta textele ca simbol al vieții viitoare.

ANTIOHIA (ȘCOALA DIN) Școală exegetică creștină din Siria (începând cu secolul al III-lea d.C.), în care se practica interpretarea literală care se opune interpretării alegorice a școlii din Alexandria. Unul dintre reprezentanții săi cei mai cunoscuți este Teodor din Mopsuestia (350-428).
→ *Alexandria*

ANAMNEZĂ În greacă, „amintire". Comemorare a unui eveniment prin cult.

ANATEMA În ebraică, *herem*. Instituție religioasă din Israel care consta în a destina distrugerii, din motive religioase, persoane, animale sau lucruri.

APOCALIPS APOCALIPTIC Din grecescul *apo-kálypsis* = „dez-văluire", „revelație". Gen literar în care un văzător este ridicat la cer pentru a primi revelații care privesc judecata și mântuirea de la sfârșitul timpurilor, atunci când lumea actuală va fi distrusă pentru a fi total transformată.

Vezi *Is* 24–27 (texte numite *Apocalipsul lui Isaia*); numeroase viziuni din *Cartea lui Daniel*. Apocalipsul cel mai cunoscut al creștinilor este cel din *Noul Testament*. Dar au fost scrise și alte apocalipsuri în timpul perioadei intertestamentare, de ex. *4Esdra* și *2Baruh*.

Adjectivul apocaliptic desemnează un curent al tradiției ebraice și ideile pe care le vehiculează asupra istoriei și sfârșitului său, pornind de la persecuția suferită de poporul ales (Israel), persecuție concepută ca probă, purificare care le permite celor credincioși să obțină preamărirea care le este destinată. Categoriile apocalipticii sunt realizate din opoziții tranșante din punct de vedere spațial și temporal (între lumea de aici, rea, și lumea viitoare, glorioasă, între buni și răi, între îngeri și demoni etc.).
→ *Escatologie*

APODOZĂ Din grecescul *apódosis* (literal, „restituire". Apodoza este propoziția principală care este urmată de subordonata numită *protază* (ex.: De fiecare dată când vine [protază], mergem la teatru [apodoză]).
→ *Protază*

APOFTEGMĂ Din grecescul *apóphtegma*, „sentință". Literal, „cuvânt memorabil", „gând concis".

ASINDET Din grecescul *asýndeton*, „fără legătură". *Asindetul* este suprimarea (cu efect stilistic) a cuvintelor de legătură (conjuncții,

adverbe) în cadrul frazei sau între două fraze.

FERICIRE → *Macarism*

BERAKAH → *Eulogie*

CÂMP SEMANTIC Se desemnează astfel totalitatea sensurilor unui cuvânt furnizate de dicționar. Ex.: câmpul semantic al cuvântului „a face" grupează toate sensurile pe care le poate avea acest verb (a fabrica, a construi, a realiza etc.).

CHRÉIA (CHRÉAIAI) Termen tehnic utilizat în retorica antică pentru a descrie o persoană sau o situație într-un mod paradoxal. Maximă ilustrată printr-o anecdotă (frecvent utilizată de Isus în sentințele finale ale parabolelor; ex.: „cei dintâi vor fi cei din urmă").

COLOFON Inscripție așezată la sfârșitul unei cărți sau manuscris, în care este notat titlul operei (de ex., psalm) și deseori și numele autorului (psalm al lui David, proverb al lui Solomon, oracol al profetului Isaia).
→ *Inscriptio, Subscriptio*

COMPILAȚIE Operațiune care constă în a realiza o operă din fragmente extrase din diferiți autori.
→ *Integritate, Ipoteza documentară*

CONFLAȚIUNE Operațiune constând în combinarea și armonizarea a două versiuni (în aceeași limbă) ale aceluiași text care prezintă variante,

fuzionându-le într-unul singur. Cuvântul desemnează și textul rezultat din această combinație.
Trebuie făcută deosebire între *nonintegritate* sau *compilare*.

CRITICĂ Cuvântul desemnează diferite abordări științifice. *Critica textuală* studiază valoarea martorilor antici ai textului. *Critica literară* face o analiză minuțioasă a genurilor și tehnicilor literare. *Critica istorică* se întreabă asupra raportului textelor cu evenimentele pe care le prezintă, credibilitatea și autenticitatea lor, dar și cu izvoarele pe care le-au utilizat, respectându-le, modificându-le etc., izvoare a căror valoare este, de asemenea, un obiect de studiu (*critica izvoarelor*).

DEUTERO-CANONIC → *Apocrife*

DIASPORA Din greacă, *dia-spéiro* = „a semăna prin", de unde și sensul de „împrăștiere". Cuvântul *diaspora* este utilizat pentru evreii risipiți în exil care au rămas în țările în care au emigrat. Cuvântul are astăzi o extensiune mai largă și desemnează răspândirea unui popor sau etnii prin lume.

DIDAHIA Cuvânt grec care înseamnă „învățătură". Termenul desemnează o carte a Bisericii postapostolice (secolul al II-lea) și, de asemenea, și instrucțiunile sau învățăturile

Bisericii de la început, deosebindu-le astfel de învățăturile proclamării evangheliei (*kérygma*).

DOXOLOGIE În cărțile biblice, *doxologia* (din greacă, *dóxa* = „glorie", *logía* = „cuvinte") constă în a lăuda sau aduce preamărire lui Dumnezeu și lui Cristos, deseori prin formule stereotipe: „Mărire lui...".

Vezi *Rom* 11,36: „Lui să-i fie glorie în veci. Amin!"; *Rom* 16,27: „Lui Dumnezeu care singur este înțelept, prin Isus Cristos, lui să-i fie glorie în veci! Amin". De asemenea, „Slavă Tatălui, Fiului și Duhului Sfânt".

→ *Psalmi*

HENOTEISM SAU ENOTEISM Din grecescul *hén* = „unul" și *theós* = „Dumnezeu". Termen ce caracterizează o religie care nu admite pentru credincioșii săi decât un singur Dumnezeu, dar nu exclude existența zeilor venerați de alte națiuni.

Cf. *Dt* 32,8-9 (LXX; 4QDt): „Când Cel Preaînalt împărțea popoarelor moștenirea, când îi împărțea pe fiii oamenilor, a fixat hotarele popoarelor după numărul fiilor lui Dumnezeu. Căci moștenirea lui Dumnezeu a fost poporul său și Iacob a fost partea lui de moștenire". În acest text, fiii lui Dumnezeu sunt zeii națiunilor care formau curtea cerească.

→ *Idolatrie, Monoteism, Monolatrie*

EPEXEGETIC Termenul *epexegetic* înseamnă „explicativ" și desemnează cuvintele, chiar propozițiile,

care vizează explicitarea şi explicarea a ceea ce le precede. În greacă se vorbeşte despre infinitul *epexegetic*, despre *kai* („şi") epexegetic.

EPONIM Adjectiv (din greacă, *epi-ónymos*, „supranume") prin care un personaj (deseori mitic) dă numele unui loc, unui popor etc. Astfel, Iacob-Israel este strămoşul eponim al poporului care-i poartă numele, Atena, zeiţa eponimă a Atenei etc.

EULOGIE *Eulogia* (din grecescul *eulogía*, literal, „a spune bine de"; în ebraică, *berakah*) este o formă de laudă. Ea începe deseori printr-o formulă de tipul „Binecuvântat să fie Dumnezeu care...". Vezi *Ef* 1,3-14; *2Cor* 1,3-4.

FESTSCHRIFT (Fs) Substantiv german care desemnează o carte oferită în omagiu unui profesor sau cercetător cunoscut, cu ocazia aniversarului său sau în alte circumstanţe. Ea este compusă din articole scrise de colegi, discipoli ai savantului.

GNOSTICISM GNOSTIC Cuvântul *gnosticism şi* adjectivul *gnostic* vin din greacă (*gnôsis* = „cunoaştere", *gnōstikós* = „savant"). Primul desemnează doctrina ermetică a sectelor creştine *heterodoxe* din primele secole creştine, care profesau un dualism radical (între materie şi spirit, între timpul de acum şi sfârşitul timpului etc.) şi care fondau mântuirea umanităţii pe o cunoaştere rezervată

celor inițiați (numită *gnoză*) în misterele divine și pe un refuz al materiei dominate de forțele malefice. Cu privire la adjectiv, el îi desemnează pe adepții acestei doctrine. → *Heterodoxie*

HAGIOGRAFIE Din grecescul *hágios* = „sfânt" și *gráphein* = „a scrie". Povestire a vieții sfinților.

HAPAX LEGOMENON Un *hapax legomenon* (din greacă, *hápax* = „o singură dată", *legómenon* = „spus") este un cuvânt sau o formă (de cuvânt) care nu se întâlnește decât o singură dată într-o scriere sau o serie de scrieri.

EBRAISM În exegeză, se numesc *ebraism* formulările calchiate pe expresii ebraice, ca, de exemplu, „fiii întunericului și fiii luminii" (*fiii lui* reia ebraicul *b'nê*), care vor să desemneze respectiv „pe cei buni și pe cei răi", sau „abominiul dezolării", care ar fi putea fi redat prin „dezolarea cea mai mare", „Sfânta Sfintelor" care indică centrul templului din Ierusalim, care s-ar putea traduce în limbile moderne prin „locul cel mai sacru" etc.

ELENISM Cuvântul *elenism* (în greacă, *héllēn* = „grec") desemnează cultura și civilizația greacă și dezvoltarea sa plecând de la Alexandru cel Mare (300 î.C.). El desemnează și o expresie sau un cuvânt calchiat pe cel grec, ca atunci când se spune despre un autor modern că limba sa este presărată de *elenisme*.

EMISTIH *Emistihul* este în poezie numele dat unui demistih. Prin analogie, unii exegeți prin *emistih* desemnează jumătățile de versete.

OMOFONE Cuvânt ce vine din greacă (*homós* = „comun", „asemănător" și *phonḗ* = „voce") și denotă cuvintele care au aceeași sonoritate.

HIPOTAXĂ
HIPOTACTIC *Hipotaxa* (din greacă *hypó* = „sub"; *táxis* = „ordine") este un alt cuvânt pentru a preciza fenomenul de subordonare.
→ *Parataxă* (antonim)

IDOLATRIE Din grecescul *êidos* = „imagine" și *latréuō* = „a adora", „a onora". Se spune despre cultul idolilor, al imaginilor falșilor zei. Acest cult este condamnat în Biblie în a doua poruncă a Decalogului (vezi *Ex* 20,4-6; *Dt* 5,8-10) și de *Deutero-Isaia* (*Is* 41,21-29 etc.).
→ *Monoteism, Monolatrie*

IDOLOTIȚI Compus din cuvintele *éidola* („idoli") și *thýta* („lucruri sacrificate"), termenul de *idolotiți* desemnează cărnurile de animale oferite idolilor în temple.

INSCRIPTIO Este titlul unui text, deseori reprodus și completat în *subscriptio*.
→ *Subscriptio*

INERANȚĂ *Ineranța Scripturilor* vine din aceea că sunt inspirate, întrucât Duhul Sfânt a făcut în așa fel încât, atunci când vorbesc

despre Dumnezeu, despre voinţa sa şi despre mântuirea omenirii, ele *nu pot greşi*. Desigur, ele se supun constrângerilor timpului lor cât priveşte cunoştinţele, cultura, genurile literare, dar aceasta nu împiedică cu nimic să întâlnească inima oamenilor dintotdeauna şi să le reveleze, cum se cuvine, căile lui Dumnezeu pentru ei.

INSPIRAŢIE
INSPIRAT

Termenul *inspiraţie* (din latinescul *spiritus* = „spirit", „suflu") indică acţiunea prin care Duhul lui Dumnezeu i-a călăuzit pe autorii scrierilor biblice. Inspiraţia le permite să exprime, cât mai clar posibil, adevărurile căilor prin care Dumnezeu a dorit să mântuiască umanitatea şi să ofere oamenilor tot ceea ce au nevoie pentru a-l cunoaşte în adevăr pe Dumnezeu. O primă definiţie a inspiraţiei *Scripturilor* se găseşte în *2Tim* 3,15-17.
→ *Ineranţă*

INTENŢIA AUTORULUI

Cercetând sensurile textelor biblice (chestiunea e valabilă pentru toate genurile de texte), unii exegeţi cred că e necesar să recunoaştem intenţia autorului (*intentio auctoris*) pentru a nu-l face să spună contrariul a ceea ce el *a voit* să spună; alţii, din contră, consideră important sensul în constrângerile impuse de textul însuşi (*intentio operis*), sens pe care textul îl are graţie compoziţiei, organizării figurilor de stil etc.; în fine, după alţii, sensul provine de la cititor (*intentio lectoris*). Teoriile interpretării

caută astăzi să îmbine aceste trei componente.

INTERPOLARE În exegeză, termenul *interpolare* indică tot ceea ce în textele biblice a fost adăugat de o altă mână decât cea a autorului, dar care se dă drept aceasta. Interpolările se pot uneori descoperi prin comparația familiilor de manuscrise (atunci când unele cuvinte lipsesc la unii martori mai credibili, este probabil ca prezența lor în celelalte manuscrise să vină de la o interpolare).

Astăzi se admite că versiunile lungi din *1In* 5,7-8 (numită și *comma ioaniană*) din unele manuscrise, semnalate de aparatele critice ale *Noului Testament* grec, sunt interpolări.
→ *Comma ioaniană*

IPSISSIMA VERBA Se spune că sunt *ipsissima verba* (din latină, „înseși cuvintele") cuvintele lui Isus din *Evanghelii* când se crede că, foarte probabil, redau cu exactitate cuvintele pe care le-ar fi pronunțat Isus istoric. Modul în care Isus se adresează lui Dumnezeu numindu-l „Abba!" în *Mc* 14,36 ar fi de acest tip.

JESUS SEMINAR *Jesus Seminar* este o expresie care desemnează grupul de exegeți ai *Noului Testament*, fondat de R.W. Funk în 1985, pentru a determina istoricitatea *lóghia* lui Isus în *Evanghelii* (canonice sau nu).
→ *Lóghion, Lóghia*

KABBALA
CABALA

În ebraică, *qabbalah* = „tradiție". Interpretare iudaică exoterică și simbolică a textului *Bibliei*, a cărei carte clasică este *Zohar* sau *Cartea splendorii*.

KEPHALÉ

Termenul *kephalé* înseamnă „cap", „șef", atât în sens fizic, cât și social.

KOINÉ

Koiné:
– limba greacă comună în întreaga lume greacă, în epoca elenistă și romană;
– lucru comun, de exemplu, textul *koiné*, comun sau bizantin.
→ Partea I, Cap. IV: *Limbile în care a fost scrisă Biblia și versiunile sale antice.*

LÓGHION, LÓGHIA

În exegeză, prin cuvântul *lóghia* („cuvinte", „discurs", „oracol"; la singular *lógion*) se desemnează cuvintele lui Isus citate de relatările evanghelice. Toate *lóghia* revelate de *Evanghelii* nu sunt totuși recunoscute ca *ipsissima verba* de către istorici.
→ *Ipsissima verba*

MACARISM

Din grecescul *makários* = „fericit". Formula se folosește pentru a lăuda, felicita sau proclama fericită o persoană datorită calităților sau meritelor sale. Formula este frecventă în literatura sapiențială și în *Noul Testament*. „Fericirile" din *Mt* 5 și *Lc* 6 sunt exemplele cele mai cunoscute.

Există cel puțin patru forme de macarism:
– macarismul profan (persoana este lăudată pentru bogăția, frumusețea sa etc.; cf. *Is* 32,30;

Qoh 10,17, în care este lăudată o țară);
– macarismul înțeleptului (persoana este lăudată pentru virtutea sau înțelepciunea sa; vezi *Prov* 3,13; 8,32; 32,34);
– macarismul ironic sau satiric (când cineva este lăudat ironic pentru defectele, păcatele, greșelile sale; cf. *1Enoh* 103,5-6: „Fericiți păcătoșii, ei și-au văzut toate zilele lor și acum au murit în prosperitate și abundență...");
– macarismul religios (o persoană este lăudată pentru conduita sa în fața lui Dumnezeu sau pentru o favoare primită de la Dumnezeu; vezi *Ps* 1,1; *Mt* 5,3).

Aproape toate macarismele sunt exprimate la persoana a treia. În sfârșit, macarismele trebuie deosebite de binecuvântări; în acestea din urmă, Dumnezeu însuși este cauza directă a calităților sau binefacerilor menționate.
→ *Binecuvântare, Blestem*

MANUMISIUNE *Manumisiunea* (din latinescul *manumissio*) desemna în Imperiul Roman eliberarea sau descătușarea legală a unui sclav (uneori prin răscumpărare). Evul Mediu a utilizat același cuvânt pentru eliberarea iobagilor.

MESIANISM Se numește astfel așteptarea unui Mesia eliberator de către unele curente iudaice de după exil.
→ *Mesia*

MESIA, CRISTOS Cuvântul *Mesia* vine din ebraicul *mășiâh* („uns"; în greacă, *christós*) și îl desemna

în Israelul antic mai întâi pe rege (a cărui învestitură se făcea prin ungere; vezi *1Sam* 16,13; *1Rg* 1,39).
După aceea (după exil), termenul îl caracteriza pe regele de la sfârșitul timpurilor, trimis de Dumnezeu pentru a-l restabili pe Israel în drepturile sale și pentru a inaugura era dreptății. Pe acest rege mesianic îl recunosc apostolii în Isus în *Evangheliile* și în restul *Noului Testament* (vezi de ex. *Mt* 16,16; *Mc* 8,29; *Lc* 9,20; *In* 1,41).

MODEL Prin *model* (literar, dar și teologic) se înțelege totalitatea regulilor și tehnicilor pe care un autor biblic le poate urma pentru a scrie (modele literare, stilistice, retorice), dar termenul se aplică și ideilor sau reprezentărilor. Astfel, relatările pătimirii la *Matei* și *Marcu* sunt construire pornind de la motive din psalmii dreptului suferind. Studiul modelelor face parte din cercetarea exegetică.
Trebuie evitată confuzia dintre această categorie de model și cele din retorică (mai ales cel demonstrativ sau epidictic).
→ *Tip, Paradigmă, Exemplu*

MONOLATRIE Din greacă, *mónos* = „singur" și *latréuō* = „a adora", „a onora". Într-o religie, monolatria înseamnă că poate fi adorată și onorată o singură divinitate. Existența altor divinități sau ființe supranaturale este admisă, dar este exclusă din cult. Cf. *Dt* 6,3 și *Deuteronomul* în general.

Vezi și *Decalogul* (*Ex* 20,4-6; *Dt* 5,8-10). Monolatria este un termen care exprimă mai curând un aspect practic al chestiunii, în timp ce monoteismul insistă asupra aspectului teoretic.

→ *Henoteism, Idolatrie, Monoteism*

MONOTEISM
MONOTEIST

Din greacă, *mónos* = „singur" și *theós* = „Dumnezeu". Este *monoteistă* o religie care afirmă existența unui singur Dumnezeu pentru Univers și pentru toate națiunile. După majoritatea specialiștilor, monoteismul strict a apărut în Israel odată cu *Deutero-Isaia*, adică după exil.

Vezi *Is* 44,6: „Așa vorbește Yhwh, regele lui Israel, și răscumpărătorul lui, Yhwh al oștirilor: «Eu sunt cel dintâi și eu sunt cel din urmă și în afară de mine nu este Dumnezeu»".

→ *Henoteism, Monolatrie, Deutero-Isaia*

MOT-CROCHET
CATCH-WORD

Tehnică de compoziție literară prezentă în proza și poezia biblică, ce constă în a lega două sau mai multe părți ale unui text printr-un cuvânt sau o expresie semnificativă.

Exemple: „cerul și pământul", „pământul și cerul" în *Gen* 2,4a și 2,4b; verbul „a crește" în *Ex* 2,10 și 2,11; verbele „a locuit", „s-a așezat" în *Ex* 20,15 (în ebraică se repetă același verb); cuvântul „rău" în *Ps* 1,4-6; numele Ierusalim în *Ps* 122,2-3 și cuvântul „pace" în același *Ps* 122,6-9. De asemenea, în *Evr* 2,17 și 3,2, cuvintele „mare preot" și „socotit" sunt *mots-crochets*, deoarece ele unesc două unități literare, cea care se termină în *Evr* 2,18 și cea care începe în *Evr* 3,1.

MYSTÈRION Cuvântul *mystérion*, „mister", este utilizat la singular în *Dan* 2 şi în unele texte pauline (*Rom* 11,25; 16,25; *Col* 1,26.27; 2,2; 4,3; *Ef* 3,3.4.9; 5,32; 6,19). Conținutul său coincide mai mult sau mai puțin celui de *Evanghelie*.

Numind *mister* planul dumnezeiesc de mântuire, scrisorile pauline nu vor doar să sublinieze incapacitatea omului de a-l cunoaşte prin sine însuşi, ci ele indică şi că, odată ce planul de mântuire este revelat, înțelepciunea omenească rămâne neputincioasă în a-l înțelege şi primi, pentru că el se realizează prin mijloace şi evenimente aparent lipsite de rațiune (în special moartea pe cruce). Căile lui Dumnezeu nu sunt deci mistere doar că pentru că nu au fost revelate până atunci, ci şi pentru că, deşi revelate şi proclamate, lumea nu poate să le recunoască drept voite de Dumnezeu. Astfel se explică de ce Paul vede în crucea lui Isus misterul lui Dumnezeu prin excelență.

Toate aceste componente sunt importante, deoarece sunt reluate în scrisorile pauline. În *Coloseni* şi *Efeseni* este specifică utilizarea cuvântului la singular şi cu articol hotărât: misterul lui Dumnezeu sau al lui Cristos.

NABI, NEBI'ÎM Cuvânt ebraic cu etimologie discutată, care înseamnă „profet". Pluralul *nebi'îm* desemnează a doua parte a *Bibliei* ebraice, cărțile profetice (*Ios-Mal*) care se împart

în profeții anteriori (*Ios-2Reg*) și profeții posteriori (*Is-Mal*), acestea din urmă, la rândul lor, împărțite în trei: profeții mari (*Is*, *Ier*, Ez) și cei doisprezece profeți mici (*Os-Mal*).
→ *Talmudul babilonian (Sota 48b)*

NAG-HAMMADI Localitate din Egipt unde au fost descoperite, în anul 1946, textele *gnostice* (din secolul al IV-lea d.C.), între care *Evanghelia lui Toma* (o serie de sentințe atribuite lui Isus).

NEOLOGISM Cuvânt creat sau împrumutat recent; accepțiune nouă a unui cuvânt deja existent în limbă.

NEOTESTAMENTAR Adjectiv care desemnează *Noul Testament* (de la *neo* = „nou").

NOAHIC Adjectiv relativ la Noe. Există astfel alianța *noahică* (între Dumnezeu și Noe, vezi *Gen* 9), de porunci *noahice* (*Gen* 9,1-7). A nu se confunda acest adjectiv cu *noetic* (care privește o noeză, gândirea).

PARABOLĂ După cum o arată și numele (în greacă, *parabolé* = „comparație"), parabola este o comparație sub formă de povestire (uneori foarte scurtă), ale cărei elemente sunt împrumutate din viața cotidiană și comportă o învățătură religioasă sau morală. Povestirile evangelice prezintă numeroase parabole (vezi de ex. *Mc* 4).

PARADIGMĂ PARADIGMATIC O paradigmă este mai întâi un model teoretic de gândire care orientează reflecția și propune o cheie de lectură ce explică fenomene istorice sau literare.

De exemplu, întreg *Vechiul Testament* se poate explica din punct de vedere istoric folosind paradigma exilului, sau toate scrierile lui Paul, plecând fie de la modelul de gândire elenist, fie de la cel iudaic.

Este de asemenea și un cuvânt luat ca model și ansamblu de cuvinte care i se atașează prin derivare (prin declinare sau conjugare) sau prin substituire. De exemplu, paradigma *sequela* în Evanghelii sau cea a *imitării* la Paul.
→ *Sintagmatic*

PARÁDOSIS Din greacă, *pará* și *dídōmi* = „a transmite", „a livra". Conotația poate fi pozitivă și e vorba atunci despre „transmitere", „tradiție", sau negativă, și se va traduce prin „trădare", când cineva este predat dușmanului.
În exegeză și teologie, *parádosis* este un termen tehnic care indică procesul tradiției (unui mesaj etc.).

PARATAXĂ PARATACTIC *Parataxa* (din greacă, *pará* = „alături de"; *táxis* = „ordine") constă în juxtapunerea a unor fraze independente, prin conjuncție coordonatoare (parataxa este atunci *sindetică*) sau fără (parataxă *asindetică*). *Evanghelia după Marcu* utilizează mai multe parataxe.
→ *Hipotaxă* (antonim)

PARUSIE Termen din greacă, „prezență", „venire" (*parousía*), care a intrat foarte devreme în vocabularul creștin pentru a vorbi despre venirea lui Cristos în glorie la sfârșitul timpului și, prin metonimie, despre sfârșitul însuși al timpurilor.

PERICOPĂ Termenul *pericopă*, care, literal, descrie acțiunea de a tăia (*kóptō, kopḗ*) în jurul a ceva (*perí*), desemnează, între altele, o secțiune sau un scurt pasaj care a fost izolat (sau tăiat) din contextul său. În exegeza biblică, o pericopă este o unitate literară relativ scurtă (parabolă, povestirea unui miracol, parte a argumentării pauline etc.).

POSTILLA Probabil din latinescul *postilla* („după acestea"), cuvinte ale Scripturii care sunt comentate pe scurt, mai ales pentru predicare, și, de aceea, *Postillae* sunt comentarii; cele mai cunoscute *Postillae* sunt cele ale lui Nicolae din Lyra, din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

PROTAZĂ *Protaza* (din grecescul *prótasis*: ceea ce este pus înainte) este subordonata care precedă propoziția principală.
→ *Apodoză*

PROTOCANONIC Se spune despre cărțile sacre care au fost recunoscute ca atare deja înainte (ceea ce înseamnă prefixul *pro-*) de existența unui canon sau a canoanelor.
→ *Canon, Deuterocanonic*

PROTO-CATOLICISM Termen care desemnează conținutul unora dintre scrierile *Noul Testament* care ar fi deja o primă deviație în raport cu evanghelia pură originală: un compromis cu valorile lumești.

Vezi, de ex., îndemnurile domestice din *Coloseni* și *Efeseni*, care fondează cristologic supunerea soțiilor față de soți (*Col* 3,18; *Ef* 5,22-24), primatul lui Petru (*Mt* 16,16-18), instituirea episcopatului etc.

Aceste tendințe au fost numite *protocatolice* pentru că se vedea în ele o schiță a unor idei ce se vor dezvolta mult mai târziu în catolicismul roman. Aceste opinii au apărut la unii cercetători recenți ai reformei protestante.

QUÊTE În exegeză, acest cuvânt nu are nimic de-a face cu colecta care se face în biserici în timpul celebrărilor religioase. Este un calc pe englezescul *quest* și desemnează cercetarea cu privire la Isus istoric.

REDACTOR În exegeză, prin *redactor* se înțelege, în general, autorul unei scrieri, dar, atunci când există interpolări, se distinge între autorul unui document și redactorul care, ulterior, a rescris, modificat și adăugat la textul original. În unele scrieri ale *Vechiului Testament* se admit deseori mai multe straturi redacționale succesive.

SECRET MESIANIC Expresia se aplică în special *Evangheliei lui Marcu*, în care Isus poruncește demonilor

și tuturor celor care îl înconjoară, includzându-i aici și pe ucenicii săi, să nu divulge identitatea sa mesianică.
Vezi *Mc* 1,44; 3,12; 8,30.

SEMIOTICA Semiotica este o teorie a semnificației. Proiectul său este de a releva condițiile și regulile producerii sensului.

PREDICA DE PE MUNTE În exegeză, expresia desemnează discursul pe care Isus l-a făcut ucenicilor săi în *Mt* 5,3–7,27, întrucât, pentru a-l pronunța, Isus s-a suit „pe munte". Acest discurs are echivalent în *Evanghelia lui Luca* (6,21–7,49), în care, din contră, este numit *discursul din câmpie*, pentru că Isus îl rostește după ce a coborât de pe munte (*Lc* 6,17).

STRUCTURĂ → *Deconstrucție, Rhetorical Criticism, Semiotică, Structuralism, Structură literară (retorică)*

SUBSCRIPTIO Titlul unui text, plasat însă la sfârșitul acestuia.
→ *Inscriptio, Colofon*

SINOPSIS SINOPTIC Un *sinopsis* (din greacă *sýn* = „împreună", *ópsis* = „vedere") este o operă în care sunt dispuse pe coloane texte având între ele asemănări pronunțate pentru a le putea citi împreună și a le compara. *Sinopsisurile* cele mai cunoscute sunt primele trei *Evanghelii* (*Matei*, *Marcu* și *Lica*), dar există și altele: *sinopsisul* scrisorilor pauline, *sinopsisul* cărților *Regilor* și *Cronicilor*.

Se numesc tradițional *sinoptice* primele trei *Evanghelii*, *Matei*, *Marcu* și *Luca*, datorită numeroaselor asemănări care invită tocmai să fie citite în paralelism, în *sinopsis*.

SINTAGMĂ După cum o arată și numele (de origine greacă, *sýn* = „împreună", *tágma* = „ordine"), o sintagmă este un aranjament de cuvinte care formează o unitate într-o organizare ierarhizată (sintactică). Sintagmele sunt numite plecând de la primul cuvânt care le compune. Se vorbește astfel despre sintagmă nominală („trupul lui Cristos"), verbală („a munci din greu", „a merge cu constanță"), prepoziționlă („spre lauda gloriei harului său"), adjectivală („sfinți și neprihăniți", „mare sub orice aspect").

TRANSLITERARE Transcriere făcută transpunând literă cu literă semnele unui alfabet cu cele ale unui alt alfabet.

VETEROTESTAMENTAR Adjectiv care desemnează Vechiul (vetero, din latinescul *vetus*) Testament.

VORLAGE *Vorlage* (din germană, „copie", „model") este un termen tehnic împrumutat din exegeza germană pentru a denumi un document utilizat ca sursă de un autor. Astfel, *Marcu* este declarat *Vorlage* a lui *Luca*.

II. TERMENI DIN LIMBILE ENGLEZĂ ȘI GERMANĂ

Cititorul va găsi definirea cuvântului din limba engleză raportându-se la cuvântul din limba română din index. Cuvintele din engleză și germană care se scriu asemănător cuvântului românesc nu au fost reluate (de exemplu, hendiadă).

Termeni din limba engleză

Account	Povestire
Acrostic	Acrostih
Alexandrian school	Școala din Alexandria
Allegory	Alegorie
Allegorical exegesis	Exegeză alegorică
Allegorization	Alegorizare
Alphabetical song	Cântec alfabetic
Antiochene schoool	Școala din Antiohia
Author's meaning	Intenția autorului
Biblical meaning	Sens biblic
Book of the Covenant	Cartea (sau Codul) Alianței
Cabala	Cabala
Canonical Criticism	Lectură/interpretare canonică
Canonical Approach	Abordare canonică
Captivity letters	Scrisorile din captivitate
Catch-word	Mot-crochet
Casuistic law	Lege cazuistică
Catholic letters	Scrisori catolice

Citizen-Temple Community	Comunitatea oraşului-templu
Chiasma, chiasm	Chiasm
Chronicler	Cronist
Complaint	Lamentație
Covenant	Alianță
Conflation / conflate	Combinație / compilație
Close Reading	Lectură atentă
Critical apparatus	Aparat critic
Demithologization	Demitologizare
Dependent on Q	Care depinde de izvorul Q
Deuteronomic	Deuteronomic
Deuteronomist	Deuteronomist
Diachronic	Diacronic
Discourse	Mise en récit
Dittography	Diptografie
Documentary hypothesis	Ipoteza documentară
Doublet	Dublet
Epistle	Epistolă
Eponymous	Eponim
Farewell discourse	Discurs de adio
Gloss	Glosă
Gospel	Evanghelie
Gospel harmony	Armonia Evangheliilor
Hagiographa	Hagiografi
Haplography	Haplografie
Historical criticism	Critică istorică
Holiness code	Codul sfințeniei
Infancy Gospels	Evangheliile copilăriei
Inciting moment	Înlănțuire, nod

Inerrancy	Ineranță
Intertestamental	Intertestamentar
Implied reader	Cititor implicit
Jesus Seminar	Grup de cercetare despre ceea ce a spus și făcut Isus istoric
Johannine comma	Comma ioaniană
Letters	Scrisori
Linguistic markers	Indicator lingvistic
Link word	Mot-crochet
Literal sense (meaning)	Sens literal
Literary genres	Gen literar
New criticism	Noua critică
Oath	Jurământ
Parable	Parabolă
Parallel to	Paralelism cu
Pattern	Model
Plot	Intrigă
Priestly	Sacerdotal
Priestly prayer	Rugăciune sacerdotală
Priestly writer	Scriitor sacerdotal
Psalm	Psalm
Quest	Cercetare, quête
Quarrel	Proces, litigiu, ceartă
Redaction history	Istoria redactării
Reader-Response Criticism	Analiza reacției cititorului
Rhetorical Criticism	Analiza retorică
Redactor	Redactor
Remnant	Rest

Setting	Cadru
Showing	Arătând (vezi Analiza narativă)
Spiritual meaning	Sens spiritual
Stich	Mot-crochet
Strand	Fir conductor
Telling	Povestind (vezi analiza narativă)
Textual criticism	Critică textuală
Thanksgiving	Acțiune de mulțumire
Turning point	Moment de cotitură al povestirii
Two-source theory	Teoria celor două izvoare
Typical sense	Sens tipic
Uncials	Unciale
Variant reading	Variantă de lectură
Western Text	Text occidental

Termeni din limba germană

Abschiedsrede	Discurs de adio
Alexandrinische Schule	Școala din Alexandria
Allegorische Exegese	Exegeză alegorică
Alphabetischer Lied	Poem alfabetic
Amarnabriefe	Scrisorile din El-Amarna
Ausführungsformel	Formulă de executare
Bannfluch	Anatema
Bergpredigt	Predica de pe Munte
Botenformel	Formula mesagerului

Brief; Briefe	Epistolă, scrisoare
Bund	Alianţă
Bundesbuch	Codul alianţei
Bürger-Temple-Gemeinde	Oraş-templu
Catenentext	Texte înlănţuite
Danksage	Acţiune de mulţumire
Deuteronomistisch	Deuteronomist, deuteronomistic, Dtr
Deuteronomistische Komposition	Compoziţie deuteronomistă, Dtr
Deuteronomisch	Deuteronomic
Dublette	Dublet
Eid	Jurământ
Echtheit	Autenticitate
Entmythisierung	Demitizare
Entmythologiesierung	Demitologizare
Epistel	Epistolă
Erkenntnisformel	Formulă de recunoaştere
Erzähler	Narator
Erzählzeit	Timpul intern al povestirii
Ergänzungshypothese	Ipoteza complementelor sau suplementelor
Fluchtexte	Text de execraţie
Formgeschichte	Istoria formelor
Fragmentenhypothese	Ipoteza fragmentelor
Gattung	Gen literar
Gefangenschaftsbriefe	Scrisoare din captivitate
Geistlicher Sinn	Sens spiritual
Gesetz und Evangelium	Lege şi Evanghelie

Glaubensbekenntnis	Mărturisire de credință
Gottesgericht	Judecata lui Dumnezeu
Grössere Einheiten	Unități majore
Grundschrift	Scriere fundamentală
Harmonisierung	Armonizare
Heiliger Krieg	Războiul sfânt
Heiligkeitsgesetz	Codul sfințeniei
Heilsgeschichte	Istoria mântuirii
Jahwist	Yahwist
Kindheitsevangelien	Evangheliile copilăriei
Klage	Lamentație
Kritischer Apparat	Aparat critic
Königspsalmen	Psalmi regali
Literarkritik	Critica izvoarelor
Massoretischer Text	Textul masoretic
Muster	Model
Oberbegriff	Termen generic
Offenbarung	Revelație
Pastoralbriefe	Scrisoare sau epistolă pastorală
Priestercodex	Codul sacerdotal
Priesterschrift	Scriere sacerdotală
Priestlicher Komposition	Compoziție sacerdotală
Priestliches Gebet	Rugăciunea sacerdotală
Quelle – Q	Izvor
Quellentheorie	Teoria documentară
Redaktionsgeschichte	Istoria redactării
Religionsgeschichte	Istoria religiilor
Sammlung von Sagen	Colecție de texte
Sagenkränze	Catenă de legende

Scheltrede	Diatribă
Schwur	Jurământ
Segen	Binecuvântare
Selbstvorstellungsformel	Formula de autoprezentare
Seligpreisung	Fericire
Sitz im Leben	Mediu de viață, situație vitală
Sitz im Volksleben	Mediu de viață al poporului
Sondergut	Ceea ce este propriu unui autor
Spruch	Proverb
Stichwort	Mot-crochet
Stimmung	Atmosferă
Streitgespräch	Proces, litigiu (în ebraică, *rîb*)
Textkritik	Critica textuală
Traditionsgeschichte	Istoria tradiției
Überlieferung	Tradiție
Überlieferungsgeschichte	Istoria tradițiilor
Übersetzung	Traducere
Uncial	Uncial
Urchristentum	Creștinismul de la început
Ur-Markus	Evanghelia primitivă, originală, a lui Marcu
Urkundenhypothese	Ipoteza documentară
Urteil	Judecata lui Dumnezeu
Verfluchung	Blestem
Weheruf	Nenorocire (lui...)

Weltanschauung	Concepție despre lume
Werkinterpretation	Interpretarea operei
Wirkungsgeschichte	Istoria efectelor unui text sau scrieri
Wiederaufnahme	Reluare, refren
Zitat unbezeichetes	Citație implicită
Zusammenfassung	Sumar
Zwei Quellen Hypothese	Ipoteza celor două izvoare
Zwei Quellen Theorie	Teoria celor două izvoare

III. CUVINTE DIN LIMBILE EBRAICĂ ȘI GREACĂ

Cuvinte din limba ebraică

הָלַךְ	(*hālak*)	A merge; de unde: *halakah*
בְּרִית	(*bᵉrît*)	Alianță, legământ
קָרָא	(*qārā'*)	A chema, a citi; de unde: *qerè*
בְּרָכָה	(*bᵉrāḵāh*)	Binecuvântare
גּוֹלָה	(*gôlāh*)	Captivitate, deportare
מִצְוָה	(*miṣwāh*)	Poruncă, la plural, *miṣwôṯ*
צִוָּה	(*ṣāwāh*)	A porunci
תּוֹלְדוֹת	(*tôlēḏôṯ*)	Descendenți, genealogii (de la *yālaḏ*)
אֵל	(*'ēl*)	Dumnezeu
אֱלוֹהַּ	(*'ēlōah*)	Dumnezeu
אֱלֹהִים	(*'ēlōhîm*)	Dumnezei, Dumnezeu
אָמַר	(*'āmar*)	A spune, a vorbi
נָגַד	(*nāgaḏ*)	A zice, a povesti; de unde: *hagada, hagaddah*
שָׁמַע	(*šāma'*)	A auzi, a asculta, cf. *Shema Israel*: „Ascultă, Israele" (Dt 6,4)
כָּתַב	(*kāṯaḇ*)	A scrie; de unde: scrierile *Ketubim*
יָלַד	(*yālaḏ*)	A naște
קָדַשׁ	(*qāḏaš*)	A fi sfânt
יָשַׁע	(*yāša'*)	A fi mântuit, eliberat (niphal)
הָיָה	(*hāyāh*)	A fi, a deveni, a exista, a sosi
גָּלוּת	(*gālûṯ*)	Exil
מִשְׁפָּט	(*mišpāṭ*)	Judecată, drept
שָׁפַט	(*šāpaṭ*)	A judeca

צְדָקָה	(*ṣᵉḏāqāh*)	Dreptate
קִינָה	(*qînāh*)	Lamentaţie
תּוֹרָה	(*tôrāh*)	Lege
תְּהִלָּה	(*tᵉhillāh*)	Laudă
הָלַל	(*hālal*)	A lăuda
עָלָה	(*ʿālāh*)	A urca, a se căţăra; de unde: *alyah* (urcarea) pentru iudeii care doreau să se stabilească definitiv în Israel
מָשִׁיחַ	(*māšîah*)	Cel uns, Mesia
דָּבָר	(*ḏāḇār*)	Cuvânt, lucru
גּוֹי	(*gôy*)	Popor, naţiune
גּוֹיִם	(*gôyim*)	Termen prin care iudeii îi desemnau pe neiudei
פָּלַל	(*pālal*)	A ruga
תְּפִלָּה	(*tᵉpillāh*)	Rugăciune
נָבִיא	(*nāḇî*)	Profet
מָשָׁל	(*māšāl*)	Proverb
רִיב	(*rîḇ*)	Reproş, contencios
קָדוֹשׁ	(*qāḏôš*)	Sfânt, binecuvântat
יְשׁוּעָה	(*yešû'āh*)	Mântuire, eliberare; de aici vine numele lui Isus
אָמַן	(*'āman*)	A susţine, a confirma; a crede (la hiphil), cf. *Amen*
יהוה	(*yhwh*)	Yhwh

Cuvinte din limba greacă

διαθήκη (διατίθημι), *diathékē*	alianţă
ἐκκλησία (καλέω: *a chema*), *ekklēsía*	adunare convocată, biserică

παρρησία (πᾶς ῥ῾ῆσις), *parrēsía*	siguranță, francheţe a discursului
εὐλογία, *eulogía*	binecuvântare, eulogie (a spune de bine)
κεφαλή *kephalḗ*	şef, cap
αἵρεσις (αἱρέω: *a lua*) *háiresis*	alegere făcută, erezie
κρίσις (κρίνω: *a judeca*) *krísis*	alegere, judecată, criză
ὀργή *orghḗ*	mânie
γνῶσις *gnṓsis*	cunoaştere
μετάνοια *metánoia*	convertire
ἀπώλεια (ἀπόλλυμι: *a distruge*) *apṓleia*	distrugere
λόγιον (λόγος) la plural λογία, *lóghion*	dicton, oracol, cuvânt
ἐκλογή (ἐκλέγω: *a alege*) *ekloghḗ*	alegere
ἐλπίς (ἔλπω: *a spera*) *elpís*	speranță
καιρός *káiros*	eveniment, moment favorabil
τέλος *télos*	sfârşit sau scop
δύναμις *dýnamis*	forță, putere, miracol
δόξα *dóxa*	glorie
χάρις *cháris*	har, bunătate
ἐξήγησις *exḗghēsis*	interpretare, exegeză
δίκη *díkē*	judecată, pedeapsă
δικαιοσύνη *dikaiosýnē*	dreptate

κένωσις (κενόω: *a goli*) *kenósis*	*kenoză*, renunțare totală
κοινή (de la κοινός) *koinḗ*	limba curentă
μυστήριον *mystḗrion*	mister
ἄγραφος (γράφω: *a scrie*) *ágrafos*	nescris
χριστός (de la χρίω: *a unge*) *christós*	Uns, Cristos
ἄφεσις (ἀγίημι) áfesis	iertare
ἁμαρτία (ἁμαρτανω) *hamartía*	păcat
πλήρωμα *plḗrōma*	măsură plină, plinătate
κήρυγμα (κηρύσσω: *a proclama*) *kḗrygma*	proclamare, kerygmă
ἅγιος *hághios*	sfânt
σωτηρία *sōtería*	salvare, mântuire
αἰών *aiṓn*	secol, vârstă, eon
προσήλυτος *prosḗlytos*	simpatizant al iudaismului, prozelit
παράδοσις (δίδωμι) *parádosis*	tradiție, transmitere

ANEXE

1. Câteva nume mari din exegeză

ALAND, Kurt — (1915-1994). Specialist în critică textuală. A fondat Institutul de Critică Textuală a *Noului Testament* de la Münster. A colaborat la ediția *Novum Testamentum Graece* de Erwin şi Eberhard Nestle înainte de a deveni principalul editor, astfel încât actualul text grec este numit Nestlé Aland. A făcut parte din comitetul de editare a G.N.T. (Greek New Testament).

ALBRIGHT, William, F.L. (1981-1971). Baltimore. Contribuții arheologice şi filologice. A fost directorul A.S.O.R. (American Schools of Oriental Research) de la Ierusalim, începând cu 1920; a scris *De l'âge de la pierre à la chrétienté* (ed. 2, engleză, revăzută în 1957), Paris 1961.

ALT, Albrecht — (1883-1956). Leipzig. Contribuții asupra istoriei, topografiei, influențelor egipto-asiriene în Palestina.

ASTRUC, Jean — (1684-1766). Montpellier, Toulouse şi Paris. Medic, a publicat în 1753 *Conjectures sur la Genèse*, operă care a pus bazele „teoriei documentare" aplicate la prima carte a *Bibliei*, în orbita concepțiilor exegezei critice a lui Richard Simon.

BARTH, Karl — (1886-1968). Pastor din Biserica Reformată din Geneva. Teolog care a influențat exegeza, reflectând asupra hermeneuticii

și abordărilor analizei. A redactat un comentariu la *Scrisoarea către Romani* (1919).

BAUER, Walter (1877-1960). Cunoscut în principal pentru dicționarul său al *Noului Testament* grec-german, tradus și în alte limbi.

BAUR, Ferdinand, C. (1792-1869). Tübingen. Unul dintre fondatorii școlii din Tübingen. El a creat disciplina teologiei istoriei care se sprijină pe principiile *abordării istorico-critice*.

BOUSSET, Wilhelm (1865-1920). Unul dintre fondatorii școlii religiilor comparate.

BROWN, Raymond E. (1928-1998). Unul dintre principalii exegeți din Statele Unite în secolul al XX-lea.

BULTMANN, Rudolph (1884-1976). Marbourg. El a lucrat cu W. Bousset, H. Gunkel, W. Hermann, A. von Harnack și M. Heidegger. A fost în dezbatere cu K. Barth. Este cunoscut pentru programul său de *demitologizare* a *Bibliei*, utilizarea categoriilor heideggeriene pentru teologia sa. A realizat lucrări asupra *Evangheliei lui Ioan* și teologia *Noului Testament*.
→ *Istoria tradiției sinoptice*

CHILDS, Brevard S. Exeget care s-a întrebat asupra semnificației textului în forma sa canonică. *Old Testament Theology in a Canonical Context* (1985).
→ *Canonical Criticism (lectură canonică)*

DIBELIUS, Martin (1883-1947). Berlin, Heidelberg. A fost unul dintre pionierii criticii formelor.

DODD, Charles H. (1884-1973). Oxford, Manchester, Cambridge. Este cunoscut pentru lucrările sale asupra *Evangheliilor*, în special cea a sfântului Ioan.
→ *Parabolele* împărăției, *1935. Morala evangheliei, 1958*

ERASMUS (1466/1469-1536) a editat *textus receptus* al *Noului Testament* (numit şi textul *koinè*, adică textul comun sau *bizantin*) în 1516.
→ *Capitolul asupra principalelor manuscrise ale NT*. Este considerat unul dintre „părinții" criticii textuale a *Bibliei*.

FREI, Hans (192-1988). Yale. Influențat de studiile lui Eric Auerbach (*Mimesis*) şi teologia lui Karl Barth, el a dezvoltat o analiză narativă şi structurală a textelor *Bibliei*.

GRIESBACH, Johann J. (1745-1812). Halle şi Jena. A studiat genealogiile şi relația între primele trei *Evanghelii*, trăgând concluzia priorității lui *Matei*, şi a creat noțiunea de *Evanghelii sinoptice*, refuzând posibilitatea de a scrie o armonie a *Evangheliilor*.

GUNKEL, Hermann (1862-1932). Comentariul său la *Geneză* (1901) va face să evolueze înțelegerea formelor şi genurilor literare în *corpus*-ul biblic, toate componentele pe care le-a înscris într-o istorie (*Formgeschichte, Redactionsgeschichte*). Lui i se datorează expresia *Sitz im Leben*. Studiul său şi clasificarea *Psalmilor* începând cu 1911

constituie începutul unei noi abordări.
→ *Gen literar, Gattung, Sitz im Leben*

HILLEL (60 î.C. – 20 d.C.) Unul dintre înțelepții din perioada celui de-al doilea templu, care a formulat primele reguli de interpretare rabinică a *Bibliei*.

HOLTZMANN, Heinrich J. (1832-1910). Heidelberg și Strasbourg. Se află la originea ipotezei celor două izvoare ale *Evangheliilor* sinoptice.

KÄSEMANN, Ernst (1906-1998). Mainz, Göttingen, Tübingen. El a arătat interes față de noua cercetare asupra lui Isus istoric și a cercetării criteriilor exegetice de autenticitate a cuvintelor și faptelor lui Isus.

KITTEL, Gerhard (1888-1948). Tübingen. Dirijează ediția dicționarului teologic al *Noului Testament* (TWNT). Studii istorice asupra iudaismului.

KITTEL, Rudolph (1853-1929). Leipzig. Profesor de *Vechiul Testament*, cunoscut pentru ediția sa în limba ebraică a *Vechiului Testament Biblia Hebraica* (1906, 1909, 1929), care-i poartă numele.

LAGRANGE, Marie-Joseph (1855-1938). Paris-Ierusalim. Fondatorul École Biblique de Jérusalem și al *Revue biblique* (1890). Comentarii la cărțile *Vechiului* și *Noului Testament*, reflecții asupra abordărilor exegezei care au bulversat studiul *Bibliei* de la începutul secolului.
→ *Metoda istorică*

LIDDELL-SCOTT-JONES Nume comun atribuit dicționarului grec-englez stabilit de Henry Georges Liddell și Robert Scott, modificat și revizuit (1925-1940) de Henry Stuart Jones. Ultima ediție în 1996.

LOISY, Alfred (1857-1940). Paris. Un reprezentant al mișcării modernismului care îi va aduce excomunicarea în 1908, el a dezvoltat critica istorică a cărților *Noului Testament* și a originilor creștinismului.

MEYER, Louis (1640-1681), Amsterdam. Filosof, discipol al lui Spinoza, el este autorul *La philosophie interprète de l'Ecriture Sainte* (1666), în care, pe urmele maestrului său și filosofului Descartes, stabilește principiile raționale ale studiului *Bibliei*.

NOTH, Martin (1902-1968). Studiile sale asupra tradițiilor Pentateuhului l-au dus la identificarea Deuteronomistului (Dtr). Cunoscut de asemenea pentru a sa *Istorie a lui Israel*.

VON RAD, Gerhard (1901-1971). Heidelberg. Cunoscut pentru a sa *Teologie a Vechiului Testament* și în particular pentru studiile asupra Pentateuhului.
→ *Hexateuh*

SCHWEITZER, Richard (1875-1975). Strasbourg. Cunoscut pentru studiile sale asupra problemei lui Isus istoric.

SIMON, Richard (1638-1712). Considerat unul dintre părinții fondatori ai exegezei critice, datorită în special operei sale *Histoire critique*

du Vieux Testament (1678), operă în care el pune principalele noutăți ale inteligenței *corpus*-ului biblic și a traducerii.

SPINOZA, Baruch (1632-1677). Amsterdam și La Haye. Filosof, în *Tratat teologico-politic* (1670) pune bazele abordării critice, istorice, lingvistice a *Bibliei*, în referință la rațiune, ceea ce, alături de R. Simon, îl face și pe el unul dintre părinții fondatori ai exegezei moderne.

TISCHENDORF, Constantin (1815-1874). Leipzig. A descoperit numeroase manuscrise unciale ale *Bibliei*, în particular *Codex Sinaiticus* și *Vaticanus*.
→ *Capitolul despre principalele manuscrise*

DE VAUX, Roland (1903-1971). Școala biblică de la Ierusalim. A dirijat publicarea *Bibliei* de la Ierusalim (1950). Este cunoscut pentru lucrările sale istorice și arheologice. Două dintre operele sale sunt *Institutions de l'Ancien Testament* și *Histoire ancienne d'Israël*.

WELLHAUSEN, Julius (1844-1918). Göttingen. Este recunoscut ca precursor al teoriei documentare asupra Pentateuhului.

WREDE, William (1859-1906). Breslau. A pus în operă critica *Istoriei redactării* la *Evanghelia lui Marcu*.

2. Prescurtările cărților biblice

Română	Franceză	Engleză	Germană	Română	Franceză	Engleză	Germană
Gen	Gn	Gen	Gen	Zah	Za	Zech	Sach
Ex	Ex	Exod	Ex	Mal	Ml	Mal	Mal
Lev	Lv	Lev	Lev	Iob	Jb	Job	Iob
Num	Nb	Num	Num	Ps	Ps(s)	Ps(s)	Ps(s)
Dt	Dt	Deut	Dtn	Prov	Pr	Prov	Spr
Ios	Jos	Josh	Jos	Ct	Ct	Cant	Hld
Jud	Jg	Judg	Ri	Înț	Sg	Wis	Weish
Rut	Rt	Ru	Rut	Qoh	Qo	QOh	Koh
1-2Sam	1-2S	1-2Sam	1-2Sam	Sir	Si	Sir	Sir
1-2Rg	1-2R	1-2Kgs	1-2Kön	Mt	Mt	Matt	Mt
1-2Cr	1-2Ch	1-2Chr	1-2Chr	Mc	Mc	Mark	Mk
Esd	Esd	Ezra	Esr	Lc	Lc	Luke	Lk
Neh	Ne	Neh	Neh	In	Jn	John	Joh
Idt	Jdt	Jdt	Jdt	Fap	Ac	Acts	Apg
Tob	Tb	Tob	Tob	Rom	Rm	Rm	Rōm
1-2Mac	1-2M	1-2Macc	1-2Makk	1-2Cor	1-2Co	1-2Cor	1-2Kor
Is	Is	Isa	Jes	Gal	Ga	Gal	Gal
Ier	Jr	Jer	Jer	Ef	Ep	Eph	Eph
Lam	Lm	Lam	Klgl	Fil	Ph	Phil	Phil
Bar	Ba	Bar	Bar	Col	Col	Col	Kol
Ez	Ez	Ezek	Ez	1-2Tes	1-2Th	1-2Thess	1-2Thess
Dan	Dn	Dan	Dan	1-2Tim	1-2Tm	1-2Tim	1-2Tim
Os	Os	Hos	Hos	Tit	Tt	Titus	Tit
Il	Jl	Joel	Joel	Flm	Phm	Phlm	Phlm

Am	Am	Amos	Am	Evr	He	Heb	Hebr
Abd	Abd	Obad	Obd	Iac	Jc	Jas	Jak
Iona	Jon	Jonah	Jon	1-2Pt	1-2P	1-2Pet	1-2Petr
Mih	Mi	Mic	Mich	1-3In	1-3Jn	1-3John	1-3Joh
Nah	Na	Nah	Nah	Iuda	Jude	Jude	Jud
Sof	So	Zeph	Zef	Ap	Ap	Rev	Offb
Ag	Ag	Hag	Hag				

Mk = Markus
= landmark
= Meilenstein

Redemptorem = Retter

Epitext ? Paratext
Peritext

3. Abrevieri ale celor mai citate titluri de cărţi, colecţii şi reviste

AAR.SR	American Academy of Religion. Studies in Religion
AB	Anchor Bible
ABD	*Anchor Bible Dictionary*
AASF	Annals academiae Scientiarum Fennicae
AASF.DHL	Annals academiae Scientiarum Fennicae. Dissertationes humanarum litteraru
ABR	Australian Biblica Rewiev
ÄAT	Ägypten und Altes Testament (Wiesbaden)
ACNT	Augsburg Commentary on the New Testament
AcT	Acta Theologica
AGJU	Arbeiten zur Geschichte des antiken Judentums und des Urchristentums
AnBib	Analecta Biblic
AncB (AB)	Anchor Bible
ANRW	Aufstieg und Niedergang der römischen Welt
AOAT	Alter Orient und Altes Testament
ASeign	Assemblées du Seigneur
AThANT	Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments
ATD	Alt Testamentisch Deutsch
AUSS	Andrews University Seminary Studies
BA	Biblical Archaeologist, The
BArR (BAR)	Biblical Archaeology Review, The
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
BB	Biblische Beiträge
BBB	Bonner biblische Beiträge
BBR	Bulletin for Biblical Research

BDF	Blass-Debrunner-Funk, A greak Grammar of the NT
BeO	Bibbia e Oriente
BEThL	Bibliotheca ephemeridum theologicarum Lovaniensium
BG	Zerwick, Biblical Greek
BGBE	Beiträge zur Geschichte der biblischen Exegese
Bib	Biblica
BK	*Biblia* Hebraica
BKAT	Biblischer Kommentar Altes Testament
BiLe	Bibel und Leben
BiLi	Bibel und Liturgie
Bill	H.L. Strack, P. Billerbeck, *Kommentar zur Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, 7 vol., Munich 1956-1961.
BiSe	Biblical Seminar
BiTod	Bible Today
BLE	Bulletin de Littérature Ecclésiastique
BN	Biblische Notizen
BNTC	Black's New Testament Commentaries
BR	Biblical Research
BrownJudSt	Brown Judaic Studies
BSt	Biblische Studien
BTB	Biblical Theology Bulletin
BThSt	Biblisch-theologische Studien
BThZ	Berliner theologische Zeitschrift
BU	Biblische Untersuchungen
BWANT	Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament
BZ	Biblische Zeitschrift
BZAW	Beihefte zur Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft

BZNW	Beihefte zur Zeitschrift für die Neutestnamentliche Wissenschaft
CB.NT	Coniectanea Biblica NT Series
CBET	Contributions to Biblical Exegesis and Theology
CBQ	Catholic Biblical Quarterly
CBRA	Collectanea biblica et religiosa antiqua
CChr.SL	Corpus Christianorum. Series Latina
CEI	Conferenza Episcopale Italiana (Bibbia patrocinatata dalla)
CEv	Cahiers Évangile
CEvS	Cahiers Évangile, supplément
CFi	Cogitatio Fidei
CivCatt	Civiltà Cattolica
CNT[N]	Commentaire de Nouveau Testament
Conc	Concilium
ConBib OT	Coniectanea Biblica – Old Testament Series
CRB	Cahiers de la Revue Biblique
CTJ	Calvin Theological Journal
CThMi	Currents in Theology and Mission
DBS	Dictionnaire de la Bible, Supplément
DBAT	Dielheimer Blätter zum Alten Testament
DEB	Dictionnaire encyclopédique de la Bible, Turnhout 2002[3]
DEJ	Dictionnaire encyclopédique du judaïsme, Paris 1993
EE	Estudios Eclesiasticos
EFm	Efemérides Mexicana
EHPhR	Études d'histoire de philosophie religieuses
EKK	Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament
EssBib	Essais bibliques

EstB	Estudios Bíblicos
ET	Expository Times
EtB	Études Bibliques
EThL	Ephemerides Theologicae Lovanienses
EThS	Erfurter Theologische Schriften
ETR	Études Théologiques et Religieuses
EurHS	Europäische Hochschulschriften
EuA	Erbe und Auftrag
EvQ	Evangelical Quarterly
ExpT	Expository Times
EvTh	Evangelische Theologie
EWTN	Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament
FAT	Forschungen zum Alten Testament
FRLANT	Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments
FRLANT NF	Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments neue Folge
FS	Festschrift
FTS	Frankfurter Theologische Studien
FzB	Forschung zur Bibel
GHAT	Göttinger Handkommentar zum Alten Testament
GNT	Grundisse zum Neuen Testament
GREG	Gregorianum - Roma
HBS	Herder biblische Kommentar
HNT	Handbuch zum NT
HSM	Harvard Semitic Monographs
HThK (HTKNT)	Herders Theologischer Kommentar zum Neuen Testament
HThR (HTR)	Harvard Theological Review
HUCA	Hebrew Union College Annual
IBSt	Irish Biblical Studies

ICC	International Critical Commentary
IER	Irish Ecclesiastical Record
Int	Interpretation
ITS	Indian theological studies
JAAR	Journal of the American Academy of Religion
JAOS	Journal of the American Oriental Society
JBL	Journal of Biblical Literature
JBTh	Jahrbuch für Biblische Theologie
JJS	Journal of Jewish Studies
JGRChJ	Journal of Greco-Roman Christianity and Judaism
JR	Journal of Religion
JRS	Journal of Roman Studies
JQR	Jewish Quarterly Review
JSJ	Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman Period
JSNT	Journal for the Study of the New Testament (Sheffield)
JSNT.S	Journal for the Study of the New Testament Supplement Series
JSOT.S	Journal for the Study of the Old Testament Supplement Series
JThS	Journal of Theological Studies
JTSA	Journal of theology for Southern Africa
KBANT	Kommentare und Beiträge zum Alten und Neuen Testament
KD	Kerygma und Dogma
KEK	Kritiscger-exegetischer Kommentar über den Neuen Testamentes
LAS	Libreria Ateneo Salesiano
LBS	Library of Biblical Studies
LEC	Library of Early Christianity
LD	Lectio Divina.

LeDivCom	Lectio Divina. commentaire
LiBi	Lire la Bible
LingBibl	Linguistica biblica
LouvSt	Louvain Studies
LTQ	Lexington Theological Quarterly
LV	Lumen Vitae
LV(L)	Lumièr et Vie
MoBi	Le Monde de la Bible
MSR	Mélanges de sciences religieuse
MSSNTS (SNTSMS)	Society for New Testament Studies Monograph Series
MThA	Münsteranerr theologische Abhandlungen
MThZ	Münchener theologische Zeitschrift
N-A^{27}	Nestlé-Aland, ed. 27
NBI	New blackfriars
NEB	Neue Echter Bibel
NedThT	Nederlands Theologisch Tijdschrift
Neotest.	Neotestamentica
NIC	New International Commentary on the New Testament
NIGTC	New International Greek Testament Commentary
NICOT	New International Commentary on the Old Testament
NRTh	Nouvelle revue théologique
NT	Novum Testamentum
NT.S	Novum Testamentum Supplements
NTA	Neutestamentliche Abhandlungen
NTD	Neue Testament Deutsch, Das
NTOA	Novum Testamentum et Orbis Antiquus
NTR	New Testament Readings
NTS	New Testament Studies
NTTS	New Testament Tools and Series
OBO	Orbis Biblicus et Orientalis

ÖBS	Österreichische biblische Studien
OTL	Old Testament Library
OTG	Old Testament Giudes
ÖTBK	Ökumenischer Taschenbuchkommentar zum Neuen Testament
OTS	Oudtestamentische studiën
PaThSt	Paderborner theologische Studien
PG	Patrologie Greque
PL	Patrologie Latine
PEQ	Palestine Exploration Quarterly
PGC	The Pelican Gospel Commentaries
PoTh	Le point théologique
PRSt	Perspectives in Religious Studies
PzB	Protokolle zur Bibel
QD	Quaestiones Disputatae
RAC	Reallexikon für Antike und Christentum
RAT	Revue Africaine de Théologie
RB	Revue Biblique
RBén	Revue bénédictine
RcatB	Revista catalana de teologia
RechBib	Recherches bibliques
REG	Revue des etudes grecques
RegNT	Regensburger Neues Testament
RestQ	Restoration Quarterly
RevBib	Rivista biblica
RevExp	Review and Expositor
RevSR	Revue de sciences religieuses
RGG	Religion in Geschichte und Gegenwart
RHR	Revue de l'Histoire des Religions
RHPhR	Revue d'histoire et de philosophie religieuses
RIDA	Revue internationale des droits de l'antiquité
RivBib	Rivista biblica

RNT	Regensburger Neues Testament
RQum	Revue de Qumrân
RSPT	Revue de sciences philosophiques et théologiques
RSThom	Revue thomiste
RTL	Revue théologique de Louvain
RTP	Review of Theology and Philosophy
RTR	Reformed Theological Review
RV	Religionsgeschichtliche Volksbücher für die deutsche christliche Gegenwart
Salm	Salmanticensis. Salamanca
Sal	Salesianum
SANT	Studien zum Alten und Neuen Testament
SBAAT	Stuttgarter Biblische Aufsatzbände Altes Testament
SBB	Stuttgarter biblische Beiträge
SBEsp	Semana biblica española
SBEC	Studies in the Bible and early Christianity
SBFA	Studii Biblici Franciscani Analecta
SBFLA	Studii Biblici Franciscani Liber Annuus
SBL	Society of Biblical Literature.
SBL.DS	Society of Biblical Literature. Dissertation Series
SBL.SP	Society of Biblical Literature. Seminar Papers
SBM	Stuttgarter biblische Monographien
SBS	Stuttgarter Bibelstudien
ScEc	Science et Esprit
SémBib	Séemiotique et Bible
SE	Studia Evangelica
SFSHJ	South Florida Studies in the History of Judaism
SFThl	Schriften den Finnischen Theologischen Literaturgesellschaft

SJTh	Scottish Journal of Theology
SLJT	Saint Luke's Journal of Theology
SJTh	Scottish Journal of Theology (Edinburgh)
SNT	Schriften des Neuen Testaments
SNTA	Studiorum Novi Testamenti Auxilia
SNTU	Studien zum Neuen Testament und seiner Umwelt
SPIB	Scripta Pontificii Instituti Biblici
StANT	Studien zum Alten und Neuen Testament
StBi	Studi biblici
StNT	Studien zum Neuen Testament
StTDJ (STDJ)	Studies on the Texts of the Desert of Juda
SNTSMS	Society for New Testament Study Monograph Series
SOTSMS	Society for Old Testament Study Monograph Series
SSN	Studia Semitica Neerlandica
ST	Studies in Theology
StB	Studien Bücher Theologie
SubBib	Subsidia Biblica (Roma)
SubRivBib	Supplementi alla Rivista Biblica Italiana
SVÅ	Svensk Exegetisk Årsbok
SW	Social Word of Biblical Antiquity Series
SWJT	South Western Journal of Theology
TANZ	Texte und Arbeiten zum neutestamentlichen Zeitalter
TB	Theologische Bücherei
TBü	Theologische Bücherei
TeKo	Texte und Kontexte
ThBeitr	Theologische Beiträge
ThF	Theologische Forschung
ThGl	Theologie und Glaube
ThHK	Theologischer Handkommentar zum NT
ThLZ	Theologische Literaturzeitung

TM	Texte massorétique
ThPh	Theologie und Philosophie
ThQ	Theologische Quartalschrift
TRev	Theologische Revue (Münster)
ThStKr	Theologische Studien und Kritiken
TRu	Theologische Rundschau
TS	Theological Studies
TSK	Theologische Studien und Kritiken
ThV	Theologische Versuche
ThViat	Theologia Viatorum
TW	Theologische Wissenschaft
ThWAT	Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament
ThWNT	Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament
ThZ	Theologische Zeitschrift
TTh	Tijdschrift voor Theologie
TThSt	Trierer Theologische Studien
TThZ	Trierer Theologische Zeitschrift
TrinJ	Trinity Journal
TynB	Tyndale Bulletin (London)
TU	Texte und Untersuchungen zur Geschichte des altchristlichen Literatur
TZ	Theologische Zeitschrift
UB	Urban-(Taschen-)Bücher
ÜP	Überlieferungsgeschichte des Pentateuch (M. Noth)
USQR	Union Seminary Quarterly Review
VC	Vigiliae Christianae
VF	Verkündigung und Forschung. Theologischer Jahresbericht
VSal.CA	Verbum Salutis. Nouveau Testament
VSal.NT	Verbum Salutis. Nouveau Testament
VT	Vetus Testamentum

VTS	Vetus Testamentum Supplements
WBC	Word Biblical Commentary
WiWei	Wissenschaft und Weisheit
WMANT	Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament
WUNT	Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament
ZABR	Zeitschrift für alttestamentliche Wissenschaft
ZAW	Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft
ZBKNT	Zürcher Bibelkommentare. Neues Testament
ZDPV	Zeitschrift des deutschen Palästina-Vereins
ZKTh	Zeitschrift für katholische Theologie
ZLTh	Zeitschrift für lutheranische Theologie
ZNW	Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft
ZThK	Zeitschrift für Theologie und Kirche
ZNW	Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche
ZST	Zeitschrift für systematische Theologie
ZTC	Zeitscbrift für Theologie und Kirche

4. Câteva cărţi despre lexicul exegezei

ALONSO-SCHÖKEL, Louis, *Petit vocabulaire des études bibliques*, Éd. du Cerf, Paris 1982.

BLAZ, Horst – SCHNEIDER, Gerhard, *Exegetical dictionary of the New Testament*, T&T Clark, Edinburgh 1990-1993.

SOLULEN, Richard N. – SOULEN, R. Kendall, *Handbook of biblical criticism*, J. Knox, Atlanta 1976 – 3 ed. J. Knox, Louisville (Kentucky) 2001.

INDICE

A

A (codice), 34
A fortiori, 179
Abordare canonică, 66
Abordare diacronică, **61**, 63
Abordare sincronică, 61, 113
Abschiedsrede, 211
Account, 208
Acrostic, 208
Acrostih, **18**, 208
Actor, **115**, 129
Acțiune, **144**
Acțiune de mulțumire, 15, **63**, 79, 86, 211, 212
Acțiune profetică, 63
Acțiune transformarțională, **115**, 127, 130
Adăugare, **155**
Adăugire redacțională, 63
Adăugiri postерioare, 103
Adevărul ebraic, 43
Adonai, 48
Adormirea Mariei, 59
Adscriptio, **168**
Adynaton, 141
Agraphos, 219
Ahicar, 58
Aiôn, 219
Aktionsart, **185**
'ālāh, 130
Aland, 221
Albright, 221
Al doilea Isaia, 14, **70**, 194, 200
Aleph, 36
Alexandrian school, 208
Alexandria, 20, 29, 38, **185**, 186, 208, 211
Alexandrin (text), 46
Alexandrinische Schule, 211
Alexandrinus, 36, 37
Alegorie, **186**, 208
Alegoric, 180, 181, 182, **186**
Alegorizare, 208
Alegorism, 186
Aleluia, 16, **186**
Alianță, 14, 23, **63**, 67, 202, 209, 212, 216, 217
Aliterare, **156**
Allegorical exegesis, 208
Allegorische Exegese, 211
Allegorization, 208
Allegory, 208
Alphabetical song, 208
Alphabetischer Lied, 211
Alt, 73, **221**
Altar, 95
Alter, 96
Al treilea Isaia, **111**
Amanuensis, amanuenses, **172**
'āman, 217
'āmar, 216
Amarna, 186, 127
Amarnabriefe, 211
Amplificare, **141**
Anacronie, **115**
Anadiplozā, **156**

Anagnorisis, **115**, 126
Anagogie, 180, 182, **187**
Analepsă, **116**
Analiză epistolară, 167
Analiză narativă, 113
Analiză retorică, 135
Anamneză, **187**
Anaforă, **156**
Anatemă, **187**, 211
Antichitate, **94**, 96
Anticlimax, **157**
Antilegomena, 23, 169
Antiohia, 29, 39, 111, **187**, 208
Antiochene schoool, 208
Antichităţi biblice (de pseudo Filon), 58
Antiteză, **163**
Áfesis, 219
Aparat critic, 209, 213
Apocalips, *Apokálupsis, Apokalypsis*, 23, **25**, 57, **187**
Apocalipsul lui Abraham, Ap. lui Adam, Ap. lui Ilie, Ap. lui Paul, Ap. lui Petru, 57-58
Apocalipsul grec al lui Esdra, 57
Apocalipsul siriac, 57
Apocaliptic, **26**, 179, 188
Apocrife, 22, **55**, 73, 190
Apocrifa la Genezã, 54
Apodictic, 73
Apodozã, **188**, 204
Apoftegmã, **188**
Apôleia, 218
Apologie, **148**
Apolog, **64**, 77
Apostolicitate, 28
Aquila, 41
Aramaica, **40**
Argumentaţie, **147**
Arta de a convinge, 136
Arta de a vorbi, **135**
Asemănare, **164**
Asindet, asindetic, 159, 188
Astruc, 112, 221
Asurbanipal, 80
Ausführungsformel, 77, 211
Autenticitate, **48**, **169**, 173, 212
Author's meaning, 208
Autoprezentare (formula de), 78
Autor, 47, 102, **116**, 119-129, 169-173, 190, 195, 205
Autorizaţie imperială persanã, 64, 91, 93, 97

B

B 19ª (codex), 34
Bannfluch, 211
Baraita, Baraitot, 174
Barth, 85, 86, 222, 223
Baruh, 21
Bauer, 222
Baur, 222
Beauchamp, 70
Bel şi Dragonul, 21
Bengel, 46
Berakah, 189
B'rākāh, 216
Bergpredigt, 211

B'rît, 216
Bezae (Codex D), 38
BHK, 33
BHS, 34
Biblia, **11**
Biblia de la Ierusalim, 49
Biblia hebraica, 33, 225
Biblical meaning, 208
Binecuvântare, **16**, **65**, 97, 168, 198, 214, 216
Blanc în text, **116**
Blestem, **97**, 214
Blum, 92
Bodmer (colecție, codice, manuscris), 35, 37
Book of the Covenant, 208
Botenformel, 77, 211
Bousset, 85, **222**
Brief, 212
Brown, 222
Bultmann, 69, 83, 85, 109, **222**
Bund, 212
Bundesbuch, 212
Bürger-Tempel-Gemeinde, 65, 66, 212

C

C (codex), 34
Cabala, Kabbala, **197**, 211
Cadru, **117**, 127
Cadru epistolar, **167**
Cananeean, 40
Canon, **27**, 174
Canonical Approach, 66, 208
Canonical criticism, **40**, 208, 223
Capitol, **11**
Captivity letters, 208
Caracterizare, **117**
Cartea lui Iob, **17**
Cartea nașterii Mariei, 59
Cartea Proverbelor, **17**
Cartea secretelor lui Enoh, 57
Casuistic law, 208
Cazuistic, 67, **74**, 208
Catch-word, 208
Catenentext, 212
Catholic letters, 208
Cauză, 79
Câmp semantic, **189**
Cântarea Cântărilor, 19
Cântarea Deborei, 40
Cântările de urcare, 16
Cântări ale Slujitorului, 14
CD (Documentul Cairo), 53
Cezareean, 39
Cezareean (textul), 46
Charis, 218
Chester Beatty, 35, 37
Chiasma, 209
Chiasm, **163**, 209
Chiastic, 145
Childs, 66, **223**
Chreia, 189
Christos, 219
Chronicler, 209
Cinci suluri, 19
Cititor, 103, 114, 116, 119, 121, **124**, 125, 128, 195
Cititor *ideal*, 124
Cititor *implicit*, 124, 210
Cititor *real*, 124
Citizen-Temple Community, **66**, 209

Claramontanus (codex D^p), 38
Climax, **117**, 122, **157**
Close Reading, **67**, 99, 209
Cod, 13
Codex Freer (W), 38
Codice, 31
Codice, codex, 31, 34, 227
Codul alianței, 13, **67**, 208, 212
Codul deuteronomic, **13**
Codul lui Hammurabi, **68**
Codul sacerdotal, **68**, 213
Codul sfințeniei, 209, 213
Colofon, 127, **189**, 206
Comentariul la Habacuc, 54
Comma ioaniană, **45**, 196, 210
Commoratio, **164**
Comparație, 48, 98, 140, 155, **164**, 202
Compilație, 85, 169, **189**, 209
Complaint, 209
Complicații, **117**, 123
Componentele intrigii, 123
Compoziție concentrică, **163**
Compoziție deuteronomistă, 212
Compoziție sacerdotală, 91, 213
Concluzie, 148
Concordanțe, **49**
Confesiunile lui Ieremia, 14
Confirmarea, **148**
Conflate, 209
Conflațiune, *Conflation*, 189, 209
Confutatio, 148
Conservare, 94
Construirea personajului, 118
Continuității și actualității (legea), 94
Corectarea, *correctio*, 164
Corespondența dintre Paul și Seneca, 60
Corpul scrisorii, **168**
Corpus, **25**
Covenant, 208
Cristos, 219
Criteriile canonicității, **28**
Critical apparatus, 209
Critică, **190**
Critica externă, 45
Critica internă, 45
Critica istorică, **30**, 190, 209
Critica literară, **51**, 52, 93, 99, 107, 190
Critica rațională, **45**
Critica textuală, **45**, 47, 190, 211, 214, 221
Cronici, 19
Cronist, **20**, 209
Curent apocaliptic, 187
Cursive, 33

D

Dābār, 217
Daniel, **19**, 25, 35, 41, 43, 55
Danksage, 212
De profundis, 16
De Wette, 72
Decalog, **13**, **68**, 194, 200
Deconstrucție, **69**, 206

Dei Verbum, 29
Deliberativ, **137**, 148
Demitologizare, **69**, 209, 212, 222
Demonstrativ, 139
Demythologization, 209
Dependent on Q, 209
Deportare, 81
Deuterocanonic, **21**, 44, 56, 190, 204
Deutero-Isaia, **14**, 49, **70**, 100, 111, 200
Deuteronom, **13**, **70**, 71, 85, 91, 97, 101, 108, 182
Deuteronomic, 209
Deuteronomic, 13, 68, **70**, 71, 85, 91, 95, 209, 212
Deuteronomică (reformă), 72
Deuteronomisch, 71, 212
Deuteronomist, 209
Deuteronomist, 14, 47, 71, **72**, 85, 91, 102, 109, 209, 226
Deuteronomistisch, 72, 212
Deuteronomistische Komposition, 212
Deuteropauline, 23, **170**, 173
Deutérose, **69**
Deutero-Zaharia, 70
De Vaux, 227
Deznodământ, **118**, 122, 126, 130
Diachronic, 209
Diacronic, **61**, 209
Diaspora, **174**
Diatēkē, 23, 217
Diatesaron, **44**
Diatribă, **141**, 214
Dibelius, 109, 223
Didahia, **190**
Diegeză, **118**
Diègèsis, **118**, 149
Digressio, **152**
Digresiunea, **152**
Dikaiosýnè, 218
Dikē, 218
Diptografie, **46**, 209
Discourse, **125**, 209
Discurs, 137
Discurs de adio, **73**, 209, 211
Discursul din câmpie, 123
Discursurile lui Epictet, **142**
Dispositio, **146**
Dispoziţiunea, 136, 145, **146**, 153
Dispoziţia, sau partea unui discurs, 146
Dispoziţia unui discurs persuasiv, 146
Distih, **12**
Dittography, 209
Divizarea povestirii, 113
Doctrina apostolului Adai, 59
Documentară (teorie), 73
Documentary hypothesis, 209
Documentul Cairo, 53
Documentul de la Damasc, 53
Dodd, 223
Döderlein, 73
Doublet, *doublet*, **73**, 209
Dovezi, 136, 142, **148**, 149, 153
Doxa, 218
Doxologie, 191
D^p (codex), 38
Drept apodictic, **73**
Drept casuistic, **74**

Dublette, 212
Duhm, 70, 111
Dýnamis, 218

E

Ebraică, 40
Ebraic pătrat, 31
Ebraism, 193
Echtheit, 212
Economie, 95
Efrem (codex C), **36**
Egressus, 152
Eichhorn, 70, 83, 85
Eid, 212
Eidola, 194
Eidos, 194
Ekklesia, 217
Ekloghē, 218
'ēl, 216
Elegie, 75
Elenism, **193**
Eliot, 99
Elipsă, 95, 118, 119, 134, **159**
Elipsa narativă, **118**, 119
Elliger, 75
Elocuțiunea, 136, **143**, **153**
'ēlōah, 216
Elogiul, **139**
'ēlōhim, 216
Elohîm, 74, 75, 87, 112
Elohist, 47, 71, 74, **75**, 87, 89, 97, 112
Elpís, 218
Emistih, **12**, **194**
Enchidu, 80
Engnell, 84
Enkomion, 137
Enoh etiopian, Enoh slavon, 57
Enoteism, 191
Entmythisierung, 212
Entmythologisierung, 212
Enumerația, **157**
Epanadiploza, **159**
Epanórthōsis, 164
Epexegetic, **191**
Ephraemi rescriptus, 36, 37
Epidictic, **137**, 139
Epilog, 17, **148**
Epilogos, 148
Epifora, **158**
Episod, **119**, 124, 130
Episodic, 128, 130
Episodul în context, **115**
Epistel, 212
Epistle, 209
Epistolar, 121, **139**, 167
Epistolă, 23, **167**, 209, 212
Epistula, 167
Eponim, **192**, 209
Eponymous, 209
Erasmus, 223
Ergänzungshypothese, 89, 212
Erkenntnisformel, 78, 212
Erzähler, 212
Erzählzeit, **132**, 212
Escatologic, 26, 176
Escatologie, **26**
Esdra, 20
Esdra-Nehemia, 20
Esenieni, **174**
Estera, 19, 28, 34, 35, 43, 49
Etiologie, etiologic, **76**
Euangélion, 24
Eulogía, 218

Eulogie, 168, 189, **192**
Evangelium, 24, 96
Evanghelia copilăriei (a lui pseudo-Matei), 59
Evanghelia lui Nicodim, Ev. ebioniților, Ev. evreilor, Ev. nazareenilor, Ev. după Toma, 59
Evanghelic, **24**
Evanghelie, 23, 24
Evanghelii apocrife, 59
Evanghelist, 24
Ewald, 89
Exagerare, 141, 186
Exegeza ebraică și creștină, 113, 174
Exegeza lui Paul, 113
Exegeza scrierilor lui Paul, 169
Exēghēsis, 218
Exemplul, **141**
Exil, 81
Exitus, **149**
Exod, 11, 12, 47, 78, 100, 182
Exordiul, **147**
Exordium, **146**, **147**
Explicativ, 191
Expolitio, 165
Expozițiune, **119**, 123, 126
Extradiegetic, **119**, 121, 125
Ezechia, 68, 89
Ezechiel, 14, 35, 78, 80

F

Fabula, 77
Faptele apocrife, 59
Faptele lui Andrei, – Ioan, – Paul, – Filip, Petru, – Pilat, – Toma, 59
Farewell discourse, 209
Fas, 67
Fericire, 189, 214
Festschrift, **192**
Ficelă, 120
Figuri, 103, 135, 141, 143, 153
Figuri biblice, 183
Figuri de cuvinte, **135**, 159
Figuri de gândire, **161**
Figuri retorice, figuri tipologice, 183
Fish, 103
Fluchtexte, 212
Focalizare, 114, **120**, 127
Focalizare *exterioară*, focalizare *internă*, focalizare *zero*, 120
Focalizat, 120
Folio, **31**
Formgeschichte, **52**, 81, 82, 109, 212
Formula de autoprezentare, **78**, 214
Formula de împlinire, 77, 211
Formula de recunoaștere, **78**, 212
Formula mesagerului, **77**, 211
Formula *toledot*, **78**
Fragmentenhypothese, 212
Frecvență, **120**, 130
Freer - W, 38
Frei, 64, **223**
FS, 192
Fulda, 88
Funk, 196, 231

G

Gālût, 216
Gattung, **51**, 79, 82, 212
Gattungen, 51
Geddes, 88
Gefangenschaftsbriefe, 212
Geistlicher Sinn, 212
Gemara, **174**, 181
Genealogie, **79**
Genealogii orizontale, 79
Genealogii verticale, 79
Geneza, 11, 12, 100
Gen deliberativ, 137
Gen demonstrativ sau epidictic, **137**, 138
Gen epidictic, **137**
Gen judiciar, **137**
Gen literar, 18, 51, **79**, 212
Gen retoric, **136**
Genuri literare, 15, 51, 79, 109, 131, 166, 195, 210
Gerhardsson, 84
Gesetz und Evangelium, 212
Gest profetic, **80**
Gezerah shawah, **175**
Gheniză, 31
Ghilgameş, 80
Glaubensbekenntnis, 213
Glosă, 80, 103, 209
Glosolalie, **170**
Gloss, 209
Gnōsis, 192, 218
Gnostic, **192**
Gnosticism, **192**
Golā, gôlāh, **81**, 216
Gospel, 209
Gospel harmony, 209
Gottesgericht, 213
Gôy, gôyim, 217
Graf, 87
Graphè, 172
Graphía, 172
Greaca, 41
Greimas, 108
Griesbach, 224
Grössere Einheiten, 213
Grundschrift, 74, 213
Gunkel, 79, 81, 83, 85, 86, 106, 107, 109, 222, **224**

H

Hagadah, haggadah, 175, 176
Haggadot, haggid, 175
Haghios, 193, 219
Hagiographa, 209
Hagiografi, 209
Hagiografie, **193**
Hairesis, 218
Hālak, 216
Halaka, halakah, 175, 176
Halakot, halakic, 175, 176
Hālal, 217
Hamartía, 131
Hapax, 193
Hapax legomenon, 193
Haplografie, 46, 209
Haplography, 209
Harmonisierung, 213
Harnack, 222
Hatima, Hatimot, **176**
Hāyāh, 216
Heiliger Krieg, 213
Heiligkeitsgesetz, 213

Heilsgeschichte, **86**, 213
Henateuh, 76, 81, 101, 109
Hendiada, **158**
Henoteism, 191, 200
Heterodiegetic, **121**
Heterodoxe, 192
Heterodoxie, 192
Hexapla, Hexaple, 42
Hexateuh, 76, **81**, 82, 89, 101, 226
Hillel, 175, **224**
Hiperbat, **160**
Hiperbolă, 141, **165**
Hipotaxă, hipotactic, **194**, 203
Historical criticism, 209
Hodayot, 53
Holiness code, 209
Holtzmann, 224
Homer, 130
Homodiegetic, **121**
Homofone, **194**
Homoioteleuton, **46**
Homologoumena, 23, 169, **170**
Hupfeld, 76, 87, 112

I

Ibn Ezra, 70
Idolatrie, **194**
Idolotiți, **194**
Ieremia, 14, 35, 80, 111
Ieronim, 22, 42
Ilgen, 75, 89
Imn, **86**
Implied author, 116
Implied reader, 124
Implied reader, 210
Incipit, **121**
Inciting moment, 126, 209
Incluziunea, **159**
Ineranță, **194**, 195, 210
Inerrancy, 210
Infancy Gospels, 209
In medias res, 119
Inscripția trilingvă (din Letoon), 93
Inscriptio, **194**
Inspirație, 27, **195**
Instanță, instanțe, 113, 119, **121**
Instanțe extradiegetice, instanțe intradiegetice, 113, 119
Integritate, 169, **170**, 189
Intenția autorului, **195**, 208
Intentio lectoris, 195
Intentio operis, 195
Interpolare, **196**
Interpretare, 99, 175, 178, 185, 186
Interpretarea rabinică, 224
Intertestamental, 210
Intertestamentar, **55**, 210
Intertextualitate, **122**
Intradiegetic, **122**, 125
Intriga rezoluției, intriga revelației, intriga episodică, intriga globală, intriga unificată, **122-123**
Intrigă, 113, 115, 120, 121, **122**, 124, 126, 127, 130
Inventiunea, 136, **143**, **153**
Inversiunea, **165**
Ioanian, **25**

Iob, 15, 17, 165, 228
Iosias, 71, 72, 87
Iosif şi Asenet, 58
Iosue, 13, 49, 72, 73, 76, 81, 124
Ipoteza celor două izvoare, 48, 215
Ipoteza complementelor, **89**, 212
Ipoteza documentară, 69-77, **86**, 88, 89, 107, 112, 189, 209, 214
Ipoteza fragmentelor, **88**, 212
Ipoteza suplementelor, **212**
Ipsissima verba, **196**, 197
Isaia, 14, 34, 35, 49, 53, 56, 58, 70, 111, 188
Isocol, **161**
Istoria deuteronomistă, **85**
Istoria formelor, 66, 79, **81**, 83, 84, 86, 105, 131, 212
Istoria impactului unui text, 111
Istoria mântuirii, **86**, 213
Istoria redactării, 52, 66, **82**, 84, 210
Istoria religiilor, **84**, 213
Istoria tradiției, **83**, 214, 222
Istoria transmiterii, **84**
Istorico-critic, 52, 63
Istorie, **121**
Istorie povestită, 114, 121
Istorii şi legende, 58
Isus istoric, 196, 210
Iterativ, 120, 129
Iudita, 21, 43
Ius, 67
Izvor, 47, 88, 93, 103, **107**, 209, 211, 213
Împărăție de preoți, **105**
Împărțire, **151**
Împlinire, 77
Închiderea textului, **117**
Îndemn, 139, 171
Înnodare, 117, 122, **126**, 130
Întronare, **89**

J

Jacob ben Hayyim, 33
Jehovah, 48
Jehovist, 89
Jehovist, **89**, 97, 112
Jesus Seminar, **196**, 210
Johannine comma, 210
Jubileele, 58
Judecata lui Dumnezeu, **90**, 213
Judecători, 13
Judiciar, 137, 147
Jurământ, **107**, 210, 212, 214

K

Kabbala, cabala, **197**, 208
Kairos, 218
Kanôn, 27
Käsemann, 224
Kătab, 216
Katholikos, 25
KD, 91, 92
Kenôsis, 219
Kephalē, **197**, 218
Kérygma, 219

Kerygmă, **90**, 191
Kerygma lui Petru, 59
Kétib, **32**
Ketubîm, 12, 15
Khiasmos, 163
Kindheitsevangelien, 213
Kirkpatrick, 109
Kittel, 33, 34, 154, **225**
Klage, 213
Klostermann, 96
Koch, 64
Koinè, **39**, **197**, 219
Königspsalmen, 213
Koppe, 70
Koridethi, **38**
KP, 64, 92
Krisis, 218
Kritischer Apparat, 213
Kuenen, 74, 87, 112
Kyrios, 48

L

Lagrange, 45, **225**
Latina, 42
Latreuô, 194, 199
Lausberg, 153
Law of thrift, 95
Lectio difficilior probabilior, **46**
Lectură canonică, 223
Lectură pragmatică, 128
Lecțiune, 46, 211
Lege, **12**, 64, 94, 95, 96, 101, 124, 176, 181, 182, 208, 212
Lege și Evanghelie, **96**
Legea altarului, **95**
Legea antichității, **94**
Legea conservării, **94**
Legea continuității și actualității, **94**
Legea Dumnezeului cerului, **97**
Legea economiei, **95**
Legea precedenței, **96**
Legea sfințeniei, 13, **96**
Legi, 64, 65, 68, 74, 85, 90, 92, 65
Legenda aurea a lui Jacoppo da Voragine, 92
Legendă, **92**
Legende profetice, 93
Legomenon, 193
Letoon, 93
Letters, 210
Liddell, 225
Lidell-Scott-Jones, 225
Linguistic markers, **104**, 210
Link word, 210
Literal sense, 210
Literarkritik, **93**, 107, 213
Literary genres, 210
Literatură, 57
Literatură apocaliptică, 57, 59
Literatură sapiențială și filosofică, 58
Literatură testamentară, 57
Locus, 166
Logia, 140, 191, **197**, **218**
Logion, **197**, 218
Loisy, 225
Lowth, 162
Lucan, **25**
Luther, 97
LXX, 21

M

Macabei, 21
Macarism, 189, **197**
Macro-povestire, 123, **124**
Makarios, 197
Manumisiune, **198**
Manumissio, 198
Manuscris, **37**
Manuscrisul P, **37**
Manuscrise de la Marea Moartă, **177**
Marcian, **25**
Marxsen, 83
Mas 1h, 54
Mashal, māshāl, **98**, 217
Māshîah, 217
Masoră, 32
Masoreţi, 32, 34
Massoretischer Text, 213
Mateian, 25
Mărturisire de credinţă, 213
McCarthy, 110
Mediu de viaţă, 82, **98**, 119, **214**
Megillot, 19
Meghillat, 53
Memoria, **144**
Memoriile lui Nehemia, 20
Mendenhall, 110
Merism, **166**
Mesager, 77
Mesianism, **198**
Mesia, Cristos, 133, **198**
Metanoia, 218
Metaforă, **154**
Metonimia, **154**
Meyer, 226
Micro-povestire, 123, **124**
Micul crez istoric, **101**
Midrash, Midrashim, **177**, 178, 179, 182
Milhamat, 53
Mill, 46
Minuscule, 33
Miserere, 16
Mispāt, 216
Miswāh, 216
Mişna, mishnah, 175, 181, 182
Mit, **98**
Moabită, 40
Model, 183, **199**, 203, 207, 210, 213
Monolatrie, 191, 194, **199**, 200
Monos, 199, 200
Monoteism, **200**
Monoteiste, 200
Mot-crochet, **200**, 208, 210, 211, 214
Mowinckel, 83, 89
Ms Or 4445, 34
ms., mss, **30**
ms. 248, 36
Muilenburg, 104
Mur 88, 54
Murabba'ât, 54
Muster, 213
Mysterion, **201**, 219

N

Nabi, nābî, 12, **201**, 217
Nachtigal, 88
Nāgad, 216
Nag-Hammadi, **202**

Nahal Hever, 35, 54
Naratar, **125**
Narator, 113, 115, 119, 121, **125**, 131, 132
Narator extradiegetic, 126
Narator intradiegetic, 125
Narațiunea, **149**
Narratio, 118, 143, 149
Nebi'îm, 12, 201
Nehemia, 19
Neofiti 1, 42, 182
Neologism, **202**
Neotestamentar, 24, 69, **202**
Neo-Vulgata, 22, 43
New criticism, **99**, 210
Noahic, **202**
Noetic, 202
Nod, 126
Nöldeke, 75
Noth, 71, 72, 84, 85, **226**
Noua critică, 67, **99**, 103, 210
Noul Testament, **23**
Numeri, 12, 35, 101, 182
Numerotarea psalmilor, 22

O

Oath, 210
Oberbegriff, 213
Occidental (text), 38
Odele lui Solomon, 58
Offenbarung, 213
Omilie, 176
Omiletic, **176**
Omniscient, 120
Ónyma sau *ónoma*, 172
Oracol, **100**
Oracol de judecată, 79, **100**
Oracol de mântuire, 79, **100**
Oracolele sibiline III-V, 57
Oraș-templu, **66**, 209, 212
Ordalie, 90
Ordinea cuvintelor, 160
Orghē, 218
Ornatus, **136**
Ortodoxie, 29

P

P, 74
P^{52}, 37
Pālāl, 217
Paleo-ebraic, **32**
Palimpsest, **33**
Papirus, **30**
Parable, 210
Parabolă, 98, 125, 141, 157, **202**, 204, 210
Parabolè, **202**
Paracleză, **171**
Paradigmatic, 203
Paradigmă, **203**
Paradosis, **203**, 219
Parafrază, 164
Parakaklèsis, 171
Parakaleô, 171
Paralipomena, 21
Paralipomenele lui Ieremia, 58
Paralelism, **161**
Paralelism chiastic, paralelism emblematic, paralelism în scară, 162
Parallel to, 210
Paratactic, 203
Parataxă, 194, **203**
Paratestamentar, **56**

Paratext, **126**
Parenezã, **171**
Parrésia, 218
Partitio, **151**, 166
Parusie, **204**
Pastoralbriefe, 213
Patru sensuri medievale ale Scripturii, 180, 186
Patru suluri, 108
Pattern, 210
Paul, 23, 25, 59, 135-173, 174, 201
Paulin, **25**
Părți ale retoricii, **143**
Pedersen, 84
Pentateuh, **20**, 74, 75, 81, 84-98, 100, 101-112, 178, 182, 226
Pentateuhul samaritan, 32
Pergament, **30**
Periautologie, **140**
Pericopă, 24, **204**
Peripeteia, **126**
Peritext, 126, **127**
Perlitt, 110
Peroratio, **143**, **148**
Peroraţia, **148**
Personaj, 113, 114-122, **127**, 130
Personaj bloc, personaj plat, personaj rotund, 127
Perspectivă, 127
Pesher, Pésher, Pesharim, 54, **178**
Peşita, 43
Petiha, 177, **178**
Pisteis, 147
Pivot, 115, **127**
Plângere, **101**
Plângere, lamentaţie 19, 92, 101, 209
Plérôma, 219
Plot, 122, 210
Poem alfabetic, **18**, 211
Poetica, 119
Polisemic, 98, 105, 128
Polisemie, **128**
Popor sfânt, 105
Postdeuteronomist, **102**
Postilla, **204**
Postsacerdotal, **102**
Postscriptum, **168**
Povestire, 92, 98, 106, **113**, 149, 202, 204, 209
Povestire iterativă, repetitivă, singulară, **129**
Povestire populară, 77
Praescriptum, 121, **167**
Pragmatică, **128**
Precedenţă, 96
Predica de pe munte, **206**, 211
Prezentarea situaţiei, 123
Priestercodex, 47, 74, 87, 213
Priesterliche Komposition, 92, 213
Priesterliches Gebet, 213
Priesterschrift, 74, 213
Priestly, 210
Priestly Writer, 75
Probatio, **143**, **147**
Probationes, 139
Problema sinoptică, 48
Proces, **102**, 210, 214
Proclamaţie, 17, 89, 191

Proemio, 178
Profeții, 13, 14, 102, 175, 181
Program narativ, **128**
Progymnasmata, 142
Prolepsă, **129**
Prolog, 17
Prooimion, **147**
Propositio, 149
Propoziția, **149**
Proselèlutha, 179
Prosélytos, 219
Protagonist, 122, **129**, 131
Protază, 188, **204**
Prothesis, 149
Protocanonic, **204**
Protocatolicism, **205**
Protoevanghelia lui Iacob, 59
Protopauline, 170, **171**, 172
Proverb, **19**, **98**, 189, 214
Proverbelor (cartea), 15, **17**, 98
Prozelit, **179**
Psalm, 210
Psalm, **15**, 210
Psalmii 151-155, 58
Psalmi şi rugăciuni, 58
Psalmi penitențiali, 16
Psalmii lui Solomon, 22, 58
Psaltèrion, 15
Psaltire, 15, 16, 86, 101
Pseudo, 172
Pseudoepigrafe, **55**
Pseudoepigrafia, 23, 169, **172**
Pseudo-Ioan, 59
Pseudo-Jonathan, 182
Pseudonimie, 172, **104**
Punct de vedere, 84, 113, 124, **128**
Punere în abis, **124**
Punere în povestire, 121, **124**
Purim, 19

Q

Q, 48
Qabbalah, 197
Qādash, 216
Qādôsh, 217
Qal wahomer, **179**
Qânêh, 27
Qārā', 216
Qéré, **32**
Qînâh, 217
Qohelet, 17
Quarrel, 210
Quelle, 48, 213
Quellentheorie, 213
Quest, 205, 210
Quète, **205**, 210
Quinta, 34
Qumran, 30, 53, 174, 177, 178, **179**, 237

R

Rabbi, **180**
Rabin, 70, 180
Rabinic, 175, 180
Raționament *a fortiori*, 179
Reader-Response Criticism, 99, **102**, 210
Receptare, 29
Recunoaştere, 78
Redactare, 103
Redaction history, 210

Redactor, 80, 87, 89, **205**, 210
Redactor, 210
Redacţional, 103
Redaktionsgeschichte, **52**, 82, 213
Reforma regelui Iosia, 72
Reformă deuteronomică, 72
Refutatio, **148**
Regi, 13, 49, 85, 206
Regula comunităţii, 53
Relatări ale copilăriei, 131
Relatări ale învierii, 131
Relatări de viziune, 111
Religionsgeschichte, 213
Religionsgeschichtliche Schule, 84
Reluare, 70, 98, **104**, 110, 137, 148, 215
Remnant, 210
Rendtorff, 84
Repere lingvistice, **103**
Repetitivă, 120, 129
Respingere, **148**
Rest, **104**, 210
Restul lui Israel, **104**
Resumption, 104
Reticenţă (arta), 96
Reuss, 87
Reversio, 151, 163, 165
Retoric, **135**, 136, 138, 139, 210
Rezolvare, 118
Rhetorical Criticism, 99, 108, 206, 210
Richards, 99
Riesenfeld, 84
Rîb, **102**, 214, 217
Rosenmüller, 70
Rudolph, 76, 222, 225
Rugăciunea lui Manase, 58
Rut, 19

S

S, 36
Sabatic, **105**
Sacerdotal, 47, 64, 68-78, 87, 91, 96, 102, 105, 112, 210, 213
Sacru, **28**, 32, 47, 92, 193
Saga, **106**
Sagenkränze, 213
Salutatio, **168**
Sammlung von Sagen, 213
Samuel, 13
Sanders, 65
Sapienţial, 17
Sapienţiale, **17**
Saussure, 108
sāwāh, 216
Scenă, 126, **130**, 131, 133
Scenă tipică, **130**
Scheltrede, 214
Schemă cvinară, 130
Schweitzer, 226
Schwur, 214
Scott, 225
Scriere fundamentală, 74, 213
Scriere sacerdotală, 74, 97
Scrieri, 12, 15
Scrisoare, **167**
Scrisoarea lui Aristea, 21, 58
Scrisoarea lui Ieremia, 15
Scrisoarea lui Paul către Laodiceeni, 60

Scrisori, 23, 25, 37, 45, 46, 167, 169, 170, 171, 210, 212
Scrisori apocrife, 60
Scrisori catolice, 23, **25**, 38
Scrisori din captivitate, 169
Scrisori pauline, 23, 137, 138, 150, 170
Secretar, **172**
Secret mesianic, **205**
Secvență narativă, **131**
S'dāqâ, 217
Sefer tehillîm, 15
Segen, 214
Selbstvorstellungsformel, 78, 214
Seligpreisung, 214
Semiologie, 107
Semiotic, **107**, **206**
Semitic, 40
Semnificat, 121
Sens alegoric, **180**
Sens anagogic, **180**
Sens literal, **180**, 210
Sensurile medievale ale Scripturii, **180**
Sens moral, **180**
Sens spiritual, 181, 211, 212
Sentințele lui Menandru, 58
Sentințele lui pseudo-Focilide, 58
Septuaginta, **20**, 21, 33, 35, 36
Serek hayahad, 53
Setting, 211
Sfințenie, 96
Shāma', 216
Shāpat, 216
Showing, **131**, 211
Simon, 109, 226
Sinaiticus, 36, 37
Sincronic, **61**, 113
Sinecdocă, **155**
Situația finală, 115, 128, 130
Situația inițială, 115, 118, 128, 130
Sitz im Leben, 52, 79, 82, 98, **107**, 214, 224
Sitz im Volksleben, 107, 214
Sondergut, 214
Sōtería, 219
Spinoza, 227
Spiritual meaning, 211
Spruch, 214
Staircase parallelism, 162
Stemma codicum, **45**
Stich, 211
Stichos, 12
Stichwort, 214
Stih, 12
Stimmung, 214
Story, 121, 124
Strand, 211
Streitgespräch, 214
Structură, 145, 206
Structură literară, **145**
Structuralism, 69, **108**, 206
Stuart Jones, 225
Subscriptio, 168, 189, 194
Superscriptio, **167**
Suplică, 108
Suzana, 21, 35
Symmachus, 42
Syneidèsis, **173**
Synkrisis, **140**
Sinopsis, 48, **206**

Sinoptic, 24, 48, 206
Sintagmă, **207**
Sintagmatic, 203
Siriană, 43
Sucot, 19
Sul, 31, 53,
Suluri de piele, 53
Sulul Templului, 53
Sumar, **132**, 134, 215
Studiu al izvoarelor, 93
Şase suluri, 81

T

Tachy, 172
Talion, **108**
Talmud, 13, 174-180, **181**, 202
Talmudul babilonian, 202
Tanak, 12, **181**
Targum, 42, 106, **181**
Targumim, 181
Targumîm, 42,
Targumul lui Iob, 54
Targumul Onqelos, 182
Targumul lui Pseudo-Jonatan, 182
Targumul rabinic, 54
Targumim Neofiti 1, 182
Taxis, 143, 146, 194, 203
Tbilisi, 39
Technè rhètorikè, 135
Telling, **132**, 211
Telos, 218
Tʰillāh, 217
Tʰpillāh, 217
Teodor de Beza, 38
Teoria celor două izvoare, **48**, 211, 216
Testamentele patriarhilor, 73
Testamentul lui Abraham, 57
Testamentul lui Iob, 57
Testamentul lui Moise, 57
Testamentul lui Solomon, 57
Testamentul celor doisprezece patriarhi, 57
Testamentum, 24, 221
Tetragrama, 47
Tetrateuh, 76, 81, 101, **108**
Text alexandrin, **46**
Text bizantin, 46
Text *koinè*, 39
Textkritik, 214
Text masoretic, 32, 213
Text occidental, 38, 211
Textual criticism, 211
Textus receptus, 33, 39
Thanksgiving, 211
Theodotion, 41, 42
Theta, 38
Thyta, 194
Tiflis, 39
Timpul povestirii, **132**, 133
Timpul povestit, 132, **133**
Tipologic, **183**
Tipologie, 153, **183**
Tipuri de persuasiune, **136**
Tischendorf, 36, 227
TOB, 49, 78
Tobia, 21, 43, 54, 124
Todorov, 183
Toledot, **78**, 109
Tôlēdôt, 216
Topoi, 166
Topos, **166**
Tôrāh, 217

Torah, **10**, 101, 175, 177, 178, **182**
Torah lui Ezechiel, 14
Traditio, 83, 84
Tradiție, 81, **109**, 214
Tradiție orală, 79, 81, 82, 95, 107, 109
Traditionsgeschichte, 83, 214
Traditum, 83, 84
Transformări spațiale și temporale, 114
Transitus Mariae, 59
Transliterare, **207**
Transmitere, 84
Tratat de vasalitate, **110**
Trimitere, 11
Trito-Isaia, 111
Tritopauline, **173**
Trop, 154
Tropè, 154
Tropologie, **182**
Turning point, 211
Turnură, 123, 127
Two-source theory, 211
Typical sense, 211
Typos, 183

U

Überlieferung, 214
Überlieferungsgeschichte, 82, 84, 214
Übersetzung, 214
Ugaritic, 40
Uncial, 214
Unciale, **33**, 211
Uncials, 211
Urchristentum, 214
Urkundenhypothese, **86**, 214
Ur-Markus, 214
Urteil, 214

V

Valori, 114
Variant reading, 211
Vasalitate, 64, 65, 71, 98, **110**
Vater, 88
Vaticanus, 37, 38, 227
Vechiul Testament, 24
Verfluchung, 214
Veridicitate, **133**
Veritas hebraica, 43
Verset, 11
Veterotestamentar, 24, 207
Vetus latina, 22, 42
Viața lui Adam și a Evei, 58
Viața profeților, 58
Vieți paralele, 140
Viteză, 118, 133, **134**
Viziune, **111**
Viziunea lui Paul, 60
Vocalizare, 32
Vocalizarea babiloniană, vocalizarea palestiniană, 32
Vocație (relatare), **111**
Volz, 76
Von Rad, 82, 85, 86, 97, 101, **226**
Vorlage, 207
Vulgata, 22, **43**, 49

W

Weheruf, 214
Weinberg, 66

Wellhausen, 47, 74, 87, 97, **227**
Werkinterpretation, 99, 215
Western Text, 211
Wette, 72, 87, 88
Wiederaufnahme, **104**, 215
Wirkungsgeschichte, **111**, 215
Wolff, 91
Wrede, 227

Y

Yahwist, 47, 71, 75, 76, 87, 89, **112**, 213
Yālad, 216
Yāsha', 216
Yesû'āh, 217
YHWH, 47, 48, 70, 77, 78, 89, 95, 186, 200, 217

Z

Zitat (unbezeichnetes), 215
Zusammenfassung, 215
Zwei Quellen Hypothese, 215
Zwei Quellen Theorie, 215

Înţelegerea lexicului şi a scopului spre care tinde exegeza cere o iniţiere preliminară. Studenţii care iau contact cu studiile biblice prin citirea articolelor, revistelor sau comentariilor biblice vor găsi în această carte lexicul specific utilizat în exegeză, alături de multe alte cuvinte ce aparţin şi altor domenii (literatură, limbi antice sau moderne) de care au nevoie pentru a înţelege ceea ce citesc.

Am conceput această lucrare, nu ca un simplu dicţionar alfabetic, ci ţinând cont de necesităţi. Definiţiile sunt propuse luând în consideraţie legătura dintre cuvintele tehnice, astfel încât înţelegerea unui termen să permită obţinerea unei viziuni de ansamblu asupra diferitelor abordări şi metode. Referinţele la termenii asociaţi sau complemetari, prezentarea continuă (în special în prima parte), exemplele care clarifică o definiţie ce pare seacă sau abstractă vor permite înţelegerea unui cuvânt în context şi în variatele sale accepţiuni. Cuvintele (substantive, adjective, nume proprii) se găsesc la marginea paragrafului în care sunt tratate. Unele se regăsesc de mai multe ori. Indexul complet (în jur de 1200 de cuvinte) de la sfârşitul lucrării are rolul unui dicţionar: termenii figurează în ordine alfabetică, trimiterea la pagina în care este dată definiţia propriu-zisă este în grassetto, celelalte apariţii sunt date în cursiv.

ISBN 978-606-5

Lei 20.00

9 786065 782075

www.editurasapientia.ro